

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE TEBLİĞ
ANABİLİM DALI
DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE TEBLİĞ BİLİM DALI

İSTANBUL FATİH' TEKİ SELÂTİN CAMİLERİNDE
BULUNAN HÜSN-İ HAT YAZILARININ İRŞAT VE
TEBLİĞ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hicran ÇAÇA

İstanbul
Nisan-2025

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE TEBLİĞ ANA BİLİM
DALI
DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE TEBLİĞ BİLİM DALI

İSTANBUL FATİH' TEKİ SELÂTİN CAMİLERİNDE BULUNAN
HÜSN-İ HAT YAZILARININ İRŞAT VE TEBLİĞ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hicran ÇAÇA

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Muhammed Veysel AKKAYA

İstanbul

Nisan-2025

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ Anabilim Dalı,
Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak
kabul edilmiştir.

Danışman Akademik Unvan Adı SOYADI

Üye Akademik Unvan Adı SOYADI

Üye Akademik Unvan Adı SOYADI

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “**İstanbul Fatih’ teki Selâtin Camilerinde Bulunan Hüsn-i Hat Yazılarının İrşat ve Tebliğ Açısından Değerlendirilmesi**” adlı çalışmanın, öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte, bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve geleneksel çerçevede elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenler olduğunu beyan ederim.

Hicran ÇAÇA

ÖN SÖZ

İslam tarihi boyunca çok önemli bir yere sahip olan ve genel anlamda İslâm'ı yayma düşüncesi olarak tanımlanan irşat ve tebliğ faaliyetleri, çok farklı alanlarda gerçekleştirilmiştir. Geleneksel İslam sanatlarından biri olan Hüsn-i hat sanatında İslam'ın tebliğ ve irşat faaliyetlerinde belirleyici bir öneme sahip olmuştur. Bu çalışmada, İslam'ın tebliğ ve irşad faaliyetleri ile geleneksel İslam sanatlarının baş tacı olan hat sanatı sentezlenerek, sanatın tebliğ ve irşad faaliyetlerine olan etkilerine temas edilecektir.

Bu bağlamda birinci bölümde çalışmanın amacı, önemi, yöntemi ve çalışmaya yön veren temel kaynaklara yer verilerek çalışma hakkında genel bir bilgilendirme yapıldı. İkinci bölümünde hat sanatı hakkında ve Osmanlı padişahlarının Selâtin camilerine verdikleri önemden söz ederek bu önemli iki alan hakkında bilgiler verildi. Bu çerçevede camii kısımlarında kullanılan hat yazılarının mekân-anlam ilişkileri araştırılarak, ecdadın bu konuda iletmek istediği mesajlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde çalışmanın sınırlarını belirleme bağlamında seçilen sekiz camii üzerinde yapılan ayrıntılı araştırmada hat yazılarının anlamları ve etkileri üzerinde durulmuş, sonuç kısmında ise camii yazıları arasında benzerlik ve farklılık açısından karşılaştırma yaparak, yazıların içerdikleri mesajların irşad ve tebliğ faaliyetlerine katkıları üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu çalışma sürecinde beni büyük bir sabırla destekleyen ve fikirleriyle bana yön veren değerli tez danışmanım Doç. Dr. Muhammed Veysel Akkaya'ya, sanat alanında engin görüşleri ile araştırmama katkı sunan Dr. Fettah Aykaç'a, akademik çalışmalar yapmamıza vesile olan Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz'a ve bölüm başkanımız Doç. Dr. Faruk Kanger hocalarım, Çalışmamaya değerli fikirleriyle katkı sunan jüri üyesi hocalarım Prof. Dr. Ali Bulut hocam ve Dr. İyat Erbakan hocam başta olmak üzere, bana emek veren bütün hocalarıma desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Yine maddi-manevi yardım ve duaları ile her zaman fedakarca yanımda olan babam Hıdır Çaç'a ve annem Aynur Çaç'a'ya, çalışmalarım sırasında camii ziyaretlerinde beni yalnız bırakmayan kardeşim Abdulkadir Çaç'a'ya, her zaman yakın ilgilerine muhatap olduğum diğer aile bireylerine, manevi kardeşim Sümeyra Yiğit'e, yoğun ve yorucu

Çalışma temposunda beni destekleyen sevgili kızım Sima Gülistan ve canım oğlum Hamza'ya sonsuz teşekkür ve minnetlerimi sunarım.

Hicran AA

İstanbul-2025

ÖZET

İSTANBUL FATİH'TEKİ SELÂTİN CAMİLERİNDE BULUNAN HÜSN-İ HAT YAZILARININ İRŞAT VE TEBLİĞ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hicran ÇAÇA

Yüksek Lisans, Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muhammed Veysel AKKAYA

Nisan, 2025 – 225 Sayfa

Bu çalışmada Osmanlı Camii mimarisinde hat sanatının yeri ve tebliğ faaliyetlerinde kullanımını konusu incelenmiştir. Çalışma tarama yöntemi ve nitel araştırma yöntemlerinden olan içerik analizi yoluyla yapılmıştır. Bu araştırmada Fatih ilçesinde bulunan Fatih Camii, Beyazıt Camii, Yavuz Sultan Selim Camii Şehzade Camii, Süleymaniye Camii, Sultan Ahmed Camii, Nuruosmaniye Camii ve Laleli Camii olmak üzere sekiz selâtin cami çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Bu araştırmada, İstanbul şehrininselâtin camileri açısından zenginliği ve camilerde kullanılan hat yazılarının fazlalığı sebebiyle zaman yönetimi göz önüne alınarak sadece Fatih ilçesinde bulunan sekiz camiye yer verilmiştir. Seçilinselâtin camileri yapılış tarihlerine göre sıralanmıştır. İstanbul il ve ilçe Müftülüğünden alınan resmi izinler akabinde, camilerdeki yazılar incelenmiş, fotoğrafları çekilerek mekân-anlam ilişkisi ortaya konulmuştur. Padişahların özel mülkleriyle inşa ettikleri şükür mahiyetindeki bu dini yapıların, ibadet yeri olmakla beraber sanat yoluyla birer irşad ve tebliğ mekânı şeklinde de tasarlandığı görülmüştür. Başta tevhid inancının kalplere işlenmesi hedeflenerek, iman esasları ile topluma şekil verecek olan ahlaki kurallar, âyet ve hadislerle insanlara sessiz bir tebliğ yöntemiyle iletildiği gözlemlenmiştir. Camilerde kullanılan yazılar arasında kıyaslama yapılmış, dış avlularda kullanılan hat yazılarının genellikle namaza davet eden ve cennetle müjdeleyen âyetler olduğu görülmüştür. Diğer kısımların genellikle kullanıldıkları mekânla ilgili âyet ve hadislerle bezendiği görülmüştür. Selâtin camilerinde bulunan yazıların verdikleri mesajlar hakkında yorumlar yapılarak irşad ve tebliğ faaliyetlerine olan katkıları hakkında çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selâtin camileri, hat sanatı, irşat, tebliğ.

ABSTRACT

AN EVALUATION OF THE CALLIGRAPHY (HÜSN-I HAT) IN THE SELÂTIN MOSQUES OF ISTANBUL FATİH FROM THE PERSPECTIVE OF GUIDANCE AND PREACHING

Hicran ÇAÇA

Master, Communication and Prosecuting in Religious Services

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Muhammed Veysel AKKAYA

April, 2025- 225 Pages

This study examines the place of calligraphy in Ottoman Mosque architecture and its role in preaching activities. The research was conducted using the survey method and observation, a qualitative research approach. In this study, eight selâtin mosques located in the Fatih district were selected as the study area, including Fatih Mosque, Beyazıt Mosque, Yavuz Sultan Selim Mosque, Şehzade Mosque, Süleymaniye Mosque, Sultan Ahmed Mosque, Nuruosmaniye Mosque, and Laleli Mosque. Due to Istanbul's richness in selâtin mosques and the abundance of calligraphy used in these mosques, only eight mosques located in the Fatih district were included, considering time management. The mosques were analyzed chronologically by construction date. After obtaining official permissions from Istanbul's Provincial and District Mufti Offices, the inscriptions were examined on-site, and their relationship to space and meaning was documented through photography. These religious structures, built by sultans with their private wealth as acts of gratitude, were designed not only as places of worship but also as centers of guidance through art. The primary aim was to instill monotheism in people's hearts while conveying principles of faith and moral values through a silent notification method using verses and hadiths. Comparative analysis revealed that outer courtyard inscriptions predominantly invited prayer and promised paradise, while other areas featured verses and hadiths relevant to their specific contexts. The study also explores the contribution of these inscriptions to guidance and preaching activities and proposes initiatives to enhance their impact.

Keywords: Selâtin mosques, calligraphy, guidance, preaching.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	İ
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	Vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
RESİMLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xvii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu	1
1.2. Tezin Amacı	1
1.3. Tezin Kapsamı ve İçeriği	2
1.4. Tez Konusunun Önemi ve Özgün Değeri	2
1.5. Tezin Araştırma Yöntemi	3
1.6. Tez ile İlgili Literatür Analizi	4
İKİNCİ BÖLÜM	7
İSLÂM SANATLARI VE HAT SANATI İLE TEBLİĞ VE İRŞAD KAVRAMLARININ ANLAM ALANI.....	7
2.1. İslâm Sanatları ve Hat Sanatı	7
2.1.1. İslam Sanatlarının Temel Özellikleri	8
2.1.1.1. Birlik-Tevhid	9
2.1.1.2. Tefekkür.....	10
2.1.1.3. Yansıma	10
2.1.1.4. Güzellik.....	11
2.2. Hat Sanatı	12
2.2.1. Hat Sanatının Doğuşu	12
2.2.2. Vahyin İnişiyile Yazının Değer Kazanması	13
2.2.3. Hat Sanatının Gelişimi.....	14
2.2.3.1. Emevî Dönemi.....	14
2.2.3.2. Abbasi Dönemi.....	15

2.2.3.3. Selçuklu Dönemi	16
2.2.3.4. Osmanlı Dönemi	16
2.2.4. Hat Sanatının Kullanım Alanları	18
2.2. Hat Sanatının İşlevselliği	19
2.3.Selâtin Camii: Tanım ve Tarihsel Süreci	21
2.3.1. Osmanlı Padişahlarının Selâtin Camilerine Verdikleri Önem	22
2.3.2. Selâtin Camilerinde Bulunan Hat Yazılarının Mekân-Anlam İlişkisi	23
2.3.3. Osmanlı Selâtin Camileri ve Hat Özellikleri	23
2.3.3.1. Kapı ve Pencere Hat Sanatı	24
2.3.3.2. Minare Hat Sanatı	25
2.3.3.3. Mihrap Hat Sanatı	25
2.3.3.4. Minber Hat Sanatı	26
2.3.3.5. Vaaz Kürsüsü Hat Sanatı	27
2.3.3.6. Duvar Hat Sanatı	27
2.3.3.7. Filayağı (Paye) Hat Sanatı	28
2.3.3.8. Kubbe Hat Sanatı	28
2.4. Tebliğ ve İrşad Kavramlarının Anlam Alanı	29
2.4.1. Tebliğ	30
2.4.2. İrşad	32
2.4.3. Emri bi'l-Ma'rûf ve Nehyi ani'l-Münker	34
2.4.4. Tebliğ, İrşad ve Hat Sanatı	35
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	37
SELÂTİN CAMİLERİNDEKİ HAT YAZILARININ TEBLİĞ VE İRŞAD	
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	37
3.1. Hat Yazılarının Camilere Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular ve İrşad ve	
Tebliğ Açısından Değerlendirilmesi	37
3.1.1. Fâtiḥ Camii	38
3.1.1.1. Fâtiḥ Camii Kapı Hat Yazıları	38
3.1.1.2. Fâtiḥ Camii Pencere Hat Yazıları	40
3.1.1.3. Fâtiḥ Camii Mihrap Hat Yazıları	41
3.1.1.4. Fâtiḥ Camii Minber Hat Yazıları	42
3.1.1.5. Fâtiḥ Camii Duvar Hat Yazıları	43
3.1.1.6. Fâtiḥ Camii Filayağı Paye Hat Yazıları	45
3.1.1.7. Fâtiḥ Camii Kubbe Hat Yazıları	46

3.1.2. Beyazıt Camii	46
3.1.2.1. Beyazıt Camii Kapı Hat Yazıları	47
3.1.2.2. Beyazıt Camii Pencere Hat Yazıları	48
3.1.2.3. Beyazıt Camii Minare Hat Yazıları	49
3.1.2.4. Beyazıt Camii Mihrap Hat Yazıları	50
3.1.2.5. Beyazıt Camii Minber Hat Yazıları	51
3.1.2.6. Beyazıt Camii Duvar Hat Yazıları	51
3.1.2.7. Beyazıt Camii Filayağı (Paye) Hat Yazıları	53
3.1.2.8. Beyazıt Camii Kubbe Hat Yazıları	54
3.1.3. Yavuz Sultan Selim Camii	55
3.1.3.1. Yavuz Sultan Selim Camii Kapı Hat Yazıları	56
3.1.3.2. Yavuz Sultan Selim Camii Pencere Hat Yazıları	56
3.1.3.3. Yavuz Sultan Selim Camii Mihrap Hat Yazıları	56
3.1.3.3. Yavuz Sultan Selim Camii Minber Hat Yazıları	57
3.1.3.4. Yavuz Sultan Selim Camii Duvar Hat Yazıları	57
3.1.3.5. Yavuz Sultan Selim Camii Filayağı Paye Hat Yazıları	58
3.1.3.6. Yavuz Sultan Selim Camii Kubbe Hat Yazıları	58
3.1.4. Şehzade Camii	59
3.1.4.1. Şehzade Camii Kapı Hat Yazıları	60
3.1.4.2. Şehzade Camii Pencere Hat Yazıları	61
3.1.4.3. Şehzade Camii Mihrap Hat Yazıları	62
3.1.4.4. Şehzade Camii Minber Hat Yazıları	62
3.1.4.5. Şehzade Camii Duvar Hat Yazıları	63
3.1.4.6. Şehzade Camii Filayağı (Paye) Hat Yazıları	63
3.1.4.7. Şehzade Camii Kubbe Hat Yazıları	64
3.1.5. Süleymaniye Camii	65
3.1.5.1. Süleymaniye Camii Kapı Hat Yazıları	66
3.1.5.2. Süleymaniye Camii Pencere Hat Yazıları	69
3.1.5.3. Süleymaniye Camii Mihrap Hat Yazıları	71
3.1.5.4. Süleymaniye Camii Minber Hat Yazıları	71
3.1.5.5. Süleymaniye Camii Duvar Hat Yazıları	72
3.1.5.6. Süleymaniye Camii Filayağı (Paye) Hat Yazıları	74
3.1.5.7. Süleymaniye Camii Kubbe Hat Yazıları	76
3.1.6. Sultan Ahmed Camii	78

3.1.6.1. Sultan Ahmed Camii Kapı Hat Yazıları	79
3.1.6.2. Sultan Ahmed Camii Pencere Hat Yazıları	81
3.1.6.3. Sultan Ahmed Camii Mihrap Hat Yazıları	81
3.1.6.4. Sultan Ahmed Camii Minber Hat Yazıları	82
3.1.6.5. Sultan Ahmed Camii Duvar Hat Yazıları	83
3.1.6.6. Sultan Ahmed Camii Filayağı (Paye) Hat Yazıları	85
3.1.6.7. Sultan Ahmed Camii Kubbe Hat Yazıları	88
3.1.7. Nuruosmaniye Camii	89
3.1.7.1. Nuruosmaniye Camii Kapı Hat Yazıları.....	89
3.1.7.2. Nuruosmaniye Camii Pencere Hat Yazıları.....	90
3.1.7.3. Nuruosmaniye Camii Mihrap Hat Yazıları	91
3.1.7.4. Nuruosmaniye Camii Minber Hat Yazıları	92
3.1.7.5. Nuruosmaniye Camii Duvar Hat Yazıları	92
3.1.7.6. Nuruosmaniye Camii Filayağı (Paye) Hat Yazıları	93
3.1.7.7. Nuruosmaniye Camii Kubbe Hat Yazıları.....	93
3.1.8. Laleli Camii	94
3.1.8.1 Laleli Camii Kapı Hat Yazıları	94
3.1.8.2. Laleli Camii Pencere Hat Yazıları	96
3.1.8.3. Laleli Camii Mihrap Hat Yazıları	98
3.1.8.4. Laleli Camii Minber Hat Yazıları	98
3.1.8.5. Laleli Camii Duvar Hat Yazıları	98
3.1.8.6. Laleli Camii Filayağı (Paye) Hat Yazıları	99
3.1.8.7. Laleli Camii Kubbe Hat Yazıları	99
3.2. Selâtin Camilerindeki Hat Yazılarının Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi	100
3.2.1. Kapılarda Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi	100
3.2.2. Kapılarda Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi	103
3.2.3. Pencereelerde Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi	104
3.2.4. Pencereelerde Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi	104
3.2.5. Minarelerde Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi	105
3.2.6. Mihraplarda Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi	105
3.2.7. Mihraplarda Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi	106
3.2.8. Minberlerde Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi	106
3.2.9. Duvarlarda Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi	107
3.2.10. Duvarlarda Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi	108

3.2.11. Payelerde (Filayağı) Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi	109
3.2.12. Payelerde (Filayağı) Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi .	109
3.2.13. Kubbelerde Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi	110
3.2.14. Kubbelerde Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi	111
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	115
EK-1	126
EK-2	128
ÖZGEÇMİŞ	204

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Fatih Cami Kapı Yazısı 1	128
Resim 2. Fatih Cami Kapı Yazısı 2	129
Resim 3. Fatih Cami Kapı Yazısı 3	129
Resim 4. Fatih Cami Kapı Yazısı 4	130
Resim 5. Fatih Cami Kapı Yazısı 5	130
Resim 6. Fatih Cami Pencere Yazısı 1	131
Resim 7. Fatih Cami Pencere Yazısı 2	131
Resim 8. Fatih Cami Pencere Yazısı 3	132
Resim 9. Fatih Cami Pencere Yazısı 4	132
Resim 10. Fatih Cami Pencere Yazısı 5	133
Resim 11. Fatih Cami Mihrap Yazıları 1	133
Resim 12. Fatih Cami Minber Yazısı 1	134
Resim 13. Fatih Cami Minber Yazısı 2	134
Resim 14. Fatih Cami Duvar Yazısı 1	135
Resim 15. Fatih Cami Duvar Yazısı 2	135
Resim 16. Fatih Cami Duvar Yazısı 3	136
Resim 17. Fatih Cami Duvar Yazısı 4	136
Resim 18. Fatih Cami Kubbe Yazısı 1	137
Resim 19. Beyazıt Cami Kapı Yazısı 1	138
Resim 20. Beyazıt Cami Kapı Yazısı 2	138
Resim 21. Beyazıt Cami Kapı Yazısı 3	139
Resim 22. Beyazıt Cami Kapı Yazısı 4	139
Resim 23. Beyazıt Cami Kapı Yazısı 5	139
Resim 24. Beyazıt Cami Pencere Yazısı 1	140
Resim 25. Beyazıt Cami Pencere Yazısı 2	141
Resim 26. Beyazıt Cami Minare Yazısı 1	141
Resim 27. Beyazıt Cami Minare Yazısı 2	142
Resim 28. Beyazıt Cami Mihrap Yazısı 1	142
Resim 29. Beyazıt Cami Minber Yazısı 1	143
Resim 30. Beyazıt Camii Duvar Yazısı 1	143
Resim 31. Beyazıt Camii Duvar Yazısı 2	144

Resim 32. Beyazıt Cami Filayağı Paye 1	144
Resim 33. Beyazıt Cami Filayağı Paye 2	145
Resim 34. Beyazıt Cami Filayağı Paye 3	145
Resim 35. Beyazıt Cami Filayağı Paye 4	146
Resim 36. Beyazıt Camii Kubbe Yazısı 1	146
Resim 37. Yavuz Sultan Selim Camii Cümle Kapısı Yazısı	147
Resim 38. Yavuz Sultan Selim Camii giriş Kapı Yazısı (Sağ)	147
Resim 39. Yavuz Sultan Selim Camii giriş Kapı Yazısı (Sol)	148
Resim 40. Yavuz Sultan Selim Camii pencere yazısı	148
Resim 41. Yavuz Sultan Selim Camii pencere yazısı	149
Resim 42. Yavuz Sultan Selim Camii pencere yazısı	149
Resim 43. Yavuz Sultan Selim Camii mihrap yazısı	150
Resim 44. Yavuz Sultan Selim Camii minber yazısı	150
Resim 45. Yavuz Sultan Selim Camii duvar yazıları	151
Resim 46. Yavuz Sultan Selim Camii duvar yazısı	151
Resim 47. Yavuz Sultan Selim Camii duvar yazısı.	152
Resim 48. Yavuz Sultan Selim kubbe yazısı	152
Resim 49. Şehzade Camii Kapı Yazısı 1	153
Resim 50. Şehzade Camii Kapı Yazısı 2	154
Resim 51. Şehzade Camii Kapı Yazısı 3	154
Resim 52. Şehzade Cami Pencere Yazısı 1	155
Resim 53. Şehzade Cami Pencere Yazısı 2	155
Resim 54. Şehzade Cami Pencere Yazısı 3	156
Resim 55. Şehzade Camii Mihrap Yazısı 1	156
Resim 56. Şehzade Camii Minber Yazısı 1	157
Resim 57. Şehzade Camii Filayağı Hat Yazısı 1	157
Resim 58. Şehzade Camii Filayağı Hat Yazısı 2	158
Resim 59. Şehzade Camii Kubbe Yazısı 1	158
Resim 60. Süleymaniye Camii Kapı Yazısı 1	159
Resim 61. Süleymaniye Camii Kapı Yazısı 2	160
Resim 62. Süleymaniye Camii Kapı Yazısı 3	160
Resim 63. Süleymaniye Camii Kapı Yazısı 4	161
Resim 64. Süleymaniye Camii Kapı Yazısı 5	161
Resim 65. Süleymaniye Camii Kapı Yazısı 6	162

Resim 66. Süleymaniye Cami Pencere Yazısı 1	162
Resim 67. Süleymaniye Cami Pencere Yazısı 2	163
Resim 68. Süleymaniye Cami Pencere Yazısı 3	163
Resim 69. Süleymaniye Cami Pencere Yazısı 4	163
Resim 70. Süleymaniye Cami Pencere Yazısı 5	164
Resim 71. Süleymaniye Cami pencere Yazısı 6.....	164
Resim 72. Süleymaniye Mihrap Yazısı 1	165
Resim 73. Süleymaniye Camii Minber Yazısı 1	166
Resim 74. Süleymaniye Camii Duvar Yazısı 1	166
Resim 75. Süleymaniye Duvar Yazısı 2	167
Resim 76. Süleymaniye Duvar Yazısı 3	167
Resim 77. Süleymaniye Duvar Yazısı 4	168
Resim 78. Süleymaniye Camii Paye Yazısı 1	168
Resim 79. Süleymaniye Camii Paye Yazısı 2	169
Resim 80. Süleymaniye Camii Paye Yazısı 3	169
Resim 81. Süleymaniye Camii Paye Yazısı 4	170
Resim 82. Süleymaniye Camii Paye Yazısı 5	170
Resim 83. Süleymaniye Camii Paye Yazısı 6	171
Resim 84. Süleymaniye Camii Kubbe Yazısı 1	171
Resim 85. Süleymaniye Camii Kubbe Yazısı 2	172
Resim 86. Sultan Ahmed Camii Kapı Yazısı 1	172
Resim 87. Sultan Ahmed Camii Kapı Yazısı 2	173
Resim 88. Sultan Ahmed Camii Kapı Yazısı 3	173
Resim 89. Sultan Ahmed Camii Kapı Yazısı 4	174
Resim 90. Sultan Ahmed Camii Kapı Yazısı 5	174
Resim 91. Sultan Ahmed Camii Mihrap Yazısı 1	175
Resim 92. Sultan Ahmed Camii Minber Yazısı 1	175
Resim 93. Sultan Ahmed Camii Duvar Yazısı 1	176
Resim 94. Sultan Ahmed Camii Duvar Yazısı 2	176
Resim 95. Sultan Ahmed Camii Duvar Yazısı 3	177
Resim 96. Sultan Ahmed Camii Duvar Yazısı 4.....	177
Resim 97. Sultan Ahmed Camii Duvar Yazısı 5	178
Resim 98. Sultan Ahmed Camii Duvar Yazısı 6.....	178
Resim 99. Sultan Ahmed Camii Paye Filayağı Yazısı 1	179

Resim 100. SultanAhmed Camii Paye Filayağı Yazısı 2	180
Resim 101. SultanAhmed Camii Paye Filayağı Yazısı 3	181
Resim 102. Sultan Ahmed Camii Paye Filayağı Yazısı 4	181
Resim 103. Sultan Ahmed Camii Paye Filayağı Yazısı 5	182
Resim 104. SultanAhmed Camii Kubbe Yazısı 1	182
Resim 105. Nuruosmaniye Camii Kapı Yazısı 1	183
Resim 106. Nuruosmaniye Camii Kapı Yazısı 2	183
Resim 107. Nuruosmaniye Camii Kapı Yazısı 3	184
Resim 108. Nuruosmaniye Camii Pencere Yazısı 1	184
Resim 109. Nuruosmaniye Camii Mihrap Yazısı 1	185
Resim 110. Nuruosmaniye Camii Minber Yazısı 1	186
Resim 111. Nuruosmaniye Camii Duvar Yazısı 1	187
Resim 112. Nuruosmaniye Camii Kubbe Hat Yazısı 1	188
Resim 113. Laleli Camii Kapı Yazısı 1	189
Resim 114. Laleli Camii Kapı Yazısı 2	190
Resim 115. Laleli Camii Kapı Yazısı 3	191
Resim 116. Laleli Camii Kapı Yazısı 4	192
Resim 117. Laleli Camii Kapı Yazısı 5	192
Resim 118. Laleli Camii Kapı Yazısı 6	193
Resim 119. Laleli Camii Kapı Yazısı 7	193
Resim 120. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 1	194
Resim 121. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 2	194
Resim 122. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 3	195
Resim 123. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 4	195
Resim 124. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 5	196
Resim 125. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 6	196
Resim 126. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 7	197
Resim 127. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 8	197
Resim 128. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 9	198
Resim 129. Laleli Camii Mihrap Hat Yazısı 1	198
Resim 130. Laleli Camii Minber Hat Yazısı 1	199
Resim 131.Laleli Camii Duvar Yazısı 1	200
Resim 132. Laleli Camii Duvar Yazısı 2	200
Resim 133. Laleli Camii Duvar Yazısı 3	201

Resim 134. Laleli Camii Duvar Yazısı 4	201
Resim 135. Laleli Camii Duvar Yazısı 5	202
Resim 136. Laleli Camii Kubbe Yazısı 1	203

KISALTMALAR

Age	: Adı Geçen Eser
Bkz	: Bakınız
bs	: Baskı
Bl	: Bölüm
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
Der	: Dergi
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
diğ	: Diğerleri
Ens	: Enstitü
Fak	: Fakülte
H	: Hicri
haz	: Hazırlayan
Hız	: Hazreti
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
md	: Madde, Maddesi
No	: Numara
nşr	: Neşreden
ö	: Ölüm Tarihi
Semp	: Sempozyum
S	: Sayfa
SY	: Sayı
thk	: Tahkik
terc	: Tercüme
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Üni	: Üniversite
vd	: Ve diğerleri
Yay	: Yayınevi
yy	: Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu

İstanbul'da bulunan toplam 35 Selâtin cami içerisinde, Fatih ilçe sınırları içinde yer alan sekiz Selâtin camii; Fatih Camii, Beyazıt Camii, Yavuz Sultan Selim Camii, Şehzade Camii, Süleymaniye Camii, Sultan Ahmed Camii, Nuruosmaniye Camii ve Laleli Camii mimari özellikleri, sanatsal ve estetik görünümleri ile günümüze kadar varlıklarını sürdürmektedir. Padişahların özel mülkleri ile yaptırdıkları söz konusu tarihi camiler büyük bir özenle inşa edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, İstanbul'un Fatih İlçesi'nde yer alan ve isimleri kaydedilen selâtin camilerinde bulunan hüsn-i hat yazılarının tebliğ ve irşad boyutu ile incelenmesini konu edinmektedir.¹

1.2. Tezin Amacı

Bu çalışma, İstanbul'un Fatih İlçesi'nde bulunanselâtin camilerindeki hüsn-i hat yazılarının irşat ve tebliğ açısından değerlendirilmesini amaç edinmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için İstanbul'un Avrupa yakasında bulunan ve Fatih ilçe sınırları içinde yer alan, Fatih Camii, Beyazıt Camii, Yavuz Sultan Selim Camii, Şehzade

¹ Yapılan bir araştırmaya göre İstanbul'da 1930'lu yıllarda 487 ve 1960'lı yıllarda ise 291 olmak üzere toplamda 778 camii bulunmaktadır. (Bkz. İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Camileri-1*, (İstanbul: İstanbul Belediyesi Kültür Yayınları, 2023), 13. Araştırmaya konu olanselâtin camiler: 1- *Fatih Camii*: Bânîsi, Fatih Sultan Mehmet olup 867-875 yılları arasında yapılmıştır (Tanışık, 244-245). 2- *Beyazıt Camii*: Bânîsi, Bayezid-i Velî olup 906-911 yıllarında yapılmıştır. (Tanışık, 211-212). 3- *Süleymaniye Camii*: Bânîsi, Kanunî Sultan Süleyman olup 964 tarihinde yapılmıştır. (Tanışık, 307-312). 4- *Sultan Ahmed Camii*: Bânîsi, Sultan I. Ahmed olup 1026 yılında yapılmıştır. (Tanışık, 342-353) 5- *Şehzade Camii*: Bânîsi, Kanunî Sultan Süleyman olup 955 tarihinde yapılmıştır. (Tanışık, 260-267). 6- *Nuruosmaniye Camii*: Bânîsi, I. Mahmud ve kardeşi III. Osman'dır. (Tanışık, 383-384). 7- *Laleli Camii*: Bânîsi III. Mustafa olup 1177 yılında yapılmıştır. (Tanışık, 204-205).

Camii, Süleymaniye Camii, Sultan Ahmed Camii, Nuruosmaniye Camii ve Laleli Camii'nden oluşan sekiz selâtin camii araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

Bu çalışmanın temel sorusu, Fatih ilçesinde bulunan sekiz selâtin caminin içinde yer alan hat levhalarının irşad ve tebliğ açısından önemini tartışmak ve değerlendirmektir. Araştırmanın alt soruları ise, hat yazılarının içeriklerinin nelerden oluştuğunu, hat yazılarının içeriklerinde hangi konulara vurgu yapıldığını, mekân-anlam bakımından karşılaştırıldığında hat yazılarında hangi konulara temas edildiğini, Osmanlı padişahlarının hat sanatına bakışı nasıl olduğunu, sanat ve estetiğin tebliğ ve irşat faaliyetlerinde nasıl kullanıldığını tartışmak ve değerlendirmek olarak özetlenebilir.

Buna göre İstanbul'un Fatih İlçesi'nde bulunan selâtin camilerindeki hüsn-i hat yazılarının irşat ve tebliğ açısından değerlendirilmesi, bu çalışmanın nihai amacıdır.

1.3. Tezin Kapsamı ve İçeriği

Bu tezin kapsam ve içeriği İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunan sekiz selâtin camisinde yer alan hat yazılarını incelemek, tasnif etmek, anlam ve sanat bakımından karşılaştırmak, manaları üzerine değerlendirmeler yaparak tekrar metinleri ve yegâne olanlara dikkat çekmektir. Benzer şekilde hat görsellerinin tespit edilmesi, kategorilerinin yapılması, Arapça metin anlamlarının okunaklı hatla yazılması, hat türlerinin incelenmesi, mana ve mesajlarının karşılaştırılması, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi de tezin kapsam ve içeriğini oluşturmaktadır.

Söz konusu camilerin, sahip oldukları hat yazılarının mana bakımından benzerlik ve farklılıkları göz önünde tutularak mukayese edilmesi ile birlikte bu camilerdeki hat yazılarının irşad ve tebliğ faaliyetlerindeki önemi hakkında çıkarımlarda bulunmak da yine bu kapsam ve içeriğe dâhil edilmiştir.

1.4. Tez Konusunun Önemi ve Özgün Değeri

Hat sanatı ve Osmanlı mimarisiyle ilgili pek çok çalışma yapılmasına rağmen söz konusu hat yazılarının irşad ve tebliğ faaliyetleri başlığı altında ayrıntılı bir şekilde ele alınmamış olması, çalışmanın bu hususta önemli olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Önemi ve özgün değerini vurgulamaktan hiç kuşku duyulmayacak olan bu çalışmada, daha önce cami kitabeleri ve taşıdıkları anlamlara ilişkin yapılan

akademik çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmaların içeriklerinden elde edilen bilgilerden istifade edilerek hat yazılarındaki dini, ahlaki mesaj ve iletilerin tebliğ faaliyetlerine olan katkıları ve etkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

1.5. Tezin Araştırma Yöntemi

İstanbul' un Fatih ilçe sınırlarında yer alan, Fatih Camii, Beyazıt Camii, Yavuz Sultan Selim Camii, Şehzade Cami, Süleymaniye Camii, Sultan Ahmed Camii, Nuruosmaniye Camii ve Laleli Camilerindeki hat yazılarının irşad ve tebliğ açısından değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada, araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Buna göre veri toplama yöntemi olarak belge analizi, veri çözümlene yöntemi olarak ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.²

İçerik analizi süreci iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada tez konusu olarak belirlenen sekiz selâtin camii yerinde incelenmiş, camii girişinde, camii içinde ve camii çıkışında yer alan hat levhaları tespit edilerek levhaların fotoğrafları çekilerek kayıt altına alınmıştır. İkinci aşamada, kayıt altına alınan hat yazıları, ilgili kaynaklardan faydalanılarak mealleri belirlenmiştir. Yapılan bu çalışmalar sonucunda sekiz selâtin camisinde yer alan toplam 124 adet hat yazısı içerik analizi ile detaylı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında içerik analizi esas alınan hat yazıları camideki konumuna göre sınıflandırılmıştır. Buna göre kapı yazıları, pencere yazıları, mihrap yazıları, minber yazıları, duvar yazıları, fil ayağı (paye) yazıları, kubbe ve minare olmak üzere sekiz tür sınıflandırma yapılmıştır. Bu tasnifler her bir camiye göre detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Sonrasında ise bu hat yazıları içerik bakımından karşılaştırma yapılarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca söz konusu camilerde araştırma yapmak için il ve ilçe müftülükleri ile aynı zamanda cami görevlilerinden yasal izinlerin alındığını ifade etmek de bizim için özenle vurgulanması gereken bir husustur.

² Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemi için bkz. Zeki Karataş, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, (Ocak 2015): 62-80.

Araştırmaya öncelikle literatür taramasıyla başlanmış ve konumuz olan sekiz selâtin camide bulunan hat yazılarının tebliğ ve irşad açısından değerlendirmesi ile ilgili kitaplar, tezler, dergi, makale, sözlük, kütüphaneler, internet kaynakları, arşiv taraması ve incelenmesi esas alınmıştır.

Sonrasında ilgili kaynaklar esas alınarak çalışma konusu olarak belirlenen İstanbul'un Fatih ilçesinde yer alan sekiz selâtin cami bizzat incelenerek camilerin farklı bölümlerinde bulunan hat yazıları tespit edilmiştir.

1.6. Tez ile İlgili Literatür Analizi

Bir akademik çalışmada araştırmaya yön veren, hareket kabiliyeti kazandıran ve doğru rehberlik yapan çalışmalar oldukça önem arz etmektedir. Bu tez çalışmasının doğru istikamette ilerlemesi ve sonuçlandırılabilmesine imkân veren önemli bazı çalışmaları bu başlık altında ifade etmek hem akademik bir koşul hem de yapılan çalışmalara vefanın bir gereğidir. Bu bağlamda önümüzü aydınlatan ve çalışmamızda yol gösterici olan çalışmaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Murat Sülün'ün "*Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*" adlı kitabında, hat yazılarının selâtin camilerine işlenerek insan zihninde bıraktığı kalıcı etkiler anlatılmıştır. Osmanlı medeniyetinin âyet ve hadisleri kitlelere ulaştırma şekline de dikkat çekilmiştir. Sanat yoluyla topluma iletilmek istenen İslam dinine ilişkin ilahi mesajların değerlendirildiği bu kitapta, Osmanlı medeniyetinin sanat ve mimariyi sentezleyerek ortaya koyduğu bu yönlendirme şekli, farklı selâtin camiler incelenerek ortaya konulmuştur.

2. Fatih Özkafa'nın "*Hat Sanatının Mimar Sinan Estetiğine Katkıları*" konulu makalesinde Mimar Sinan'ın eserlerinde hat sanatını dengeli ve yerinde kullanması üzerinde durulmuş, hat yazılarına verilen ehemmiyet vurgulanmıştır. Mimar Sinan'ın hattatlarla iş birliği yaparak cami kısımlarına uygun âyet ve hadisleri seçerek mekân-anlam uyumuna önem verildiği, hat sanatının manevi ve estetik yanını bir arada kullanarak bu kutsal mekânlarda pek anlamlı bir atmosfer oluşturduğu belirtilmiştir.

3. Enbiya Yıldırım'ın "*Hüsn-i Hat ve Hadis*" adlı kitabında, hat sanatı birçok yönüyle incelenmiş ve hat sanatı hadisler ışığında değerlendirilmiştir. Hat sanatıyla ilgili merak edilen bilgileri içeren bu çalışmada, aynı zamanda hüsn-i hat sanatının bir tebliğ aracı olduğuna ve hat yazıların mesaj iletme yönüne de dikkat çekilmiştir.

4. Yusuf Bilen'in "*Türk İslam Sanatı ve Hat Sanatı*" adlı makalesinde, Medeniyetlerin varlığının bilinmesi ve sonraki kuşaklara aktarılmasının yazıyla mümkün olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada Osmanlı döneminden günümüze kadar varlığını sürdüren değişik kitabe ve camii yazılarından örnekler verilerek, yazılı eserler bırakan medeniyetlerin daha kalıcı olduğu ifade edilmiştir. Değişimin pek çok açıdan hızlı ve keskin olduğu günümüz dünyasında değişmeyen ve yozlaşmayan sanatlardan biri olarak değerlendirilen hat sanatının Türk-İslam medeniyetindeki öneminden söz edilmiştir.

5. Yine Fatih Özkafa'nın "*Üsküdar'daki Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*" makalesinde, selâtin camileri açısından zengin bir ilçe olan Üsküdar seçilerek kuşak yazı örnekleri oradan verilmiştir. Bu araştırmada söz konusu kuşak yazılarının fotoğraflarının altına, kim tarafından yazıldığı, kullanılan teknik ve anlamı gibi bilgileri ihtiva eden künyeler oluşturulmuştur. Kuşak yazılarının kullanıldıkları mekân ile mana bakımından uyumu anlatılarak insanlar üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

6. Hasan Taşçı ve Hüseyin Yeşil'in editörlüğünü yaptığı "*Geleceğin Şehri Sempozyumu*" adlı kitap, konu ile ilgili yapılan bir sempozyumda sunulan tebliğ metinleri değişik konulardan oluşmaktadır. Bu tebliğler arasında tarihi camilerde yer alan hat yazılarının ziyaretçiler tarafından anlaşılmadığı konusuna dikkat çekilmektedir. Çalışmada, bu konuya farklı açılardan bakılarak kuşak yazılarının tarihi mirasa zarar vermeden latinize edilebileceği çözüm olarak sunulmuştur.

7. Mehmet Nuhoglu'nun "*İstanbul'da Bazı Tarihi Yapı Kitabelerinin Hat Sanatı Özellikleri Bağlamında Anlam ve Kavram Boyutu Üzerine Bazı Düşünceler*" adlı makalesinde, seçilen mimari yapı örnekleri üzerinde bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Benzer şekilde bu çalışmada, yazının çizgisel duruşunun arkasında, kompozisyonun tamamını seyredene farklı anlam, zihin dünyasına ve şuur altına değişik çağrışımlar yapan taraflarının olduğu belirtilmiştir.

8. Zübeyde Cihan Özsayiner'in "*Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Camii ve Türbelerdeki Yazı Düzeni ve Anlamı*" adlı doktora tezinde, Mimar Sinan'ın İstanbul'da yaptığı camiler kronolojik olarak sıralanmış, camii ve türbelerde bulunan kitabeler buldukları mekanlara göre değerlendirilerek camiler arasında karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmada, Osmanlı mimarisinin sanatla olan etkileşimi incelenmiş ve dönemin hattatlarından söz edilmiştir.

9. Şafak Erkayhan'ın "*Teknoloji ve Sanatın Etkileşimi: Yeni Medya Sanatı Türkiye'de Güncel Durum ve Öneriler*" isimli çalışmasında, sanat ve teknolojinin birbirine ilham veren yanları ve bu iki alanın etkileşim içinde olması gerektiği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Teknolojinin gücünün sanatın estetik ve tesir gücüyle birleştirilerek daha etkin hale getirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu konunun önündeki engeller ve çözüm önerileri üzerinde durulmuştur.

10. Muhammed Abay'ın "*Teknoloji Hattın Neresinde: Dijital Tipografi ve Nesih Hattı*" adlı makalesinde, daha çok nesih hattı üzerinde durularak günümüz teknolojik gelişmeleri hüsnü hat açısından değerlendirilmiştir. Bununla birlikte teknoloji ve hat sanatını birleştirme yolları üzerinde durulmuştur.

11. Ayşe Hilal Uğurlu'nun "*İstanbul Halkının Günlük Hayatında Selâtin Camilerinin Yeri: Avlular Üzerinden Bir Okuma*" adlı makalesinde, camilerin insan yaşantısındaki yeri ve önemi hakkında bilgiler verilmiştir. Selâtin camilerinin sadece ibadet için değil, huzur temini ve geçmişe duyulan özlemin giderilmesi için de insanlar tarafından tercih edildiği ifade edilmiştir. Böylece tarihi selâtin camilerinin halk üzerindeki toplumsal ve kültürel etkilerine temas edilmiştir.

12. İsmail Kambaz'ın "*Bir Cami Sanatı Olarak Hüsn-i Hat-Mimari İlişkisi*" başlıklı makalesinde, hat sanatının mimaride kullanımı ve tezyindeki önemini örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca süslemede kullanılan hat yazılarının ziyaretçilere sunduğu manevi hislerden ve bu durumun insanları etkileyici yanlarından bahsedilmiştir.

13. Şaban Abak'ın hazırladığı "*Türkiye Ulu Camileri*" adlı albümde, başta selâtin camileri olmak üzere Türkiye genelindeki tarihi camilerin fotoğraflarından oluşan bir çalışma oluşturulmuştur. Camilerin özellikleri arasında bulunan hat yazılarının da işlendiği çalışmada, hat yazılarına bilgiler sunulmaya çalışılmıştır.

14. Ahmed Nezih Galitekin, "*Beykoz Kitabeleri*" çalışmasında, Beykoz'da bulunan tarihi çeşme, sarnıç, kale, kuyu ve cami gibi tarihi yapılar incelenmiştir. Çalışmanın tarihi camilere ayrılan kısmında kitabelerin fotoğraflarına yer verilerek, kim tarafından ne zaman yapıldığı hakkında bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte hat yazılarının kültür aktarımı konusunda etkileyici özellikleri konusuna da temas edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM SANATLARI VE HAT SANATI İLE TEBLİĞ VE İRŞAD KAVRAMLARININ ANLAM ALANI

2.1. İslâm Sanatları ve Hat Sanatı

İslam medeniyetinde ilim, düşünce, ahlak, toplumsal hayat gibi pek çok alanda gelişmeler yaşandığı gibi sanat sahasında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu bakımdan İslam kültür ve medeniyeti, göz ardı edilmeyecek kadar önemli bir özelliğe sahiptir.³

“İslâm sanatının ayırt edici özelliklerinden biri de insanın gözüne, gönlüne kulağına, ruhuna, aklına ve sırrına hep birden hitap eden bir dille konuşmuş olmasıdır.”⁴ Bu anlamda etkili bir terbiye yöntemi olarak kabul edilen sanatın, vahyin başlangıcı ile Kur’an’ı en doğru ve mükemmel bir şekilde koruma ve tanıtmaya tutkusu diğer İslam sanatlarının da doğmasına zemin oluşturmuştur.⁵ Sanatın Kur’an ve hadisler ışığında yeniden yorumlanması ile birlikte yüksek bir estetik seviye meydana gelmiştir. Başta İstanbul olmak üzere belli başlı İslam şehirlerinde sanatlarını ibadet bilinciyle gerçekleştiren sanatçılar bu dönemlerde yetişmiştir.⁶

Bununla beraber Kur’an’ın kutsal bir konuma sahip olması nedeniyle ona gösterilen derin hürmet, yalnız İslam dinine özgü olan hüsn-i hat sanatının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Buna göre hat sanatının temel gayesi, sesin kullanılmadığı bir

³ Mehmet Karakuş, “Sanatın Ne’liği ve İşlevi (Ali Şeriatî ve Muhammed Kutub’un Düşüncesinden Hareketle Sanatın İnsaniliği-İslâmiliği Meselesi)” *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.15 (2020): 253.

⁴ Turan Koç, “İslâm Estetiği ve Sanatı”, *İslâm ve Sanat, Tartışmalı İlmî Toplantı 07-09 Kasım 2014*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015): 26-27.

⁵ Yusuf Bilen, “Türk-İslâm Medeniyeti ve Hat Sanatı”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 33, (2014): 53-57.

⁶ A.g.e., 53- 57.

yöntemle ve estetiğin görsel gücüyle gözler vasıtasıyla Allah'ın kelamını kalplere indirmektir.⁷

Usta-çırak ilişkisi içerisinde meşk edilen hat sanatı, harflerin anatomik yapılarını öğrenmenin dışında, Allah kelamını estetik ve mükemmel şekilde yazma işlevidir. Hat sanatı icra edilirken Kur'an'ın insanlara sağladığı güzel ahlak ilkelerini pratik hayatta uygulama konusunda da önemli bir yere sahiptir. Üstadı eşliğinde yazıya hâkim olan ve güzel ahlakın mertebelerine ulaşan hattat, ilahi bir ikram olarak gördüğü bu vazifeyi yaparken Allah'a olan acziyetini her an fark ederek başarısının daima Allah'tan geldiğinin farkında olmuştur.⁸

2.1.1. İslam Sanatlarının Temel Özellikleri

İslam akidesinin/inanç sisteminin temelini oluşturan tevhid düşüncesi ile dünyanın geçici, ahiretin ise ebedi olduğu inancı, İslam sanatlarının temel özelliklerinin belirlenmesinde temel öğeler olarak görülmüştür. Şeytanın desiseleri ve tehlikeli planlarına karşı her zaman bilinçli olan Müslüman sanatçı, soyutlama estetiğini ön plana çıkararak insanlığı İslam'ın hakikatlerine yönlendirmeye çalışmıştır.⁹ Bu durum başta hat sanatı olmak üzere İslam sanatlarının tebliğ ve irşatta belirleyici bir öneme sahip olduğunun göstergesidir. Çalışmamızın hareket noktası da bu motivasyon ile ilişkilendirilebilir.

İslam düşünce tarihinde ve köklü geleneğinde hedeflenen Müslüman toplumun oluşturulmasında sanat çok büyük bir ayrıcalığa sahip olmuştur.¹⁰ İslam dininin sanata kazandırdığı bu temel özellikler ana hatları ile dört başlık altında incelenebilir.

⁷ Bilen, Türk-İslâm Medeniyeti ve Hat Sanatı, 40-57.

⁸ A.g.e, 53.

⁹ Louis Massignon, *İslâm Sanatlarının Felsefesi*, çev. Burhan Ümit Toprak (Ankara: Varlık Yayınları, 1935), 2/39, 57.

¹⁰ Karakuş, *Sanatın Ne'liği ve İşlevi*, 254.

2.1.1.1. Birlik-Tevhid

İslam sanatlarının şekillenmesinde en önemli etkenlerden birisi, Allah Teâla'nın bir ve tek olduğu inancını temsil eden tevhid ilkesidir. Tevhid inancına göre sadece Allah Teâla ebedi ve ezelidir. Kâinat yalnız şekil ve görüntüden ibaret değildir. Görünenin arkasında görünmeyene ulaşmaya ve hayatı güzelleştirmeye çalışan İslam sanatı insanı, hayatı ve evreni anlamlandırmaya yönelmiştir. İslam sanat anlayışında icra edilen sanatın bir amacının olması, duylara ve ruha hitap etmesi hedeflenmiştir.¹¹

İslam'ın ilk yıllarında tevhid akîdesinin yerleşmesi ve insanların en başta şirk gibi eski batıl inançlarından arındırılmasının üzerinde durulmuştur. Mekke dönemi olarak adlandırılan bu yeni oluşum sürecinde, toplumun özellikle putlara tapma alışkanlığından kurtarılıp doğru yola iletilmesi hedeflenmiştir. Bu süreçte insanlara eski batıl inançlarının anımsatacak bütün etkinliklere karşı önlemler alınmıştır.¹²

İleri dönemlerde ortaya çıkacak olan İslam sanatı ise dünyevi bütün telaş, tutku ve telkinleri ortadan kaldırarak yerine denge, huzur ve barışı emreden bir düzen sağlamıştır. İslâm'ın sağlamaya çalıştığı bu düzene bakıldığında İslam'ın sanata karşı olmadığı hatta sanatı faydasız ve sakıncalı unsurlardan temizleyerek daha verimli hale getirmeye çalıştığı açık olarak anlaşılmaktadır.¹³

Sanatta tevhid ilkesinin özelliğini anlatmanın en etkili yolu, şüphesiz başlangıcı ve sonu olmayan sınırsız etkiye sahip bir desen aracılığıyla gerçekleşmesidir. Bu deseni oluşturmaya çalışan Müslüman sanatçılar, inançlarını sanatı kullanarak insanlara iletmenin yollarının aramışlardır. Sanatın estetik bakış açısıyla izleyicilerin düşüncesini Allah Teâla'ya yönelterek inançlarının güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Böylece sanat yoluyla yüce yaratıcının cemel sıfatının hatırlanmasına katkıda bulunmuşlardır.¹⁴

¹¹ Karakuş, *Sanatın Ne'liği ve İşlevi*, 254.

¹² Mustafa Bektaşoğlu, *Anadolu'da Türk İslâm Sanatı*, (Ankara: DİB Yayınları, 2009), 12-13.

¹³ Karakuş, *Sanatın Ne'liği ve İşlevi*, 254.

¹⁴ Sadık Tekingür, *İslâm Düşüncesinde Estetik Anlayışı*, (Ankara: İksad Yayınevi, 2023), 89.

2.1.1.2. Tefekkür

İslam sanatının temel gayesini Allah Teâlâ'ya ulaşma düşüncesi oluşturmuştur. Tefekkür ve hendeseye dayanan İslam sanatıyla, tefekkürün en yüce noktalarından olan sonsuzluğa ulaşmak amaçlanmıştır. İcra ettikleri sanatlarla insanları tefekküre yöneltmeye çalışan Müslüman sanatçılar, duygular vasıtasıyla iletişim kurmaya çalışmış, bunu da en güzel biçimde süslemeyle dile getirmişlerdir. Bunun en güzel örneklerini de camii kapı ve kubbelerinde kullandıkları, sonsuzluğu ve güveni temsil eden iç yüzey süslemeleriyle etkileyici bir şekilde icra etmişlerdir.¹⁵

Arştaki gök kubbenin arza uyarlanmış formu olan kubbeler, çemberlerin bütün noktalarının bir merkezde toplanması ile Allah Teâla'nın tekliği anımsatılmış, yerin ve göğün yaratılması ile ilgili âyetlerle bezenerek sonsuzluğa giden yolun düşündürülmesi amaçlanmıştır.¹⁶

Son tahlilde kâmil bir tefekkürün ancak üst düzeyli soyutlamalarla gerçekleştirilebildiği düşünüldüğünde, kâinat ufkunda bütün güzellikleri yaratan Allah Teâlâ'nın Sâni' isminin tecellilerini müşahede etme adına tefekkürün neden merkezde yer aldığı böylece daha iyi anlaşılabilir. Bu bağlamda sanatın, tefekkürden ibaret olduğu ya da sanatın, tefekkürün bir uzantısı olduğu¹⁷ düşüncesi isabetli bir tespit olarak değerlendirilebilir.

2.1.1.3. Yansıma

Yansıma, insanların duyuları ile elde ettikleri izlenimler olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu bu yansımalar değişiklik ve geçicilik arz ettiği için bilgi sağlamayarak yanıltıcı izlenimler doğurabilmektedir. İslam sanatı dünyanın faniliği ve geçiciliği karşısında insanı, ebedi ve derin bir âleme yönlendirerek sanat yolu ile ruh dünyasında farklı

¹⁵ Bektaşoğlu, *Anadolu'da Türk İslâm Sanatı*, 13.

¹⁶ Temel Sağlam, "İslâm Mimarisinin Sembolik Anlatıları Üzerine Bir Deneme" *Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, (2020), 266.

¹⁷ Mustafa Yıldırım, "İlk Dönem İslâm Sanatının Oluşumu", *İslâm, Sanat ve Estetik*, (Ankara: VI. Dinî Yayınlar Kongresi, 2014), 64.

yansımalar oluşturmaya sevk etmiştir. Buna göre ebedi ve derin âlemi yansıtmaya çalışan Müslüman sanatçı, kesretten vahdete bir dünya sunmaya çalışmıştır.¹⁸

Geçici ve fani dünyanın lüzumsuz yanlarını bir kenara koyarak kalıcı olanı ön planda tutan müslüman sanatçının asıl hedefi, insan zihninde kaosa sebep olacak her türlü görüntüyü sadeleştirerek mutlak olana ulaşmaktır. İslâm sanatı, figürden kaçınarak ortaya koyduğu soyut formlarla sadeliği ve tüm zamanlar için kalıcı hale gelecek ezelilik ve ebedilik fikrini hatırlatarak, insana hiçliğini anımsatmıştır. İnsanı kibir ve dünya hırslarından arındırarak hayata daha ayrıcalıklı bakmasını sağlamaya çalışmıştır.¹⁹

2.1.1.4. Güzellik

،*إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ*، *Allah güzeldir, güzeli sever*²⁰ hadisinde ifade edildiği gibi İslâm dininde daima güzele dikkat çekilmiştir. Güzelliğe bu denli önem veren bir inanç sisteminin estetik ve sanata karşı olması söylenemez. Bu düşünceyle hareket eden İslâm toplumları musiki, mimari, minyatür, hat ve birçok sanat dalında kendine özgü fevkalade eserler ortaya koymuşlardır. Hz. Peygamber'in ön plana çıkardığı bu zarif prensip, İslâm toplumlarını sanata teşvik etmekle kalmamış aynı zamanda diğer medeniyetlerin sahip oldukları sanat eserlerine de saygılı olmayı sağlamıştır. Böylece tevhid ilkesine zarar vermemesi şartıyla diğer toplumların sanat eserleri insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmiştir.²¹

İslâm sanatında, bütün âlemi İslâm düşüncesi bakımından ele alarak güzel ve gerçek arasında bir denge kurulmuştur. İnsana verilen bu yetki ve üstünlük Kur'an'da *لَقَدْ خَلَقْنَا* *And olsun ki biz insanı en güzel bir şekilde yarattık*²² âyeti ile de özellikle vurgulanmaktadır. İnsanda bulunan bu fitri güzellik duygusu hayatın her

¹⁸ Mehmet Ali Genç, "İslâm Sanatında Soyutlama ve Mekân Algısı", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 22, S. 1 (2022): 117.

¹⁹ Genç, İslâm Sanatında Soyutlama ve Mekân Algısı, 117.

²⁰ İbn Haccac Ebu'l-Hüseyin Kuşeyri el-Müslim, *Sahihu Müslim*, (İstanbul: 1992), İman, 1/93.

²¹ Bektaşoğlu. *Anadolu'da Türk İslâm Sanatı*, 11-12.

²² Tîn 95/4.

alanında tavsiye edildiği gibi sanat alanında da zirveye ulaşmanın önemli yollarından biri olarak ortaya çıkmaktadır.²³

2.2. Hat Sanatı

Genel olarak Arapçada “yazmak, çizmek, kazmak, alâmet koymak” anlamlarındaki hat mastarından türeyen ve “yazı, çizgi, yol” gibi manalara gelen hat kelimesi terim olarak, Arap yazısını estetik ölçülere bağlı kalıp güzel bir şekilde yazma sanatı olan hüsn-i hat anlamında kullanılmıştır. “Cismanî aletlerle meydana getirilen ruhanî bir hendese” olarak açıklanan bu latif İslâm sanatı, çağlar boyu gelişerek bugünkü zirvedeki yerini almıştır.²⁴

İlk dönemlerde Arap hattı olarak adlandırılan bu nezih İslâm sanatı, hicretten birkaç asır sonra İslâm hattı olarak adlandırılmıştır. Arap harflerinin başta, ortada ve sonda farklı yazılma özelliği ve bitişik yazıldıklarında ortaya çıkan görsel zenginlik Arap alfabesiyle birçok tasarımın ortaya çıkmasını sağlamıştır.²⁵

2.2.1. Hat Sanatının Doğuşu

Arap alfabesi, Fenike yazı sistemine bağlı Nebati yazının bir devamıdır. Cezm ve meşk²⁶ olarak adlandırılan iki farklı çeşidi bulunan bu alfabe, İslâm’ın doğuşuyla büyük değer kazanmıştır. Hicri birinci asırdan itibaren büyük gelişmeler göstererek sanat yazısı vasfını kazanmıştır.²⁷

Kur’an, dik, köşeli ve geometrik özelliklere sahip olan cezm hattıyla noktasız ve harekesiz bir şekilde siyah mürekkeple yazılmıştır. Günlük yazılarda ise hızlı yazılabildiği için meşk yazısı kullanılmıştır. Meşk yazısı ise yuvarlak ve yumuşak karakteri sayesinde zaman içinde sanat icrası için uygun bir şekil almıştır. Özellikle

²³ Turan Koç, “İslâm Sanat Geleneği ve Estetiği”, *Eski Yeni Dergisi*, S. 16, (2010), 36.

²⁴ M. Uğur Derman, “Hat”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/427.

²⁵ Derman, Hat, 16/427.

²⁶ Meşk için bkz. Muhittin Serin, “Meşk”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/372-374.

²⁷ Derman, Hat, 16/427.

Emevîler döneminde gelişen meşk hattı, farklı yazı çeşitlerinin doğmasına da zemin hazırlamıştır.²⁸

2.2.2. Vahyin İnişiyile Yazının Değer Kazanması

İslâm'ın son ve evrensel din olarak insanlığı muhatap alması ve doğuşu ile Arap yazısında gelişme ve ilerleme olmuştur. Kur'an âyetleri nazil olduğunda, Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilen sahabelerden birine âyetlerin yerlerini tespit edip nereye yazılması gerektiğini söyleyerek yazdırması ile Kur'an özenli ve güvenli bir şekilde korunmuştur.²⁹

Yazı bizzat Hz. Peygamber tarafından teşvik edilmiştir. Sahabenin yazı öğrenmesi konusunda oldukça özenli ve dikkatli davranan Hz. Peygamber, hanım sahabeler arasından Hz. Hafsa'yı görevlendirerek kadınların da okuma-yazma öğrenmesini sağlamıştır. Okuma-yazmaya teşvik için gösterilen Bedir savaşında her on kişiye okuma-yazma öğretilmesi şartı ile esirlerin serbest bırakılması, İslâm'da eğitime verilen önemin en etkili örneklerindendir.³⁰

İslâm'ın kurumsallaşmaya başladığı Medine döneminde yazı faaliyetleri gelişmiş ve birçok mescit okuma-yazma eğitiminin verildiği ilim yuvalarında dönüşmüştür. Bu dönemden sonra yazı İslâm'ın egemen olduğu diğer coğrafyalarda yayılarak büyük bir okuma yazma seferberliği başlamıştır. Hz. Peygamber'in unutkanlığa çare olarak tavsiye ettiği, قَتِدُوا الْعِلْمَ بِالْكِتَابِ “*ilmi yazıyla bağlayın*”³¹ şeklindeki ifadeleri yazıya verilen önemi ve teşvik ediciliğini öne çıkarmaktadır.³² Kufe'de Hz. Ali'nin büyük

²⁸ Derman, Hat, 16/428.

²⁹ Hanefi Palabıyık, “Cahiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Yıllarında Okuma Yazma Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27 (2007): 33.

³⁰ Palabıyık, Cahiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Yıllarında Okuma Yazma Faaliyetleri, 50.

³¹ Tirmizi, İlm 12, (2668)

³² Palabıyık, Cahiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Yıllarında Okuma Yazma Faaliyetleri, 51.

çabaları ve katkıları ile geliştirilen kûfî hat, uzun yıllar kullanılarak diğer yazı çeşit ve modellerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.³³

2.2.3. Hat Sanatının Gelişimi

İslam'ın doğuşuyla yazının değer kazanması kültürel faaliyetleri de yanında getirmiştir. Vahiy kâtipleriyle başlayan yazı hareketi Emevîler ve Abbasiler zamanında ekollerin başlamasına, Selçuklulardan Osmanlılara aktararak günümüze kadar en güzel haliyle gelmiştir.

2.2.3.1. Emevî Dönemi

Emevî dönemi ilim ve sanat açısından önemli gelişmelerin kaydedildiği bir dönemdir. Bu dönemde Kur'an'ı en güzel ve doğru şekilde yazmaya çalışan kâtipler, geliştirdikleri yeni tekniklerle yazıyı daha sistemli hale getirmek için büyük çaba sarf etmiştir. Harf ve kelimelerin satır üzerinde estetik oran ve biçim kazanmasıyla yazı sanatı diğer sanatlara karşı daha hızlı gelişerek İslâmî bir kimlik kazanmıştır.³⁴

Kur'an'ın doğru okunup anlaşılabilmesi için i'rap hatalarını ve yanlışlıkları gidermek amacıyla bu dönemde noktalama ve harekeleme sistemi kullanılmaya başlanmıştır. Ebû'l-Esved ed-Düeli'nin (ö. 68/688)³⁵ harf üzerine konan kırmızı yuvarlak noktalarla ortaya çıkabilecek hataları giderme düşüncesi, nahiv ilminin temelini oluştursa dahi okumalarda oluşabilecek hataları tamamen ortadan kaldırmamıştır.³⁶ Bunun sebebi ise ش - س gibi birbirine benzeyen harflerin üzerinde ayırt edici noktaların bulunmamasıydı. Harflerin üzerine ayırd edici noktaların konması, Ebû'l -Esved'in talebelerinden olan Nasr b. Âsım (ö. 89/708), bazı rivâyetlere göre de Yahya b. Ya'mer (ö. 129/746) tarafından belirlenmiştir. Halil b. Ahmed'in (ö. 175/791) Ebû'l-Esved'in koyduğu yuvarlak noktalar yerine yatık elif, vav ve uzatılmış ya harflerinin küçük şekillerinden günümüzde kullanılan, üstün, ötre ve esre hareketlerini bularak; tenvin,

³³ Hüsrev Subaşı, *Geleneksel Türk Sanatlarından: Yazıya Giriş*, (İstanbul: Pamuk Yayınları, 1997), 8-9.

³⁴ İsmail Yiğit, "Emevîler", DİA., (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/87-89.

³⁵ Detay için bkz. Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Ebu'l-Esved ed-Düeli", DİA, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/311-313.

³⁶ Topuzluoğlu, Ebu'l-Esved ed-Düeli, 10/312.

hemze, şedde, revm ve işmam gibi imla işaretleri için de ilk defa küçük ve kısaltılmış harfleri kullanmıştır. Yazıdaki bu önemli gelişme Kuran'ın doğru okunması ve Arap dilinin bozulmamasını sağlamıştır.³⁷

Emevîlerin son Abbasilerin ilk dönemlerinde yaşayan ve tarihte hattat unvanı ile anılan kişi Kutbe el-Muharrir (ö. 154/771) olmuştur.³⁸ Tûmâr³⁹ yazıyı bulan Kutbe el-Muharrir, bundan sonra gelişen yazı çeşitleri için ölçü değerini ortaya koymuştur.⁴⁰

2.2.3.2. Abbasi Dönemi

Abbasîler devrinde yoğunlaşan ilmi ve sanatsal gelişmeler özellikle Bağdat'ta kitap yazmaya karşı büyük ilgi uyandırmıştır. Mushaf yazan kişilere “verrâk” adı verilmiştir.⁴¹ İlim ve sanat faaliyetlerinin zamanla ivme kazanması, başta Bağdat olmak üzere büyük merkezlerde kitaba ve yazıya ilginin artmasına sebep olmuştur.⁴²

Sekizinci yüzyılın sonlarına doğru yazı, daha ölçülü bir şekilde düzenlenerek “aslî” ve “mevzun hat” olarak isimlendirilmiştir. İbn Mukle'nin (ö. 328/940) nizam ve âhengini kurallara bağladığı bu yazılara “nisbetli yazı” manasına gelen “mensûb hat” da denilmiştir. Verrâkî adıyla zikredilen mensûb hattın genellikle kitap istinsahında kullanılan ve “neshî” denilen şeklinden on birinci asrın başlarında muhakkak, reyhânî ve nesih hatları doğmuştur. Aynı dönemde yaşayan İbnü'l-Bevvâb (ö.413/1022), İbn

³⁷ Ali Bulut, “Kur'ân Filolojisiyle İlgili Üç İlim Dalı (Garîbü'l-Kur'ân, Meânî'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân) ve Bu Dallarda Eser Veren Müellifler (Hicrî İlk Üç Asır)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 12-13, 393

³⁸ M. Uğur Derman, “Hattat”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/493.

³⁹ Tûmâr kelimesi için bkz. Ali Alparşlan, “Celî”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/265.

⁴⁰ Süleyman Berk, *Hattat Mustafa Râkım Efendi*, (2003: Kaynak Yayınları, İstanbul), 71; Özgür Çetintaş, “Türk-İslâm Mimarisinde Yazı ve Süsleme Özellikleri Anadolu Selçuklu Dönemi (Usta Şagird Kümbeti Örneği)”, *Turkish Studies*, Volume 14 Issue 7, (2019), 3705.

⁴¹ İsmail E. Erünsal, “Verrâk”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/646.

⁴² Derman, Hat, 16/428.

Mukle'nin yazıyı sınıflandırma sistemine daha ince geometrik düzenlemeler yaparak yazı çeşidini sekize indirmiştir.⁴³

İbnü'l-Bevvâb, İbnü'l-Hâzin'in (ö.518/1124) tevki' ve rika' yazılarını geliştirerek yazı ıstılahçıları arasındaki yerini almıştır. Yâkût el-Müsta'sımî (ö.698/1299) aklâm-ı sitte denilen sülüs, nesih, muhakkak, reyhanî, tevki', rika' hatlarını en gelişmiş şekliyle tespit ederek kalemin eğri kesilmesi buluşu ile hat sanatına kayda değer katkılar sağlamıştır.⁴⁴

2.2.3.3. Selçuklu Dönemi

Selçuklular, Karahanlılar'dan kendilerine miras kalan sanat zevkini geliştirerek kendi sanat tarzını ortaya koymuştur. Büyük Selçuklu zamanında kullanılan kûfi hattı, Anadolu Selçukluları döneminde daha fazla gelişerek kullanım alanı bulmuştur. Karahanlılar döneminde yapılan Muğrak Attari Camii'nde kullanılan kûfi neshi türündeki yazı da Anadolu Selçukluları tarafından geliştirilerek Selçuklu sülüsü yazısının temelini oluşturmuştur.⁴⁵

Sülüs yazısı, inşa edilen yapıların duvar, pencere, mihrap ve kubbe kasnağı gibi farklı yüzeylerine kabartma şeklinde işlenmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti hâkimiyeti süresince farklı bölgelerde yapılan eserlerde ma'kılî, tezyînî kûfi, muhakkak ve celi sülüs yazı türleri kullanılmıştır. Selçuklu sülüsü, muhakkak ve reyhanî yazılarına göre daha hareketli bir yazı türüdür.⁴⁶

2.2.3.4. Osmanlı Dönemi

Yüzyıllarca devam eden Yâkût el-Müsta'sımî'nin aklam-ı sitte üslubu, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de devam etmiştir. Şeyh Hamdullah'ın (ö. 926/1520) kendi

⁴³ A.g.e, 16/428.

⁴⁴ A.g.e., 16/428.

⁴⁵ Özgür Çetintaş, N. Rengi Oyman, "Hat Sanatında Bir Yazı Türü Olarak Selçuklu Sülüsü (Dini Mimari Eserler Örneğinde Bir Değerlendirme)", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 2 (Aralık 2017): 447-450.

⁴⁶ Çetintaş, Oyman, Hat Sanatında Bir Yazı Türü Olarak Selçuklu Sülüsü, 444-476.

döneminde girdiği yeni arayışlar sonucunda hat sanatı, farklı boyut ve formlar kazanmıştır. Söz konusu değişikliklere vesile olan çalışmalar, Şeyh Hamdullah'ın da öğrencisi olan Sultan II. Beyazıt'ın saray hazinesinde bulunan Yâkût el-Müsta'simî'nin yazılarının incelenmesine izin vermesiyle ortaya çıkmıştır. Yazılar üzerinde derin çalışmalar yapan Şeyh Hamdullah, kırk günlük ibadet yalnızlığına çekilerek yazının bazı sırlarına vakıf olmuştur. Rivâyete göre Şeyh Hamdullah Hızır yardımı ile yazının Yâkût el-Müsta'simî'nin yazılarında bulunan en ilgi çekici şekil ve üsluplarını ayırarak onu kendine rehber edinmiştir. Yazının şifrelerini çözen Şeyh Hamdullah, altı tür çeşit yazıda büyük değişiklikler yaparak farklı bir bakış açısı ve üslup geliştirmeyi başarmıştır.⁴⁷

“Şeyh üslubu” olarak bilinen bu tarz ile Osmanlı-Türk hat sanatında Yâkût el-Müsta'simî'nin devri kapanmıştır. Şeyh Hamdullah'ın eğitiminden geçen öğrencilerin de yaygınlaştırmaya başladığı bu yeni üsluba karşı, devrin meşhur hattatlardan Ahmed Karahisarî, Yakut'un tarzının yeniden canlanması için özel gayret göstermiş ve bu konuda eserler ortaya çıkarmıştır. Buna rağmen Yakut'un takipçileri sadece bir hattat nesli olarak tarihe konu olmuş ve sonrasında bütünüyle Şeyh Hamdullah'ın üslubu benimsenmiştir.⁴⁸

Şeyh Hamdullah döneminde aklâm-ı sitteden sülüs ve nesih yazıları çok hızlı yayılan ve en fazla kullanılan yazı stilleri olmuştur. Kolay anlaşılır ve estetik güzelliğiyle ön plana çıkan nesih hattı, bu tarihten itibaren Kur'an'ın yazıldığı hat yazısı haline gelmiştir.⁴⁹

On yedinci yüzyılın ikinci yarısında yazının gelişimi, Hâfız Osman'ın (ö. 1110/1698) Şeyh Hamdullah'ın üslûbunu elemeye tâbi tutmuş ve kendisine özgü yeni bir üslup ortaya koyması ile ivme kazanmıştır. Sonraki süreçte Şeyh Hamdullah'ın üslubu yerini Hafız Osman'ın üslubuna bırakmıştır. Hâfız Osman'ın tarzından yaklaşık bir yüzyıl

⁴⁷ Seyfi Kenan, “Türk Hat Sanatının Dehası Şeyh Hamdullah'ı Ölümünün 500. Yılında Anarken”, *Osmanlı Araştırmaları*, LVII (2021): 359-363.

⁴⁸ M. Uğur Derman, “Osmanlı Çağında Hat Sanatı ve Hattatlara Dair Yapılan Araştırmalar”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 4-8 Ekim 1999, C. 2, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002): 41-85.

⁴⁹ A. Vahap Yıldız, “Osmanlılar'da Yazı Çeşitleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Y. 17, S. 28, (Temmuz-Aralık 2012), 50-53.

sonrasına kadar yetişen hattatlar, sülüs ve nesih konusunda kendilerini yetiştirmeye çalışsalar da celi sülüs konusunda eksik kalmışlardır. Hat yazısındaki bu eksiklik, Mustafa Rakım'ın (ö.1758/1826) sülüs yazısındaki kuralları, celi sülüse uyarlaması ile giderilmiştir. Mustafa Rakım aynı zamanda padişah tuğralarını da ıslah ederek onlara en güzel şekillerini vermiştir.⁵⁰

Daha sonraki dönemlerde yetişen Mehmet Şevki Efendi (ö.1829/1887), sülüs ve nesih yazılarını Hâfız Osman ve Mustafa Râkım'ın yazılarını baz alarak, o döneme kadar görülen en yüksek seviyeye çıkarmış ve hat yazısına altın devrini yaşatmıştır.⁵¹

2.2.4. Hat Sanatının Kullanım Alanları

Herhangi bir dijital iletişim aracının olmadığı Osmanlı döneminde, insan zihninde önemli yeri olan görsel zekâyı yerinde kullanmayı bilen hattatlar, sanat eserleri ile halkı düşünmeye yönlendirmiştir. Başta “Kelime-i Tevhid” ve “Kelime-i Şahadet” olmak üzere her şeyden önce Allah'ın birliğini ve Peygamberin önderliğini zihinlere işlemişlerdir. Taş ve mermer gibi cansız zeminlere işlenen âyet ve hadislerle, imanı canlandırma ve tazelemenin yolları öğretilmiştir. Yazılacak yerin özelliğine uygun âyetler özenle seçilerek ahiret, cennet, adalet gibi insan hayatını düzenleyen mesajlar ön plana çıkarılmıştır.⁵²

İslâm toplumlarında çok kıymetli olan hat sanatı, erbabının elinde şekillenerek, çeşitli tür ve ekollere ayrılmıştır. Hat sanatı, başta Kur'ân'ın en güzel şekilde yazılması olmak üzere mimariden günlük kullanıma pek çok alanda kullanılmıştır.⁵³

Diğer sanatların aksine hayatın içinde yer alan hat sanatı, geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur. Taş üstüne kabartma veya çini üzerine yazılan hat yazıları, yüzüklerden ev eşyası ve kandillere kadar farklı zeminler üzerine işlenerek çok çeşitli

⁵⁰ M. Uğur Derman, “Osmanlı İstanbul’unda Hat Sanatı”, *I. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Bildirileri*, (İstanbul: 29 Mayıs-1 Haziran 2013): 475-494.

⁵¹ A.g.e., 475-494.

⁵² Murat Sülün, “Osmanlı Mimarisinde Akidevi ve Siyasi Hat Uygulamaları”, *Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları -I-*, (İstanbul: 2011), 1/169-170.

⁵³ A.g.e., 183-184.

alanlarda kullanılmıştır. Yazının kâğıt üzerine değil de mermer, ahşap ve taş üzerine nakşedilmesi ile kitabe ismi verilen büyük İslâm eserleri ortaya çıkarılmıştır.⁵⁴

2.2. Hat Sanatının İşlevselliği

İslam düşünürlerine göre Müslüman sanatçının en önemli gayesi tevhid inancını benimseterek Allah'ın birliğini sanat yoluyla insanlara hatırlatmaktır. Tevhidin iletilmesi açısından en önemli sanat olması hat sanatının tebliğ yönünü daha belirgin kılmıştır. Mimaride değişik formlarda kullanılan hat yazıları aynı zamanda sanatçının hat yazısı vasıtasıyla ortaya koymaya çalıştığı duygu ve ruh dünyasından izlerde taşır. Eseri seyredene ruhani mesajlar vermek isteyen sanatkar ortaya koyduğu eserde tasavvufi bir yöntem kullanarak önce yazıyı öğrenir, “ilme'l- yakîn” daha sonra değişik konpozisyonlarla eserini icra eder “ayne'l yakîn” ve son olarakta eserine deruni manalar yükleyerek “hakke'l-yakîn”e” ulaşarak hakikati bulmaya çalışır. Dünyanın zorluklarına karşı arınmayı başaran Müslüman sanatçı, büyük emekler vererek eserini muhabbetle ortaya çıkarır. Öyle ki bu eserin etkisi aradan yüz yıllar geçse bile izleyenler üzerinde güzel tesirler bırakır.⁵⁵

İslam sanatlarını geleneksel ve modern sanatlar düşüncesi çerçevesinde değerlendiren akademisyenlere göre hat yazılarının işlevselliğini yerine getirmesi için seyredenin, estetik yetkinliğine ikna olarak yazıları okuması ve anlaması gerekmektedir. Estetik görünüşleri hakkında sorun taşımayan hat yazılarının, okunarak anlaşılmaları ise modern sanat anlayışında tartışma konusu olmuştur. Bu düşünceye göre Bir hat levhası sadece estetik haz değil aynı zamanda bir fikirde vermelidir. Haklı olarak yapılan bu yorum hat yazıların tekniksel, fiziksel ve kültürel açıdan sorgulanmasına neden olmuştur.⁵⁶

İslam sanat tarihine bakıldığında ilk yapılan mimari-hat çalışmalarının daha sade ve anlaşılır olduğu görülmektedir. Zamanla gelişen İslam coğrafyası, mimari yapılarda kullandığı hat yazılarının, gerek estetik kaygılar gerekse sanatkarın hünerini gösterme arzusu sebebiyle anlaşılması daha güç bir hal aldığı görülmüştür. Sanatçının eserine

⁵⁴ M. Uğur Derman, *İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı*, (İstanbul: Yıldız, 1992), 38.

⁵⁵ Aksoy, M.“ İslam Sanatlarının İşlevselliğinin İmkânları Üzerine: Hat Sanatı Örneği.” *Toplum Ve Kültür Araştırmaları Dergisi*(10), 129-159. (2022) 141-143

⁵⁶ A.g.e., 145

kasıtlı uyguladığı bu gizem kendi alanında yetkinliğinin göstergesi olmuş yazıda estetik algıyı artırmıştır. Yazı istiflerindeki bu karmaşık ve dikkat çekici uygulamalar zamanla görselliği daha öncelikli hale getirerek, yazıların okunup anlamının bilinmesinin önüne geçmiştir.⁵⁷

Yazıların okunup anlaşılmasının zorlaştıran başak bir sorun ise fiziki olarak buldukları mekânların yüksek olmasıdır. Görkemli şekilleri ve boyutlarıyla toplumun ilgisini çeken hat yazıları, eğitici yanlarıyla sessiz bir tebliğ unsuru olarak İslam'ın temel ilkelerini insanlara iletmiştir. Etkileyici olan bu hat yazıları minare kubbe gibi yerlere işlendiğinde görüş mesafesi nedeniyle Arapça bilen kişiler tarafından bile okunup anlaşılammaktadır. Hat yazılarını bu alanlara uygun gören mimar ve sanatkârın bunu düşünememiş olması pek mümkün görülmemiştir.⁵⁸

Sanat uzmanları bu duruma şu şekilde açıklık getirilmiştir. Yazıları tasarlayanlar için yazıların okunamasa da orda bulunmasında bir hikmet olmalıydı. Gözlerin ulaşamadığı yerlerdeki yazıları Allah bilir ve tecelli eder diye düşünmüş olmalarıydı. Bu durum hiç Kuran okumayı bilmeyen bir kimsenin Kur'anı işittiği zaman duyduğu sestten etkilenmesi gibi hat yazılarını okuyamayan ve anlamayan bir kişinin yazıların ortama kattığı manevi hazdan etkilenerek taşıdığı kutsallığı hissetmesine benzetilebilir.⁵⁹

Müslümanların anıtsal yapılarında hat yazılarını sadece okunma amacıyla işlemedikleri ilk bakışta biraz tuhaf gözükse bile insanlık tarihinde buna benzer iletilerin kullanıldığı da aşikârdır. Mesela Mısır piramitlerin de mezar odalarında kullanılan yazı ve heykellerin insanların görüp anlamamalarına rağmen orada saklanarak büyü gibi işlevlerinin yerine getirilmesini sağlayacaklarını düşünmeleri örneği verilebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sanatkârın bu düşünceyi iki açıdan düşünmüş olabileceği üzerinde durulmuştur, bunlardan birincisi Allah'ın her şeyi görüyor ve biliyor olması, ikincisi ise anlam ve içeriklerinden çok yansıttıkları estetik güzellik ve taşıdıkları sembolik özellikleridir.⁶⁰

⁵⁷ A.g.e., 146-147

⁵⁸ A.g.e., 150

⁵⁹ A.g.e., 151-152

⁶⁰ A.g.e., 152

Sonuç olarak hat yazıları seyredenlerin mensup oldukları din veya konuştukları dil ne olursa olsun yazıların sahip oldukları kutsiyet ve yansıttıkları estetik üstünlük arz ettiği düşüncesine ulaşarak. Allah'ı ve dini hatırlatma özelliğine sahip olmaları ise istiflerin okunup anlamlarının bilinmesinden ziyade Arap harflerinden oluşan formlarından kaynaklandığı kanaatine varılmasıdır.⁶¹ Yapılan değerlendirmelerin sonucunda hat yazılarının gözlerden kalbe inerek zihinlerde ilahi tecelliler bırakan sesiz birer tebliğ unsuru olduğu söylenebilir.

2.3. Selâtin Camii: Tanım ve Tarihsel Süreci

Arapça “sultan” kelimesinin çoğulu olan “selâtin” kelimesi, “iktidar, mutlak otorite ve karşı konulamaz bir güce sahip olmak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁶² “Selâtin” kelimenin bazı hadislerde de kullanılıyor olmasından hareketle, kelimenin Hz. Peygamber döneminden itibaren devlet başkanı, hükümdar ve yönetici manasında kullanıldığı çıkarımı yapılmıştır.⁶³

Tarihi süreçte Müslümanların kurduğu devletlerde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri de halkın yararına olan pek çok eser inşa etmişlerdir. Söz konusu eserler arasında camiler bânîlerine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre padişahlar ve onların aileleri tarafından inşa ettirilen camilere “Selâtin camii”; vezir ve diğer devlet yöneticileri tarafından yaptırılan camilere de sadece “cami” denilmiştir.⁶⁴

Boyutları, büyüklükleri ve tezyînâtı itibariyle camiler üçe ayrılmıştır:

- 1- Selâtin camileri,
- 2- Sadrazam, vezir, paşa ve diğer iyilik sahiplerinin yaptırdığı camiler,
- 3- Mescitler.

⁶¹ A.g.e., 153-154

⁶² Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1430/2009), 420.

⁶³ Osman Gazi Özgüdenli, “Sultan”, DİA., (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/496.

⁶⁴ Ahmed Önkal, Nebi Bozkurt, “Cami”, DİA., (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/46. Meşhât arşivinde padişahların annelerinin ve çocuklarının yaptırdıkları camilerin deselâtincamii kategorisine girdiğine dair kayıtlar vardır. Tuğba Aydeniz, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hademe-i Hayrat”, Uluslararası Cami Sempozyumu (Sosyo-Kültürel Açıdan) Bildiriler Kitabı, haz. Fikret Karaman (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2018), 1/713.

Bu sınıflandırmadaki yapıların en büyük olanı selâtin camileridir. Selâtin camileri, iç mekân olarak diğer bütün camilerden büyük olmakla birlikte ilaveten ana giriş kapıları sütunlarla çevrilmiş avlulara da sahiptir. Selâtin camilerinde, geniş ana kubbe ile yarım ve çeyrek kubbe, birden fazla da minare vardır. Benzer şekilde selâtin camilerinde “hünkâr mahfili”⁶⁵ de bulunmaktadır. Selâtin camileri, çevresindeki yapılar ile diğer bütün camilerden ağırlıklı olarak ayrışır. Selâtin camileri yalnız bir camiden ibaret değildir. Müştemilatında medrese, kütüphane, imaret, hastahâne, bimarhane, tabhâne, türbe ve hazîre de bulunur.⁶⁶ Selçuklular döneminde şehir merkezlerinde inşa edilen ve sosyal hayatın önemli noktalarında yer alan ve pek çok faaliyetin icra edildiği bu camiler “Ulu Camii” olarak bilinmektedir.⁶⁷ Ulu camiler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde özellikle de İstanbul’un fethi sonrasında inşa edilen ve büyük cami niteliği taşıyan selâtin camilerin benzerleridir.⁶⁸

2.3.1. Osmanlı Padişahlarının Selâtin Camilerine Verdikleri Önem

Osmanlı medeniyetinin gelişmiş sanat anlayışının padişahlar ve çevreleri tarafından desteklenmesi nedeniyle hat sanatı yüksek seviyeye ulaşmıştır. Sultanların inanç ve insanlığa hizmet düşüncesiyle kalıcı eserler bırakma arzuları, camii mimarisinde ihtişamlı ve faydalı yapıların meydana gelmesine vesile olmuştur.⁶⁹

⁶⁵ Mustafa Çetinaslan, “Hünkâr Mahfillerinin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Osmanlı Dönemi Örnekleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29 (2013), 62-73.

⁶⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 3/155-157. Ayrıca bkz. Osman Çetin, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu’da İslâmiyetin Yayılışı*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1981), 170.

⁶⁷ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet* (İstanbul: Turan Matbaası, 1973), 119. “Ulu Camii” ve “Selâtin Camii”lerinin Müslüman Türk toplum yapısının oluşturucu unsurlarından olduğuna dair ayrıca bkz. Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yapısı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), 61.

⁶⁸ İshak Kızılaslan, “Osmanlı’dan Günümüze İstanbulselâtinCamileri ve Görevlileri”, *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, C. 8, S. 2 (Aralık 2022): 1363-1396.

⁶⁹ Doğan Kuban, *Çağlar Boyunca Türkiye Sanatları*, (İstanbul: Yapı Kredi, 2004), 151.

Toplumsal buluşma yerleri olarak tasarlanan camiler, ibadet yeri olmalarının yanı sıra insanların bir araya gelerek kaynaştığı, korku anında sığındığı ve kültürel etkinliklerin de yapıldığı sosyal mekânlar olmuştur. Sultanların büyük bir özenle inşa ettirdikleri camilere zamanla eklenen külliyeler, insanların yeme, içme, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan çok yönlü yaşam alanları haline getirilmiştir. Bununla birlikte başta hat sanatı olmak üzere iç ve dış süslemedeki İslam'a has zenginliğe sahip olan bu yapılar, Osmanlı sultanlarının birer hatırası olarak günümüze kadar varlıklarını sürdürmüştür.⁷⁰

2.3.2. Selâtin Camilerinde Bulunan Hat yazılarının Mekân-Anlam İlişkisi

Selâtin camileri zamanın en iyi mimarları tarafından inşa edilerek önemli sosyal müesseseler haline getirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik olarak en güçlü döneminde yaşayan Mimar Sinan, elli yıllık meslek hayatında birçok camii inşa ederek Türk-İslâm medeniyetine büyük hizmetlerde bulunmuştur. Eserlerinde matematiksel dehası ile sadelik, zarafet ve uyuma da önem veren Mimar Sinan, dönemin hattatları ile istişare halinde olmuş ve bu bağlamda camii süslemelerinde mekân-anlam ilişkisine de büyük önem vermiştir.⁷¹

Kalıcı olmaları nedeniyle daha çok taş mermer ve çini üzerine işlenen âyetler, sülüs hattı ile yazılmıştır. Buldukları mekân ile bağlantılı âyet ve hadislerden meydana getirilen hat yazıları, tevhidi, Allah sevgisini ve insanın yaratılış gayesini hatırlatan âyetlerden oluşturulmuştur.⁷²

2.3.3. Osmanlı Selâtin Camileri ve Hat Özellikleri

Allah sevgisini içinde barındıran ve mutlak güzelliğin inançlarından kaynaklandığına inanan Müslüman toplumlar, bu düşüncelerini hayatın her alanına taşıdıkları gibi camii mimarisine de yansıtmışlardır. İslâm kültürünün oluşumuna büyük katkılar sağlayan

⁷⁰ A.g.e., 151-152

⁷¹ Fatih Özkafa, “*Hat Sanatının Mimar Sinan Estetiğine Katkıları*” *Turkish Studies: Social Sciences*, Volume 14 Issue 4, (2019): 1689-1714.

⁷² A.g.e., 1695-1702.

Osmanlı medeniyeti, camii mimarisinde kullandığı hat yazıları ile mimari ve sanatı bir araya getirmiş ve bu sayede ibadet yerlerini birer cazibe merkezi haline getirmeyi başarmıştır.⁷³

Mimari alanda oldukça anlamlı ve işlevsel eserler ortaya konulan Osmanlı medeniyetinde bu seviye, hat sanatı ile daha da etkileyici bir konuma getirilmiştir. Saldırı ve şirk gibi kötülöklere karşı bir üs gibi inşa edilen camiler, Müslümanların ibadet ederken huşu içinde Allah Teâla'ya yönelmeleri için çeşitli sanat dalları ile birlikte hat sanatının da kullanıldığı özel alanlar olmuştur.⁷⁴

İç mekânda kullanılan yazıların çoğunu, Kur'an'dan seçilen âyetler oluşturmuştur. Bu âyetlerde en başta Allah Teâla'nın varlığı ve birliği vurgulanmış ve ibadetin aslı olan tevhid ilkesi hatırlatılmıştır. Caminin kısımlarının her birine, kullanımı ile ilgili anlamlı âyetler işlenmiştir. Genellikle namazı tavsiye eden, cenneti müjdeleyen ve tevhidi hatırlatan âyet ve hadisler hat yazılarıyla kapı, kubbe, mihrap, gibi bölümlere yazılarak insanlara manevi mesajlar verilmiştir.⁷⁵

2.3.3.1. Kapı ve Pencere Hat Sanatı

Camilerin ısı, ışık ve güvenliğini sağlayan en işlevsel yapı mimarilerinden olan kapı ve pencereler, genellikle ahşap veya sedef kullanılarak yapılmıştır. Pencere ve kapı kanatları hat yazılarıyla bezenirken en çok yazının birbirini tamamlamasına ve zihinde önemli görevlerin hatırlatılmasına önem verilmiştir.⁷⁶

Sözgelimi kapı ve pencerelerin her bir kanadına *عجلوا بالصلاة قبل الفوت و عجلوا بالتوبة* *“Namaz geçmeden vaktinde kılmak hususunda, ölüm gelmeden de tövbe etmek hususunda acele edin”*⁷⁷ ibaresi yazılarak namaz ve tövbe etmenin önemi gündeme getirilmiştir. Kelime-i tevhid ve kelime-i şehadet de yine aynı şekilde

⁷³ Yunus Berkli, “Hüsn-i Hat ve Camii Mimarisine Katkıları”, *Atatürk Üniversitesi Yayınları, Current Perspectives in Social Sciences*, 26 (2), (2022): 216-222.

⁷⁴ A.g.e., 216-218.

⁷⁵ A.g.e., 217-218.

⁷⁶ Fatih Özkafa, *Hat Sanatı Osmanlı'dan Günümüze*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2023), 209.

⁷⁷ Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, V, 65

kullanılarak tevhide dikkat çekilmiştir. ياخفى الاالطاف نجنامانخاف “*Ey lütuflarını gizleyen Rabbimiz! Korku ve endişeleri bizden uzak tut*” ve الصلاةعمادالدين “*Namaz dinin direğidir.*”⁷⁸ gibi yazılar da kullanılmıştır. Bunun yanı sıra muhtelif âyetlere de yer verilmiştir.⁷⁹

2.3.3.2. Minare Hat Sanatı

Kendilerine özgü bir minare yapımı geliştirilen Osmanlı medeniyetinde, camilerin farklı kısımlarında yoğun olarak kullanılan hat sanatı, minare süslemesinde pek tercih edilmemiştir. Camilerin dış cephelerinde bulunmalarından dolayı hat yazılarının pek tercih edilmediği minareler, mimari özellikleriyle ön plana çıkmıştır.⁸⁰

Bu konuyla ilgili istisnai olarak Beyazıt Camii ve Haseki Camilerinde kullanılan minare yazıları örnek olarak gösterilebilir. Kullanılan ma’kılî⁸¹ yazıları ile Büyük Selçuklu mimarisini anımsatan Beyazıt Camii’nin bir minâresinde kare şeklinde İhlas Sûresi diğer minarede ise dörtlü الْحَمْدُ لِلَّهِ “*Allah’a hamdolsun*” yazıları bulunmaktadır. Haseki Camii minarelerinde ise dörtlü مُحَمَّدٌ “*Muhammed*” yazıları yer almaktadır.⁸²

2.3.3.3. Mihrap Hat Sanatı

Osmanlı Camii mimarisinde büyük bir öneme sahip olan mihrap alanları, hat sanatı ile ilgi çekici şekilde tasarlanmıştır. Camii, mescit ve namazgâhlarda kible yönünü belirleyen bu mimari yapılar, içinde mihrap kelimesi ya da kibleye yönelme ifadeleri bulunan âyetler ile donatılmıştır.⁸³

⁷⁸ Tirmizi, İman 8

⁷⁹ Özkafa, *Hat Sanatı Osmanlı’dan Günümüze*, 209.

⁸⁰ A.g.e., 216.

⁸¹ Şerife Çakır, *Ma’kâlî Yazının Tasarım Özellikleri ve Kullanım Alanları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018), 28.

⁸² Özkafa, *Hat Sanatı Osmanlı’dan Günümüze*, 216.

⁸³ Tuğba Erzincan, “Mihrap”, DİA., (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 30/30-32.

Selâtin camilerindeki mihrap yazıları incelendiğinde karşımıza daha ziyade Âl-i İmran Sûresi 37. âyetinde geçen *كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ* “Zekeriyya, onun bulunduğu bölme her girişinde...” âyeti bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak kullanılan bu âyetin yarım yazılmasının nedeni, âyetin tam yazıldığı mihrapla alakasının olmaması ve tam yazıldığı takdirde mihrap alanlarının dar olması nedeni ile yazının sıkışmasının engellenmesi gösterilebilir.⁸⁴

Bununla birlikte içinde mihrap kelimesi geçen *فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ* “Zekeriyya mabette namaz kılarken melekler ona şöyle seslendiler...”⁸⁵ âyeti de ön plana çıkarılmıştır. Üsküdar Büyük Selimiye Camii mihrabında *كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا* “*كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا*”⁸⁶ âyeti ile birlikte bir pafta içinde yazılan *وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ* “Siz nerede olursanız olun yüzünüzü Mescidi Haram’a doğru çevirin”⁸⁷ âyeti de yine mihrap hat sanatında kullanılan âyetler arasında yer almaktadır.⁸⁸

2.3.3.4. Minber Hat Sanat

Cuma ve bayram günleri hatibin üzerinde hutbe okumak için çıktığı merdivenli tasarlanan minberler, Osmanlı camii mimarisinin itina ile ortaya koyduğu eserlerindedir.⁸⁹

Daha çok kelime-i tevhid ve bismelenin kullanıldığı minber yazıları, bazen Allah lafzı, ism-i nebi ve dört halifenin de içinde bulunduğu helezonik şekilde düzenlenmiş kompozisyonlar olarak da çalışılmıştır. Osmanlı döneminden önce çeşitli âyetlerin

⁸⁴ Özkafa, *Hat Sanatı Osmanlı'dan Bugüne*, 193.

⁸⁵ Al-i İmran, 3/39.

⁸⁶ Al-i İmran, 3/37.

⁸⁷ Bakara, 2/150.

⁸⁸ Özkafa, *Hat Sanatı Osmanlı'dan Bugüne*, 194.

⁸⁹ Nebi Bozkurt, “*Minber*”, DİA., (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020): 30/101-103.

kullanıldığı minber yazıları, klasik Osmanlı döneminden sonra minber kapılarına genellikle kelime-i tevhid cümlesi olan لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ yazılmıştır.⁹⁰

2.3.3.5. Vaaz Kürsüsü Hat Sanatı

Başta peygamberler olmak üzere, din adamlarının da insanlarla etkin iletişim kurma şekli olan vaaz, hiç şüphesiz tebliğ ve irşat faaliyetlerin en önemli iletişim şekli olmuştur. Dinin daha güzel anlaşılması ve hayata geçirilmesi konusunda vaazların etkisi büyük olmuştur.⁹¹

Vaizin üzerinde cemaate hitap ettiği bu özel alanlara, genellikle vaizin arkasına denk gelecek şekilde hat yazılarının nakşedilmesi ile cemaate estetik bir zevkle beraber ince mesajlar verilmek istenmiştir. En yaygın kullanılan yazılar ise; اِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ^ط “Allah’a karşı ancak, kulları içinde âlim olanlar derin saygı duyarlar.”⁹² âyeti ve اعظا و كفى بالموت واعظا “Ölüm nasihat olarak yeterlidir.”⁹³ âyeti ve hadislerine dikkat çekildiğini görüyoruz.⁹⁴

2.3.3.6. Duvar Hat Sanatı

Osmanlı medeniyetinde Allah ve Peygamber sevgisine çok önem verilmiş, camiler her zaman bu sevginin sergileme alanları olmuştur. Sünnetin sürdürülmesi için duvarlara işlenen hadisler ile topluma yön verilmiş, âyetlerdeki hakikatlerin insan benliğine nakşedilmesi sağlanmıştır.⁹⁵ Camii duvarlarında daha çok levha şeklinde hazırlanan

⁹⁰ Özkafa, *Hat Sanatı Osmanlı'dan Bugüne*, 201.

⁹¹ Bahattin Turgut, “Etkin Bir İletişim Aracı Olarak Vaaz”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S.1, (2015): 69-70.

⁹² el-Fatır, 35/28.

⁹³ Muhammed b. İsmail, el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzilü'l-Elbâs*, (Beyrut: 1351), 2/112.

⁹⁴ Özkafa, *Hat Sanatı Osmanlı'dan Bugüne*, 202.

⁹⁵ Salih Karacabey, “Muhteva, Sihat ve Mesajları Açısından Bursa Ulucamii’de Yer Alan Hadisler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 2, (2011): 103-104.

hüsn-i hat yazılarının taşınabilir olmaları, ilgisizlik ve hırsızlık gibi tasallutlara maruz kalmaları sebebiyle geçmişe göre daha az rastlanmaktadır.⁹⁶

Halk arasında camii takım yazıları olarak adlandırılan “Çehâr Yâr-ı Güzîn”⁹⁷ yazıları, Allah lafzı şerifi, ism-i nebi ve dört halifenin isimlerinin hat yazısıyla hazırlanmış şeklidir. Selâtin camilerinde bulunan bu takım yazıları, Osmanlı hattatları tarafından caminin en yüksek yerlerine gâyet belirgin bir şekilde işlenmiştir.⁹⁸

2.3.3.7. Filayağı (Paye) Hat Sanatı

Camii kubbelerini taşımak amacıyla taş veya tuğla gibi malzemelerle örülerek inşa edilen büyük taşıyıcı ayaklardır. Ölçü olarak sütundan büyük ve duvar şeklinde örülen bu yapılar, selâtin camilerinin önemli mimari unsurlarındandır.⁹⁹

Genellikle Besmele, kelime-i tevhid ve âyetü'l-kürsi gibi âyetlerin işlendiği bu mimari bölümler, mesaj iletmede etkin rol oynamıştır.¹⁰⁰

2.3.3.8. Kubbe Hat Sanatı

Camii haremindeki yazıların en yükseği kubbede bulunur. Ancak bu yükseklik sebebiyle bu yazıların seyredilmesi, incelenmesi, güzelliğinin idrak edilmesi veyahut varsa kusurlarının fark edilmesi de zordur. Kubbe yazıları bir merkez noktasına

⁹⁶ Süleyman Berk, “Eski Camilerin Kaybolan Güzelliklerinden Biri: Hüsn-i Hat Levhaları” *İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, (Haziran 2018): 98.

⁹⁷ Yasin Karakuş, Klasik Edebiyatta “Çehâr Yâr-ı Güzîn” ve 17. Yüzyıla Ait Bir İhyâ Tercümesinde Yer Alan “Çehâr Yâr-ı Güzîn”, *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, Yıl 3, S. 6, (Ağustos 2021): 1086-1126.

⁹⁸ Berk, Eski Camilerin Kaybolan Güzelliklerinden Biri: Hüsn-i Hat Levhaları, 98-99.

⁹⁹ Selçuk Mülayim, “Paye”, DİA., (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 34/194.

¹⁰⁰ Murat Sülün, “Sanata Vurulan Kur’ân Mührü”, *Akademik Araştırma Dergisi*, C.2, S.47-48, (2010): 404.

bakacak şekilde tasarlanmak mecburiyetinde olduğundan ustalık gerektiren yazılardır.¹⁰¹

Genellikle göklerin yaradılışıyla ilgili âyetleri ihtiva eden kubbe yazılarına, “*Gerçek şu ki Allah, koyduğu düzende sapmamaları için gökleri ve yeri tutmaktadır. Şâyet sapacak olursalar artık O’ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O halimdir, çok bağışlayıcıdır.*”¹⁰² âyeti örnek verilebilir.

2.4. Tebliğ ve İrşad Kavramlarının Anlam Alanı

Selâtin camilerindeki hüsn-i hat yazılarının irşad ve tebliğ açısından değerlendirilmesini konu alan bu çalışmanın buraya kadar olan kısmında, olağan akış gereği konunun Hüsn-i hat boyutu üzerinde duruldu. Bu başlık altında ise çalışmayı bütüncül olarak tamamlaması itibariyle konunun tebliğ ve irşad boyutuna çalışmamızla ilgisi nispetinde temas edilecektir. Bu bağlamda tebliğ ve irşad kavramlarının İslami literatürdeki anlamı ve önemi üzerinde durulacak, Hüsn-i hat yazılarının tebliğ ve irşad bakış açısı ile değerlendirilmesine zemin teşkil eden temel bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Öncelikle tebliğ ve irşad kavramları Kur’an ve sünnet bakış açısı ile tanımlanmalıdır. Kur’an’a göre insanları iyiliğe davet edip kötülükten sakındırmak dini bir vazifedir.¹⁰³ İslam dininde tebliğ ve irşad çok önemli bir yere sahiptir.

¹⁰¹ Özkafa *Hat Sanatı Osmanlı’dan Bugüne*, 202.

¹⁰² A.g.e., 204.

¹⁰³ Al-i İmran, 3/104,110; Tevbe, 9/7.

2.4.1. Tebliğ

Sözlük anlamı bakımından tebliğ, “bir şeyi veya bir haberi ulaştırmak” demektir. İlan edilmesi gerekli olan bir bilgiyi sözlü ve yazılı olarak insanlara ulaştırma ve duyurma faaliyeti tebliğ olarak nitelendirilmektedir.¹⁰⁴

Terim olarak İslami terminolojide tebliğ, Kur’an ve sahih sünnetten oluşan İslam’ın mesajlarını insanlara ulaştırmak anlamında kullanılmaktadır. Peygamberlerin sorumluluk alanını oluşturan tebliğ vazifesi, vahiy aracılığıyla Allah Teâla’dan gelen ilahi mesajları herhangi bir kesintiye uğratmadan, eksiltmeden, mahiyetini bozmadan ve eklentiler de yapmadan asli şekliyle insanlara ulaştırmaktır. İslam tebliğinin ilk aşaması Hz. Peygamber’in Kur’an’ın mesajını insanlara ulaştırması ile başlamıştır. “*Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O’nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır.*”¹⁰⁵

Peygamberlik kurumunun son bulmasının akabinde tebliğ görevi İslam âlimlerine havale edilmiştir. Müslüman toplumda insanlara ilahi vahyin mesajını ulaştırma vazifesi, âlimler üzerinden devam etmektedir. Bu durum “*Şüphesiz âlimler Peygamberlerin varisleridir. Peygamberler miras olarak ne altın ne de gümüş bırakmışlardır; onları bıraktıkları yegâne miras ilimdir...*”¹⁰⁶ hadisi ile temellendirilmiştir.¹⁰⁷

İslam dininde tebliğ, peygamberlerin temel vazifesidir. Peygamberlerin vazifesi, vahiy olarak Allah Teâla’dan kendilerine gelen ilahi mesajı yüksek sorumluluk gerektiren bir bilinç ve kutsal bir emanet olarak insanlara ulaştırmaktır.¹⁰⁸ “*Ey Resûl! Rabbinden*

¹⁰⁴ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 8/419; Ebü'l-Feth Burhaneddin Nasır b. Abdüsseyyid b. Ali Mutarrizi, *el-Muğrib fî Tertibi'l-Mu'rib*, thk. Mahmûd Fahuri, (Haleb: Mektebetu Usame b. Zeyd, 1979), 1/85.

¹⁰⁵ el-Maide, 5/67.

¹⁰⁶ Tirmizî, *Kitabu'l-İlim*, 19; Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebi Dâvud*, (İstanbul: 1992), İlim, 1.

¹⁰⁷ Hüseyin Akyüz, “Âlimler, Peygamberlerin Varisleridir” İbaresinin Yer Aldığı Bir Hadisin Mutâbaatı ve Şevâhid Açısından Değerlendirilmesi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 28 (2013/2): 98.

¹⁰⁸ Yunus, 11/108.

sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun"¹⁰⁹ âyetinde, Hz. Peygamber'in temel görevinin tebliğ olduğu şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıklanmıştır. ¹¹⁰ Buna göre Hz. Peygamber Allah Teâla'dan aldığı mesajı olduğu gibi, hiçbir değişime uğratmadan aktarmaktan sorumludur. Hz. Peygamber'in vefatı sonrasında onun tebliğinin devam etmesi, peygamberin elçilik niteliğini ortaya koymaktadır Kur'an'da peygamberlerin müjdeleyici ve uyarıcı oldukları ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber'in mesajını sahiplenen Müslümanlar için tebliğ görevi büyük bir sorumluluktur. Hz. Peygamber'in tebliğ vazifesinin Müslümanlara tevdi edilmesi, Müslümanlar tarafından bir imtiyaz olarak anlaşılmış, konunun sorumluluk boyutu bir nebze gölgede kalmıştır. Hâlbuki bu durum manevi bir ayrıcalık olmakla birlikte Müslümanlara oldukça ağır ve zor bir mükellefiyet yüklemektedir.¹¹¹

Tebliğ vazifesi bir peygamber için ne kadar önemli ise bir o kadar da ağır ve zorlu bir süreçtir. İlk tebliğ vazifesi ile muhatap olan Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu durum ve yaşadıklarını hatırlamak konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Hz. Peygamber, peygamberlik vazifesi ile görevlendirildiğinde bunun ne kadar önemli ve zor bir sorumluluk olduğunun bilincine varmıştır. İlk vahyin gelişi sonrası insani bir duygu olan korku ve endişe duyması, sorumluluğun hiç de kolay olmadığı şeklinde anlaşılabilir. Vahiy meleği Cebrail ile ilk karşılaşması, olağan bir durum olmadığı için korku hali yaşamayı anlaşılır bir durumdur.

Bu endişeli durumda kendisini eşi Hz. Hatice teselli etmeye çalışmış ve O'nu amcasının oğlu olan Varaka b. Nevfel'e götürmüştür. Şirk inancını benimsemeyen ve putlara tapmayan Varaka b. Nevfel, hak dini aramak için Suriye'ye gitmiş ve Kitab-ı Mukaddes'i de İbranice harflerle Arapça'ya çevirmiştir. Nevfel Hz. Muhammed'in içinde bulunduğu durumu en gerçekçi haliyle analiz etmiş ve kendisini desteklemiştir. Hz. Peygamber'in davetini önce eşi Hz. Hatice, sonra kızları, sonra da Hz. Ali kabul

¹⁰⁹ el-Maide, 5/67.

¹¹⁰ Yunus, 11/41,108; İsrâ' 17/54; Hud,11/86; Zümer, 39/41; Şura,42/86; Nisa 4/84; Kâf 50/45.

¹¹¹ Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kur'an, çev. Alpaslan Açıkgenç (Ankara: Ankara Okulu y., 2009), 137.

etmiştir. Tebliğin gizli yapıldığı bu dönemde Hz. Ebubekir Müslüman olmuş ve onun gayretleri ile de Müslüman olanların sayısı artmıştır.¹¹²

Öncelikli olarak bir peygamber vazifesi olan tebliğ, başta âlimler olmak üzere donanım, konum, imkân ve şartlara göre her Müslüman için yapılması gerekli dini bir sorumluluktur. Bu nedenle İslami terminolojiye göre tebliğ vazifesi, farz-ı kifaye kategorisinde değerlendirilmiştir.¹¹³

“(Ey Muhammed) Sen (insanları) Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et”¹¹⁴ âyetinde, tebliğ vazifesinin nasıl yapılacağına ilişkin bir yol haritası da verilmektedir. Âyetteki hikmet vurgusu ile Müslümanın tebliğ anında basiretli olması ve tebliğin gelişi güzel yapılmamasına dikkat çekilmektedir. Hikmet vurgusu ile muhatabın zihin, yetenek ve şartlarının göz önünde bulundurulması ve mesajın bunlara uygun bir şekilde iletilmesinin gerekliliğine işaret edilmektedir.

Güzel öğüt vurgusu ile Müslümanın muhatabını sadece mantıklı ikna yöntemleri ile değil, aynı zamanda duygularını da harekete geçirerek, mesajı daha cazip hale getirip kabul edilebilirliğini arttırmaya da gayret etmesi gerekmektedir. Bu itibarla tebliğ vazifesini ifa eden tebliğcinin, tatlı dile sahip olması, tebliğde asil davranış sergilemesi, etkileyici olması, akıl ve mantık ilkelerini öne çıkaran uygun fikirler öne sürmesi, muhatabını ikna edebilmesi için hayati derecede önem arz etmektedir.¹¹⁵

2.4.2. İrşad

Sözlük anlamı itibariyle irşad, nasihat etmek, doğru yolu göstermek, aklen ve kalben ikna edici ve etkili eserler veya sözler ile insanları gafletten uyandırıp hidâyet yolunu

¹¹² İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: DİB y., 2017), 104.

¹¹³ Farz-ı kifâyenin tanımı için bkz. Muhammed b. İdris eş-Şafî, *er-Risâle* (Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî, 1939), 363.

¹¹⁴ en-Nahl, 16/125.

¹¹⁵ Nureddin Turgay, “Tebliğ”, Şamil İslâm Ansiklopedisi. <https://muhabbetullah.com/ansiklopedi/59-2.htm> 21.11.2024.

göstermek, Allah'a ibadet ve itaate kavuşturmak ve insanın kusurlarını azaltmak sûretiyle kâmil bir insan olmasına vesile olmak demektir.

İslami bir terim olarak irşad, irşat etme şartlarını taşıyan nitelikli ve donanımlı kimselerin, insanları dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmalarına vesile olmak için doğru yola, salih amele ve her çeşit iyiliklere çağırarak ve her türlü kötülükten kaçınmalarını telkin etmektir. Hakikat bilgisini talep eden kişilere, gerçek anlamda mürşid olan şahsiyetlerin eserleri ve anlatımları ile İslam'ı tanıtmaya ve açıklamaktır. İmanı güçlendiren ve inkişaf gerçekleştiren tahkikî ve yakînî delillerle hakikat bilgisini hal ve dil ile anlatmaktır.

Kur'an'da doğrudan geçmeyen irşad kelimesi, "hidâyet, doğruluk, isabet, hayır, fayda ve reşid olma" gibi anlamlara gelen "rüşd" kelimesi ve türevlerinden hareketle tanımlanmıştır. Söz konusu kelimeler mutlak manada veya insana nispet edilerek kullanılmış ve mürşid ismi dolaylı olarak Allah Teâlâ'ya izafe edilmiştir.¹¹⁶

İslami terminolojide irşad, akli ve kalbi ikna eden söz ve eylemlerle Müslümanları dini vecibelerini ifa etmeye teşvik etme ve onları gafletten uzaklaştırma faaliyetidir. Buna göre irşad vazifesini fiilen yapan kişi mürşid olarak nitelendirilir. "Allah kime hidâyet ederse işte o doğruyu bulmuştur; kimi de hidâyetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir rehber bulamazsın"¹¹⁷ âyetinde, hakiki mürşidin Allah Teâlâ olduğu ifade edilmektedir. Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'ye "Senin vasıtanla bir kişinin Müslümanlığı tercih etmesi sana en değerli varlığın olan kızıl develerin verilmesinden daha hayırlıdır"¹¹⁸ ifadesi, İslam dininde tebliğ ve irşadın önemini açıkça ortaya koymaktadır.

İnsana dünya ve ahiret mutluluğunu temin eden hidâyete giden yolu göstermek ve sadece Allah Teâlâ'nın rızası için ona hak ve hakikati öğretmek irşad hizmetinin gayesidir. Kuşkusuz ulvi hakikatler yalnız Kur'an ve Sünnette bulunabilir. Kur'an ve

¹¹⁶ Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürcanî, *et-Ta'rifat*, (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebî, 1938), "Tevfik" md., 62; Ayrıca bkz. Muhammed Fuad Abdülbakî, *el-Mu'emu'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, (İstanbul: 1982), "Rüşd" md., 320.

¹¹⁷ el-Kehf, 18/17.

¹¹⁸ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, (İstanbul: 1992), Cihad, 102.

Sünnetin ilke ve esasları bir insanı ikna eden ve onu hidâyete giden yolda en doğru ve etkili rehber olacaktır. Mürşidin görevi de İslam'ın yüce hakikatlerini muhtaç gönüllere doğru yöntem ve anlaşılabilir üslupla anlatmak ve temsil etmektir. Hakiki mürşid Allah'ın kelamı olan Kur'an'dır. Kur'an'ın yüksek irşadının en canlı örneği ve rehberi de Allah'ın Rasulü Hz. Peygamber'dir. Mürşidin görevi ise muhataplarını, Kur'an ve Sünnet'in ulvi hakikatleri buluşturmasıdır. Sonuç almak ise bütünüyle Allah Teâla'ya ait bir tasarruftur.¹¹⁹

Çalışmamız açısından bir değerlendirme yapılacak olursa, selâtin camilerindeki Hüsni hat yazılarının Kur'an ve Sünnet temelli içeriklerinin sanat ve estetik görsellerin de olumlu etkisi ile tebliğ ve irşat faaliyetlerinde önemli bir seçenek olduğu ifade edilebilir.

Genel anlamda Allah Teâla'nın emir ve yasaklarını insanlara ulaştırma ve onları İslam'ın yüce hakikatleri ile buluşturma faaliyeti tebliğ olarak isimlendirilmektedir. Allah Teâla'nın emir ve yasaklarını yalnız ulaştırmakla kalmayıp İslam'ın emirlerine bağlı kalması ve teslimiyet göstermesi, yine İslam'ın yasakladığı söylem ve eylemlerden uzak kalması düşüncesiyle insanlara rehberlik yapmak ve onları iyi ve güzele yönlendirmek sûretiyle kötülük ve fenalıklardan sakındırmak da irşad olarak adlandırılmaktadır.

2.4.3. Emri bi'l-Ma'rûf ve Nehyi ani'l-Münker

İslami hakikatlerin anlatılması ve yayılmasında çok önemli yeri olan tebliğ ve irşad kavramları, yine bir başka kavram olan “*emri bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münker*”¹²⁰ ile anlam ve misyon olarak yakından ilintilidir. Tebliğ ve irşat ile “emri bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münker” kavramları arasında anlam bakımından benzerlikler olmakla birlikte, “emri bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münker” kavramı, tebliğ ve irşad kavramlarını da içinde barındıran daha kapsamlı bir kavramdır. Buna göre “emri bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münker” vazifesini yapan bir müslümanın aynı şekilde Allah

¹¹⁹ M. Zeki Karakaya, “İrşad Hizmetini Üstleneceklerde Aranacak Nitelikler”, *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, 1-5 Kasım 1993, (Ankara: DİB. Yayınları, 1995), 202-204.

¹²⁰ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Çağrı, “Emir bi'l-Ma'rûf Nehy an'l-Münker”, *DİA.*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11/138-141.

Teâlâ'nın emir ve yasaklarını tebliğ etmiş ve İslam'ın hakikatleri konusunda insanlara rehberlik yaparak irşad vazifesini de ifa etmiş olur.

Kur'an'da “emri bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münker”in önemi ve gerekliliği hususunda pek çok âyet vardır.¹²¹ Müslüman toplumların barış ve esenlik içerisinde varlıklarını sürdürebilmeleri, maddi-manevi değerlerini ve kimliklerini koruyabilmeleri için iyiliği emredip kötülüğü yasaklamaları demek olan tebliğ ve irşad vazifesini yerine getirmeleri zorunludur. Müslümanların fert ve toplum ölçeğinde kurtuluşları bununla mümkün olabilir. “İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir”¹²² âyetinde, bu gerçekliğe dikkat çekilmektedir.

*“İsrailoğulları'ndan inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir. Çünkü onlar isyan etmişlerdi ve haddi aşıyorlardı. İşledikleri kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmıyorlardı. Yaptıkları ne fena idi!”*¹²³ âyetinde, tebliğ ve irşad vazifesini hakkıyla yapmayan ve kötülöklere engel olmayan Müslüman toplumların Allah Teâlâ'nın rahmetinden mahrum kalacağı ve maddi-manevi krizler yaşayacağı vurgulanmaktadır.

2.4.4. Tebliğ, İrşad ve Hat Sanatı

En üst seviyeye ulaşmak, ahirete kavuşmak anlamındaki “belağa” kökünden türeyen tebliğ, Allah Teâlâ'nın emirlerini insanlara duyurmak demektir. Başta peygamberler olmak üzere tebliğ görevini yerine getiren kimselere de mübelliğ denir.¹²⁴

İrşad kelimesi, Arapça ra-şe-de kökünden türeyen ve hidâyet anlamında dini bir kavramdır. İrşad, müslümanlara dini vecibelerini hatırlatan ve onların dini kurallara

¹²¹ İlgili âyetler için bkz. Al-i İmran, 3/104; Maide, 5/63, 78-81; A'raf, 7/164-165; Enfal, 8/25; Hud 11/116.

¹²² Al-i İmran, 3/104,110.

¹²³ el-Maide, 5/78-79.

¹²⁴ Ragıb el-İsfahânî, *Müfredat: Kur'an Kavramları Sözlüğü*, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 167.

uygun daha güzel hayat yaşamaları konusunda rehberlik yapan eylem ve söylemler bütünüdür.¹²⁵

Günlük hayatta birbirinin yerine kullanılan tebliğ ve irşad arasındaki fark, tebliğin Müslüman olmayan kimselere, irşadın ise Müslümanların manevi gelişimleri için destekleyici faaliyetler olmasıdır. İrşad faaliyetleri ile maddi-manevi gelişimini tamamlamış erdemli ve nitelikli toplumların meydana getirilmesi hedeflenmektedir.¹²⁶

Osmanlı dönemi tebliğ ve irşad faaliyetleri incelendiğinde, hat sanatı ile iktibas yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Kelime anlamı itibariyle bir şeyi parlatmak, ön plana çıkarmak, belirgin kılmak anlamına gelen bu yöntem ile ahlaki, siyasi ve toplumsal her mesajın hat sanatı kullanılarak, halkın bilinçaltına nakşedilmesi hedeflenmiştir. Böylece insanların inançlarının pekiştirilmesi ve başta tevhid ilkesi olmak üzere dini sorumluluklarını hatırlamaları sağlanmıştır.¹²⁷

Farklı kültürlerin bakışında İslâm'a ait görsel zenginlikler arasında hat sanatının önemli yer teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Hat sanatının tebliğ faaliyetlerine önemli katkılar sağladığını söylemek de yanlış olmayacaktır.¹²⁸ Hat yazısı iletişimdeki etkili yeri ve mesaj yansıtma özelliği her alanda olduğu gibi tebliğ faaliyetlerinde de etkili olmuştur. Mimari yapılarda vazgeçilmez bir unsur olan hat yazısı, taş mermer ve ahşap gibi malzemelere işlenerek mekâna görsel zenginlikle beraber ruhani bir anlam da kazandırmıştır.¹²⁹

Âyet ve hadislerin iktibas yöntemiyle aktarılması, görsel zekânın etkin şekilde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu yöntem için seçilen âyet ve hadislerde aranan bazı özellikler vardır. Her şeyden önce buldukları mekâna uygun olarak açık net ve anlaşılır olmaları, az sözcükle çok şey ifade etmeleri, tevhid inancı başta olmak üzere inanç sistemi ile ilgili bilgileri yerinde ve anlaşılır yansıtma özellikleridir. Benzer şekilde hat

¹²⁵ A,g,e., 428.

¹²⁶ Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvufta İrşad İrfani Tebliğ ve Davet*, (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 11.

¹²⁷ Sülün, *Osmanlı Mimarisinde Akidevi ve Siyasi Hat Uygulamaları*, 183-184.

¹²⁸ Nurullah Yılmaz, “Kur'an'ın İçeriksel Açıdan İslâm Hat Sanatına Etkisi”, *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, Balıkesir İlahiyat Dergisi, 17, (Haziran, 2023): 117-138.

¹²⁹ Sülün, *Osmanlı Mimarisinde Akidevi ve Siyasi Hat Uygulamaları*, 165-166.

yazısının istifleneceği yerin eni, boyu ve yüksekliği göz önüne alınarak harflerin yapılarına göre istiflenmesine de özen gösterilmiştir.¹³⁰

Buldukları çağın medyası olan bu sanat eserleri, bazen eserin işlevsel özelliğiyle ilgili mesajlar içerirken bazen de bânîsi ile ilgili bilgiler içermiştir. İcra ettikleri sanat eserleriyle daima Allah Teâlâ'yı hatırlatmayı kendilerine görev edinen Müslüman sanatçılar, sanatlarını yaygın eğitim şeklinde ortaya koymuşlardır. Terkip ve istif yönündense, âyet ve hadislerin halk arasında ne kadar anlaşılır olduğu tartışma konusu olsa da çağlar boyu insanları etkilemeye devam ettiği hususunda hiç kuşku yoktur.¹³¹

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELÂTİN CAMİLERİNDEKİ HAT YAZILARININ TEBLİĞ VE İRŞAD AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Hat Yazılarının Camilere Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular ve İrşad ve Tebliğ Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde çalışmanın ana omurgasını oluşturan İstanbul'un Fatih ilçe sınırlarında yer alan Fatih Camii, Beyazıt Camii, Yavuz Sultan Selim Camii, Şehzade Camii, Süleymaniye Camii, Sultan Ahmed Camii, Nuruosmaniye Camii ve Laleli Camii olmak üzere sekiz selâtin caminin farklı bölümlerinde bulunan Hüsn-i hat yazılarının tespiti yapılacaktır. Öncelikle her cami ile ilgili özet tarihi süreç bilgisi verilerek söz konusu camilerdeki hat yazılarının Arapça orijinalleri ile Türkçe karşılıkları yazılacaktır. Çalışma açısından önem arz eden boyutu ile âyet, hadis ve güzel sözlerden oluşan hat yazılarının tebliğ ve irşad açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

¹³⁰ A.g.e., 165-166.

¹³¹ Murat Sülün, "Sanat Eserini Hat ile Bezeme Geleneği", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*. S. 9, (2010), 172-175.

3.1.1. Fâtih Camii

İstanbul'un fethinden sonra inşa edilen ilk Selâtin Camii olma özelliğine sahip olan Fâtih Camii, İstanbul'un en göz önünde bulunan dördüncü tepesinde yer almaktadır. Mimar Sinaneddin Yusuf b. Abdullah (ö. 876/1471) idaresinde inşa edilmiştir. Dünya tarihine yön veren bu önemli olayın baş mimarı, Fâtih Sultan Mehmed Han'ın (ö. 886/1481) kendi adına inşa ettirdiği bu tarihi yapı, aynı zamanda İslâm'ın ve İslâm'a hizmet eden Türklerin bir nişanesi hükmündedir. Camii merkezli toplu yaşam alanları şeklinde tasarlanan bu çok amaçlı külliye, zaman içinde geçirdiği deprem ve yangın gibi doğal afetler sonucu zarar görmüş olsa da zamanın sultanları tarafından tamir edilerek varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.¹³² Tarihi önemi açısından önemli olan bu yapı, aynı zamanda işlevselliği ve sanatsal yönleri ile de dikkat çekmektedir. Araştırma kapsamında Fatih Camisi'nde, beş kapı yazısı, beş pencere yazısı, bir mihrap yazısı, iki minber yazısı, dört duvar yazısı ve bir kubbe yazısı detaylı bir şekilde incelenmiştir.

3.1.1.1. Fâtih Camii Kapı Hat Yazıları

Fatih Camisi'nde yer alan kapı hat yazıları incelendiğinde, toplamda beş adet kapı hat yazısının bulunduğu tespit edilmiştir.

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

(Resim 2)

*“Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir farzdır.”*¹³³

سَلَامٌ عَلَى الْيَاسِينَ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

(Resim 3)

*“Onun hakkında, ‘İlyâs’a selâm olsun!’ İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz.”*¹³⁴

¹³²Kadriye Figen Vardar, “Fatih Camisi'nde Görülen Süsleme Sanatları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 219, (Aralık 2015), 2 vd.

¹³³ en-Nisa 4/103.

¹³⁴ es-Saffat 37/130.

سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

(Resim 4)

“Âlemler içinde Nuh’a selam olsun! İşte biz iyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız.”¹³⁵

Fatih camii şerifinin kapıları mana itibari ile dikkat çekici âyet ve dualardan oluşan hat yazılarıyla donatılmıştır. Camii girişindeki taç kapının (kuzey) üzerine işlenen âyet, namazın inananlar üzerindeki yükümlülüğünü hatırlatırken, namaza bir davet olarak da nitelendirilebilir.¹³⁶ Cümle kapısı olarak adlandırılan camii ana giriş kapısında, sağ ile sol kısımlarda ve kapının üzerine yazılmış kitabelerde, caminin kimler tarafından yapıldığı ve camii hakkında bilgiler vardır (Resim 1).¹³⁷

Birinci kapının Hz. Peygamber’in dilinden bir bağışlanma duasıyla camiyegirenlerin günahlarını adeta dışarıda bırakarak ve arınmış şekilde affedilerek girmelerini temenni eden dualarla tövbe etmenin önemi akıllara getirilmiştir (Resim 1). İkinci ve üçüncü yan giriş kapılarında, “Onun hakkında, “İlyâs’a selam olsun!” “İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz”¹³⁸ (Resim 3) ve “Âlemler içinde Nûh’a selam olsun! İşte biz iyilik yapanları mükâfatlandırırız”¹³⁹ (Resim 4), âyetleri ile sabrı ve çektiği çilelerle Hz. Nuh’u, tağutlarla olan mücadelesi ile de Hz. İlyas’ın mücadelesi hatırlatılmıştır. Böylece iyilik yapanlara verilecek mükâfatın müjdesi göz önünde bulundurulmuştur. Bununla birlikte tebliğ ve irşadda en çok zorluk yaşayan tebliğcilerin Allah Teâlâ’nın elçileri olduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁵ es-Saffat 37/79-80.

¹³⁶ Heyet, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 2/132-133. Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 2/1448-1449.

¹³⁷ Bilgi için bkz. <http://www.ottomaninscriptions.com/istanbul.aspx?reffer=banner> [01.02.2024].

¹³⁸ es-Saffat 37/130-131.

¹³⁹ es-Saffat 37/79-80.

¹⁴⁰ Heyet, *Kur’an Yolu*, 4/537, 549-550.

3.1.1.2. Fâtih Camii Pencere Hat Yazıları

Fatih Camisi'nde bulunan pencere hat yazıları değerlendirildiğinde, toplamda beş pencere yazısının yer aldığı belirlenmiştir.

“Rahman ve Rahim olan Allah adıyla.” بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (Resim 6)

“Hamd Allah'ındır.” الْحَمْدُ لِلّٰهِ (Resim 7)

“Âlemlerin rabbi Allah'adır. Rahman'dır, Rahim'dir” رَبِّ الْعَالَمِیْنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(Resim 8)

“Din gününün sahibidir. Ancak sana ibadet ederiz” مَا لِكَ یَوْمِ الدِّیْنِ اِیَّاكَ نَعْبُدُ

(Resim 9)

“Ve ancak senden yardım dileriz. Bize doğru yolu göster.”¹⁴¹ وَاِیَّاكَ نَسْتَعِیْنُ

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمَسْتَقِیْمَ صِرَاطَ الَّذِیْنَ اَنْعَمْتَ عَلَیْهِمْ غَیْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَیْهِمْ وَلَا الضَّالِّیْنَ (Resim 10)

Fatih camii avlusunda bulunan ve altı parçadan oluşan pencere alınlıklarına celi sülüsle yazılmış Fatiha Sûresi'nden oluşan hat yazıları, dönemin hattatlarından Yahya Sofi tarafından yazılmıştır.¹⁴² “Fatiha” kelimesinin anlamı incelendiğinde, “açılış, açıklamak, sıkıntı ve zorlukları gidermek, başlamak” manasına gelen “feth” kökünden türemiş bir kelime olduğunu anlaşılmaktadır. Kur'an'ın ilk sûresi ve başlangıcı olan bu sûre, içeriği açısından da Kur'an'ın bir özeti mahiyetindedir.¹⁴³ Bu hat yazısı sayesinde kelime anlamından hareketle Fatiha Sûresi ile fethin sembolü olması arasında irtibat kurulduğu anlaşılmaktadır.

Âlemlerin Rabbine hamd ile başlayan sûre, Allah Teâlâ'nın sınırsız merhameti ve her şeyin hükümrânlığının yegâne sahibi olduğu, inananların sadece ona inanıp sadece ondan yardım dileyeceğini hatırlatır.

¹⁴¹ el-Fatiha 1/1-7.

¹⁴² Bilal Sezer. “Yahya Sofi'nin İstanbul Fatih Camii Pencere Alınlıklarındaki Fatiha Sûresi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 1, (2004): 194.

¹⁴³ Sülün, *Sanata Vurulan Kur'an Mührü*, 127.

“Biz” anlamına gelen çoğul sigarlardan oluşan Fatiha Sûresi’nde, toplumun birlik ve beraberlik içinde Allah yolunda dayanışma ve ümmet şuuruyla hareket edilmesi gerektiği hatırlatılır. Allah Teâlâ ile kul arasında bir anlaşma olarak da görülen Fatiha Sûresi, fetihten sonra inşa edilen ilk camii olan Fâtih cami pencerelerinde tevhidin açık bir ilanı olarak zihinlerdeki yerini almıştır. Öyle ki pencerelerin dışı açılan, ısı ve ışık ihtiyacını gideren mimari bölümler olması ile Fatiha’nın anlamı gâyet manidar ve etkileyici bir tebliğ şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁴⁴ İç pencerelere (Resim 11) yine aynı şekilde Allah lafzı celali ve ism-i nebi yazıları ile kelime-i tevhidin yazılması, imanın tazelenmesi ve tevhide verilen önceliğin vurgusunu yapmaktadır.

3.1.1.3. Fâtih Camii Mihrap Hat Yazıları

Fatih Camisi’nde yer alan mihrap hat yazısı incelendiğinde, toplamda bir adet mihrap yazısının bulunduğu saptanmıştır.

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ

(Resim 11)

“O mâbed de durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle seslendiler”¹⁴⁵ âyeti incelendiğinde, bir önceki âyette Hz. Zekeriya’nın Allah Teâlâ’ya olan münacatı, âyetin sonunda ise kendisine verilen evlat müjdesi görülmektedir. Bu büyük mucize karşısında Hz. Zekeriya’nın hayreti Allah Teâlâ’nın sonsuz yaratma gücüne olan hayranlığı ile asıl güç ve kuvvetin kimde olduğu gözler önüne serilmiştir. Caminin tam ortasında konumlandırılan bu önemli yapılar, büyük ihtimalle daha uzun ve dikkatli bakılacak yerler olacağından, Allah Teâlâ’nın sonsuz hükümlerliliği ve nelere kadir olduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁴⁶ İmamın cami cemaatine namaz kıldığı yer anlamı taşıması, mihrabın anlamı ile hat yazısının anlam bağlantısı kurulabilir. Buna göre “mihrap” kelimesinin geçmiş olmasının, bu hat yazısında mekân ile irtibatlı bir âyetin

¹⁴⁴ Heyet, *Kur’an Yolu*, 1/61-63.

¹⁴⁵ Al-i İmran 2/39.

¹⁴⁶ Heyet, *Kur’an Yolu*, 1/553-555.

yazılmasına sebep teşkil etmiştir. Bununla birlikte namazda ilahi müjdelerin olduğu vurgusu da bu âyet ile anlatılmak istenmiştir.

3.1.1.4. Fâtih Camii Minber Hat Yazıları

Fatih Camisi'nde bulunan minber hat yazıları incelendiğinde, toplamda iki adet minber yazısının mevcut olduğu tespit edilmiştir.

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.” بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (Resim 12)

“Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir.” لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ

(Resim 12)

“Ve seni ancak âlemlere rahmed olarak gönderdik.”¹⁴⁷ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً
لِّلْعٰلَمِیْنَ (Resim 13)

Tövbe Sûresi hariç, bütün sûrelerin başında bulunana besmele, Neml Sûresi'nde âyet olarak geçmektedir. Fazilet ve bereketi nedeni ile her hayırlı işin başı olarak bilinen bu mukaddes âyet, hattatların da özenerek yazdıkları ve öne çıkardıkları âyetlerden olmuştur.¹⁴⁸ Genellikle minber örtüleri üzerine işlenmiştir.

Vahdet inancı, insanı bütün sahte tanrılardan hak olana sevk eden ve inanç dünyasını kaostan arındıran en temel inançtır. Allah Teâlâ'nın tek ilah olduğunu ve İslâm'ın tek geçerli ve doğru yol olduğunu bilmek, bu uğurda elinden geleni yapmak elbette bilinçli ve berrak zihinli bireyler ortaya çıkarır. Böyle bireylerin oluşturduğu topluluklar gâyet uyumlu, birbirine düşkün ve birlik içinde yaşarlar. Tevhide bağlı oluşan bu güçlü bağ ile toplum bir arada tutulmuş ve böylece hiçbir ayrımcılığa fırsat verilmemiştir.¹⁴⁹

Besmele, Kelime-i tevhid ve Enbiya Sûresi'nin 107. âyetinin (Resim 14) bir arada kullanıldığı minber yazılarının, genellikle birlik ve merhamet mesajları içerdiği görülmektedir. Bilindiği gibi minber camide vaiz ve nasihlerin dinin ahkâmını, ahlaki

¹⁴⁷ el-Enbiya 21/107.

¹⁴⁸ Emrah Bilgin, “Türk İslâm Edebiyatında Besmelenâme Türü ve Besmele İçerikli Metinlerin Tasnifine Dair Bir Deneme”, *Trabzon İlahiyat Dergisi*, C. 7, S. 2, (2020): 92.

¹⁴⁹ Raşit Küçük, *Hz. Peygamber Tevhid ve Vahdet*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 64.

ve toplumsal değerleri dzenli olarak anlattıkları adeta caminin kalbi mesabesinde olan bir bolumdür. İlgili hat yazılarında da minberin işlevine uygun olarak her işin başında söylenmesi gereken besmele, inanç sisteminin en üst konumunda yer alan kelime-i tevhid, son ve evrensel peygamber olarak Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesini en özlü şekilde ifade eden âyetler minderin üstünde tebliğ ve irşadın mahiyetine uygun olarak yerini almıştır.

3.1.1.5. Fâtih Camii Duvar Hat Yazıları

Fatih Camisi'nde yer alan duvar hat yazıları incelendiğinde, toplamda dört adet duvar yazısının bulunduğu belirlenmiştir.

لَتَفْتَحَنَّ الْفُسْطَاطِيبِيَّةُ فَلْنِعْمَ الْأَمِيرُ أَمِيرُهَا، وَلْنِعْمَ الْجَيْشُ ذَلِكَ الْجَيْشُ (Resim 14)

“İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onu fetheden ordu ne güzel ordudur.”¹⁵⁰

نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ ۖ وَبَشِيرٌ الْمُؤْمِنِينَ (Resim 15)

“Allah'ın yardımı ve yakın bir fetih! (Ey Muhammed) Haydi müminleri müjdele.”¹⁵¹

حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ (Resim 16)

“Allah bize yeter, o ne güzel vekildir,¹⁵² ne güzel yardımcı ve ne güzel dosttur”¹⁵³

وما أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (Resim 17)

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, ty), 4/335; Ebû Abdullah İsmail b. İbrahim el-Buharî, *et-Târihu'l-Kebîr*, (Haydarabad: Dâiratu'l-Meârifî'l-Osmaniyye, ty.) 2/81(1760); Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî el-Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/468(8300); Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid*, (Beyrut: 1967), 6/218; Mehmet Ali Kulat, “İstanbul'un Fethini Müjdeleyen Hadisin Değerlendirilmesi”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 37, S. 2 (Ankara: Nisan-Mayıs-Haziran 2001): 5-19.

¹⁵¹ es-Saff 61/13.

¹⁵² Âl-i İmran 3/173.

¹⁵³ el-Enfal 8/401.

“Biz seni sadece bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik”.¹⁵⁴

Fâtih Camii duvar yazılarına bakıldığında, yine fetih ile ilgili âyet ve hadislerin seçildiği görülmektedir. Mihrap hizasında pencere altlarına asılan hat levhalarında, fethi müjdeleyen hadis (Resim 14) ve yine Allah Teâlâ’nın yardımının müminlerle olduğunu bildiren âyetler ön plana çıkarılmıştır (Resim 15).

İslâm tarihinde bahsi geçen iki fetih vardır. İlki, Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber’e müjdelediği Mekke’nin fethi, diğeri ise Hz. Peygamber’in ümmetine müjdelediği İstanbul’un fethidir. İstanbul’un fethini haber veren bu hadisten sonra sahabeler, Müslüman komutan ve hükümdarlara kadar herkes bu müjdeye mazhar olmayı murad etmişlerdir. Bütün dünyanın hayranlık duyduğu birçok açıdan üstün güzellik ve özelliklere sahip olan İstanbul’un fethi ise Fatih Sultan Mehmed Han’a nasip olmuştur. Aynı hadis, ana giriş kapısının hemen sol yanında küçük ebatta son derece mütevazı bir şekilde duvar üzerine işlenmiştir.

“Allah’ın yardımı ve yakın bir fetih! (Ey Muhammed) Haydi müminleri müjdele”¹⁵⁵ (Resim 15) âyetinin yazıldığı bir diğer levhada ise Allah Teâlâ’nın müminlere cihad hatırlatması ve İslâm için mücadele eden inananlara verilecek olan mükâfattan bahsedilir. Mekke’nin fethinin kastedildiği âyetin devamında ise Allah Teâlâ’nın dinine yardım etme hususunda Hz. İsa ve havarileri örnek verilerek peygamberlere itaat etmenin önemi vurgulanmış ve bu sayede cihad bilinci pekiştirilmiştir. Böylece dünyada zafer nimeti, ahirette ise cenneti kazanmanın yolları gösterilmiştir.¹⁵⁶

Duvarlarda bulunan bir başka hat levhasında, yine Hz. Peygamber’in uyarıcı ve müjdeleyici özelliğini anlatan âyetler seçilmiştir. Yerine getirdiği tebliğ görevinde inanıp itaat eden kimselere cenneti, inkârcılara ise cehennemi hatırlatarak akıbetleri hakkında insanlara uyarısını yapmıştır¹⁵⁷.

Levhalar arasında sanatsal ve anlam olarak dikkat çeken bir diğer hat yazısı, hiç şüphesiz hünkâr mahfilinde bulunan “حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ” duasıdır (Resim 17).

¹⁵⁴ el-Furkan 25/56.

¹⁵⁵ es-Saff 61/13.

¹⁵⁶ Heyet, *Kur’an Yolu*, 5/338-339; Bkz. Yazır, 7/4943.

¹⁵⁷ Heyet, *Kur’an Yolu*, 5/338-339; Bkz. Yazır, 7/4943.

*“Bazı münafık kişilerin Müslümanlara ‘düşmanlarınız size hücum için hazırlandılar; aman onlardan sakının! Demeleri, onların imanlarını bir kat daha arttırdı ve ‘Allah bize yeter, O ne güzel vekildir’ dediler. Bunun üzerine onlara hiçbir zarar dokunmadan, Allah’ın nimet ve ikramlarıyla döndüler. Böylece Allah’ın rızasına talip oldular. Allah büyük kerem sahibidir.”*¹⁵⁸

Allah’a olan teslimiyet ve bağlılığın bir anahtarı olan bu dua, İslâm ordularının en büyük silahı mahiyetindedir. Bu dua, sahabenin hayatında olduğu gibi bütün baskı ve şiddete karşı sadece Allah Teâla ’ya bağlanarak onun üstün güç ve kuvvetine dayanmanın bir sembolüdür.¹⁵⁹

Levhanın sağına ve soluna konumlandırılmış “Hasan” ve “Hüseyin” isimleri ile Ehl-i Beyt’e olan sevgi dile getirilmiştir.¹⁶⁰ Camii takım yazısı arasında bulunan Allah lafzı, Hz. Peygamber’in ve dört halifenin isimlerinin de bulunduğu duvar yazıları kubbe kemerlerinin altında bulunmaktadır. Duvar, camiye dış etkenlerden koruyan, dış mekân ile tüm bağlarını koparan böyleye içeride kendine özgü caminin tüm enstrümanlarının ahengini sağlayan adeta yapının en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Kullanılan hat yazılarında da caminin duvar fonksiyonu ile uyumlu içerikler tercih edilmiştir. Buna göre yazılarda da İstanbul’u İslam beldesi haline getirmenin önemine dikkat çeken hadis, Allah Teâlâ’nın yardımının daima inananlarla olduğunu anlatan âyet, Allah Teâlâ’nın müslümanlara vekil olduğunu hatırlatan dua ve Hz. Peygamber’in uyarıcı ve müjdeleyici olduğunu vurgulayan âyet duvar fonksiyonu ile uyumlu olarak kullanılmıştır.

3.1.1.6. Fâtih Camii Filayağı Paye Hat Yazıları

Fatih Camii kubbesini taşıyan ve mermerden yapılmış olan payeler, gâyet ihtişamlı duruşları ile göz doldurmakta fakat bu gösterişli yapılarda herhangi bir hat yazısının kullanılmadığı görülmektedir.

¹⁵⁸ Âl-i İmrân 3/173-174.

¹⁵⁹ Heyet, *Kur’an Yolu*, 1/716; Bkz. Yazır, 2/1232.

¹⁶⁰ Ehl-i Beyt: Hz. Peygamber’in aile fertleri için kullanılan bir tabirdir. Bkz. Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, DİA, (İstanbul: 1994), 10/498-501.

3.1.1.7. Fâtih Camii Kubbe Hat Yazıları

Fatih Camisi'nde yapılan incelemelerde, yalnızca bir kubbe yazısı incelenmiştir.

طَهُ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْفَىٰ إِلَّا تَذَكُّرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ تَنْزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ
الْعُلَىٰ ۗ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَىٰ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ
الْثَرَى (Resim 18)

*“Tâ-hâ. Biz Kur'an'ı sana mutsuz olasın diye indirmedik. Ancak Allah korkusu taşıyanlar için öğüt olsun diye indirdik. O, yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından peyderpey gönderilmişti. Rahman ve Rahim olan Allah arşa istiva etmiştir. Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve toprağın altında ne varsa hepsi O'nundur.”*¹⁶¹

Camii hat yazılarının en yüksekteki kısmı olan kubbe yazıları, halk tarafından okunup anlaşılmaları pek zor olup, bir o kadar da heyecan vericidir. Dört fil ayağı üzerine oturtulmuş kubbenin üzerine Tâhâ Sûresi'nin ilk altı âyeti yazılmıştır.

Sûrenin nüzul/iniş sebebi, baskı ve zulüm altında yaşayan Hz. Peygamber'e bir teselli ve zorlukların geçici olduğunu hatırlatması mahiyetindedir. Ayrıca âyette, Allah Teâlâ'nın yerin üstündeki ve altındaki her şeyin sahibi olduğundan ve gökleri yaratarak arşa istiva ettiğinden söz edilir. Kubbe, camiyi üstten kuşatan, gökyüzüne ve adeta ufka açılan kısmını oluşturmaktadır. Burada kullanılan yazıdaki âyetin içeriğinde, ağırlıklı olarak sema vurgusu yapılarak kubbe ile özdeş bir anlam birliğine dikkat çekilmiştir.

3.1.2. Beyazıt Camii

Sultan II. Bayezid (ö. 969/1562) tarafından yaptırılan camii, Beyazıt semtinde bulunmaktadır. Kesin olmamakla birlikte, Mimar Kemalettin tarafından 1501-1506 yıllarında inşa edildiği kabul edilmektedir. Camii külliyesi medrese, kervansaray, hamam, tabhane¹⁶² ve imaretten oluşmaktadır. İki minareye sahip caminin avlusunda üç giriş kapısı vardır. Dört fil ayağı ve iki sütun üzerine kurulmuş merkezi kubbe, yan

¹⁶¹ Taha 20/1-6.

¹⁶² Kısaca dinlenme yeri olarak bilinen tabhane ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Gönül Erkan, Tabhane, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, C. 16, S. 2, (Ekim 2005), 53-56.

tarafındaki yarım kubbelerle bütünlük içinde tasarlanmıştır. Camii hazîresinde/mezarlığında II. Beyazıt ile birlikte kızı Selçuk Hatun, bazı devlet adamları ve tanınmış şahsiyetlerin türbeleri bulunmaktadır.¹⁶³ Camiinin mihrap ve vaaz kürsüsü kısımlarında hat sanatı kullanılmasa da duvarları son derece güzel hat levhaları ile süslenmiştir. Araştırma kapsamında Beyazıt Camisi'nde, beş kapı yazısı, iki pencere yazısı, iki minare yazısı, bir mihrap yazısı, bir minber yazısı, iki duvar yazısı, dört filayağı paye ve bir kubbe yazısı detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

3.1.2.1. Beyazıt Camii Kapı Hat Yazıları

Bu başlık altında Beyazıt Camisi'ne ait beş kapı hat yazısı incelenmiştir.

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ (Resim 19)

*“Sabretmenize karşılık elde ettiğiniz esenlik daim olsun! Dünya yurdunun ardından ulaştığınız sonuç ne güzel oldu!”*¹⁶⁴

جَنَّاتٍ عَدْنٍ مَّفْتَحَةٌ لَهُمُ الْأَبْوَابُ (Resim 21)

*“Kapıları kendilerine ardına kadar açılacak adn cennetleri vardır.”*¹⁶⁵

أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ (Resim 22)

“Esenlikle, güvenlikle girin oraya!” (denilecektir).¹⁶⁶

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ (Resim 23)

*“Esenlik sizlere artık tertemiz oldunuz, ebedi kalmak için buyurun (cennete).”*¹⁶⁷

Üç giriş kapısına sahip Beyazıt Camii, kapı üstlerine sülüs hat ile yazılmış cenneti müjdeleyen âyetler içermektedir. Adn cenneti ve içinde bulunan olağanüstü nimetlerden söz edilen bu âyetlerde, dünya hayatında doğru, güzel davranış ve ameller sergileyen müminlerin elde edecekleri cennet nimetleri hatırlatılmıştır. Ra'd

¹⁶³ S. Bilge, *İstanbul Selâtin Camileri*, (İstanbul: İlim Yayma Cemiyeti Yayınları, 1978), 25.

¹⁶⁴ er-Ra'd 13/24.

¹⁶⁵ es-Sad 38/50.

¹⁶⁶ Hicr 15/46.

¹⁶⁷ ez-Zümer 39/73

Sûresi'nde yer alan âyet ile cennete girme ve camiye girme arasında bir bağlantı kurulduğu da düşünülebilir ¹⁶⁸

Cümle kapısı üzerinde bulunan Şeyh Hamdullah tarafından yazılan kitabede, camiye yapan sultanın silsilesi sülüs hattıyla yazılmıştır (Resim 21).¹⁶⁹ Beyazıt Camii giriş kapılarında bulunan âyetlerin ortak özelliklerine bakıldığında cenneti müjdeleyen, kurtuluş ve teslimiyete davet eden mesajlar içerdikleri görülmektedir.

Cennet bahçesine benzetilme kastıyla yazılan, “*Kapıları kendilerine ardına kadar açılacak adn cennetleri vardır*”¹⁷⁰ âyeti, müminleri camiye gelmeleri için teşvik etmektedir. Aynı zamanda bir temenni ve dua olarak dış kapı hatları arasındaki yerini almıştır.¹⁷¹ Bilindiği gibi kapı camiye ilk adımın atıldığı, estetik mimarinin sınırlarına ulaşılan ilk ve önemli kısımlardır. Kapıdan girildikten sonra estetik mimari ile inşa edilmiş caminin iç bölümünde ibadet edilerek manevi bir huzur sağlandığı gibi iç mekândaki sanat ve görsel güzellikler müşahede edilir. Kapı üzerinde konumlanmış olan yazılar da son derece ahenkli bir içerik sunmaktadır. Huzur ve emniyetin teminatı olan camilerin kapılarında, selam ifadeleri bulunan âyetlere yer verilmiştir. Bununla birlikte cennet tasvirlerine ilişkin içerikler tercih edilmiştir.

3.1.2.2. Beyazıt Camii Pencere Hat Yazıları

İncelemeler kapsamında, Beyazıt Camisi'nde iki pencere yazısı değerlendirilmiştir.

لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (Resim 24)

مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ (Resim 25)

“Allah'tan başka ilah yoktur.”

“Muhammed onun elçisidir.”

¹⁶⁸ Heyet, *Kur'an Yolu*, 3/285-286; Yazır, 4/2980.

¹⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.ottomaninscriptions.com/istanbul.aspx?refer=banner> [20.02.2024].

¹⁷⁰ Sad 38/50.

¹⁷¹ Murat Sülün, *Sanata Atılan Kur'ân Mührü*, (İzmir: Gaziemir, 2008), 262.

Allah Teâlâ'ya olan bağlılığın daima ön planda tutulduğu Osmanlı medeniyetinde, İslâm'ın şanını yüceltme konusunu tevhid üzerinden işlemiştir. Devletin inanç sistemini yansıtan tevhid, saray ve camiler başta olmak üzere, birçok yerde göz önünde bulundurulmuştur.¹⁷² Herkes tarafından rahatlıkla anlaşılabilen kelime-i tevhid, pencere cam süslemelerinde dekoratif bir şekilde kullanılmıştır. Bununla insanların görsel zevklerine hitap ederek tevhid akidesinin akılda kalıcı ve taze kalması hedeflenmiştir.¹⁷³

İslâm sanatının en başta gelen hedeflerinden biri, kuşkusuz bireyleri dünyevi kaygılardan arındırarak Allah Teâlâ'ya olan bağlılıklarını sağlamak ve bunu güçlü kılmaktır. Allah'ın tekliğini ifade eden bu ilke ev, iş okul gibi hayatın çeşitli alanlarında kullanıldığı gibi camii tezyinatında da kullanılmıştır.¹⁷⁴ Pencereler camilerin dış dünya ile temasın sağlandığı ve en şeffaf haliyle aydınlandığı bölümlerdir. İlgili yazılarda da gâyet bağlantılı olarak İslam tebliğinin en temel konusu olan tevhid ve nübüvvet konusuna dikkat çeken içeriklere yer verilmiştir.

3.1.2.3. Beyazıt Camii Minare Hat Yazıları

Beyazıt Camisi'nde yer alan iki minare yazısı detaylı olarak açıklanmıştır.

“*Allah'a hamd olsun*” الْحَمْدُ لِلَّهِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (Resim 27)

“*De ki; O Allah birdir. Allah eksiksiz, sameddir (Bütün varlıklar O'na muhtaç, fakat O, hiçbir şeye muhtaç değildir). Doğurmadı ve doğrulmadı. O'na bir denk de olmadı.*”¹⁷⁵

Kendine has mimari özellikler taşıyan Beyazıt Camii minareleri, tabhanenin en dış köşesine taştan inşa edilmiştir. Birçok kez tadilat geçiren minarelerin sağ tarafta

¹⁷² Sülün, *Sanata Atılan Kur'an Mührü*, 74.

¹⁷³ A.g.e., 19.

¹⁷⁴ A.g.e., 74.

¹⁷⁵ İhlas 112/1-4.

olanında kûfî hattın satrancî denilen yöntemi ile yazılan dörtlü “الْحَمْدُ لِلَّهِ” yazısı bulunmaktadır. Sol tarafta bulunan minarede ise İhlas Sûresi mevcuttur.¹⁷⁶

Osmanlı mimarisinde sıklıkla kullanılan âyetler arasında ayrı bir yeri olan İhlas Sûresi, fazilet bakımından üstünlüğü nedeniyle, mesaj iletme açısından çokça tercih edilmiştir. İnsan zihninde tasavvuru son derece zor olan Allah Teâlâ'nın zatının bilinmesi meselesine en uygun açıklayıcı cevap mahiyetindeki İhlas Sûresi, insanlara gerçek bir Allah inancı kazandırmıştır.¹⁷⁷ Üzerinde bulunan hat yazılarıyla Büyük Selçuklu mimarisini andıran Beyazıt Camii minareleri, diğer selâtin camilerinden farklı olarak hat yazıları ile tezyin edilmiştir¹⁷⁸. Minareler namaza ve kurtuluşa çağrı olan ezanın günde beş vakit okunduğu, gökyüzüne uzanan etkileyici şekilleriyle Allah'ın bir olduğu inancını sembolize eden mimari yapılar olmuştur. Bundan dolayı azda olsa bu alanlarda kullanılan hat yazıları haklı olarak tevhide vurgu yapan âyetlerden seçilmiştir.

3.1.2.4. Beyazıt Camii Mihrap Hat Sanatı

Beyazıt Camisi'nde bulunan bir mihrap yazısı incelenmiş ve açıklanmıştır.

رَبَّنَا آتِنَا لَنَا نُورَنَا وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (Resim 28)

*“Rabbimiz! Nurumuzu arttır eksiltme ve bizi bağışla. Şüphesiz senin her şeye gücün yeter.”*¹⁷⁹

Diğer mihraplardan farklı bir âyet içeren Beyazıt Camii mihrap hat yazıları, Tahrir Sûresi'nden bir dua ile samimi bir şekilde tövbe etmenin önemine dikkat çekmiştir. Allah'a itaat eden salih kulların mükâfatları ve nurlarının daha da artması için yaptıkları dua gündeme getirilmiştir.¹⁸⁰ Allah Teâlâ'ya ibadetin zirvesi olan namazın

¹⁷⁶ Semavi Eyice, “İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S.8, (1990): 18-19.

¹⁷⁷ Sülün, *Sanata Vurulan Kur'an Mührü*, 23.

¹⁷⁸ Özkafa, *Osmanlı'dan Bugüne Hat Sanatı*, 216.

¹⁷⁹ Tahrir 66/8.

¹⁸⁰ Eyice, İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi, 17.

ikame edildiği mekân olan mihrapta Allahtan başışlanma dileyen ve O'nun gücünün her gücün üstünde olduğunu hatırlatan âyet içeriğinin seçilmesi son derece isabetlidir.

3.1.2.5. Beyazıt Camii Minber Hat Yazıları

Bir minber yazısı araştırma kapsamında ele alınmıştır.

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed onu elçisidir.” لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Resim 29)

Klasik Osmanlı döneminin önceki zamanlarında minberlerde değişik âyet ve hadisler kullanılırken erken dönem camii tezyinatında minberler genellikle kelime-i tevhidin kullanıldığı, bazılarında ise buna ilave olarak besmele-i şerifin yazıldığı görülmektedir.¹⁸¹

Sultanlığın alameti olan hutbe okutma geleneği, siyasi güç ve kudretin bir göstergesi olduğundan, minberlerde sultanlar adına okutulan hutbelerin siyasi yönlerinin olması sebebi ile minber örtülerine devletin inancını temsil eden tevhidin yazılması tercih edilmiştir¹⁸². Tebliğ, vaaz ve irşadın somut sesinin yükseldiği minber yazısında, besmele ile başlanması ve tevhidin remzi olan kelime-i tevhidin seçilmesi son derece anlamlıdır.

3.1.2.6. Beyazıt Camii Duvar Hat Yazıları

Beyazıt Camisi'nde bulunan iki duvar yazısı araştırma çerçevesinde değerlendirilmiştir.

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا (Resim 30)

*“Şüphesiz ki namaz, müminler üzerinde vakitleri belli olarak yazılmış bir farzdır.”*¹⁸³

سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ (Resim 31)

¹⁸¹ Özkafa, *Osmanlıdan Günümüze Hat Sanatı*, 201.

¹⁸² Sülün, *Sanata Vurulan Kur'ân Mührü*, 229-231.

¹⁸³ en- Nisa 4/103.

*“Allah’ı hamd ile tüm eksiklerden tenzih ederek tesbih ederim. Azîm olan Allah’ı her türlü eksikliklerden tenzih ederek tesbih ederim.”*¹⁸⁴

Beyazıt Camii’nin sade ve etkileyici süslemeleri, camiye giren herkese huzurlu bir his yaşattırken, duvarlarda asılı olan hat levhaları namaz ve zikirle ilgili mesajlar içermektedir.

Genellikle taç kapıların üzerine işlenen *“Şüphesiz ki namaz, müminler üzerinde vakitleri belli olarak yazılmış bir farzdır”*¹⁸⁵ âyetinin başlangıcında, Allah ile irtibat kurmanın sadece namazla sınırlı olmadığı izah edilerek, otururken ayaktayken ve yatarken de zikir yoluyla Allah ile beraber olabilmenin mümkün olduğunu vurgulayarak, namazın belirli vakitlerde müminlere farz olduğunu bildirmektedir.¹⁸⁶

Bir diğer levhada ise Hz. Peygamber’in dilinden dualardan oluşan *“Allah’ı hamd ile tüm eksikliklerden tenzih ederek tesbih ederim. Azîm olan Allah’ı her türlü eksikliklerden tenzih ederek tesbih ederim.”* (Resim 31) zikirleri sülüs hattıyla yazılmıştır.

Allah ile irtibat kurmanın en etkili yolu olan zikir, Kur’ân’ın birçok yerinde geçmekte, zikrin önemi kadar ne zaman ve ne şekilde yapılması gerektiği belirtilmektedir. Zikrin sınırsız olduğunu belirleyen âyetlerle birlikte sabah akşam yapılmasının faziletinden söz edilmiştir.¹⁸⁷

Hat sanatı kullanılarak yapılan bu tebliğ çeşidi ibadetlerin başı olan zikrin daha yaygın hale getirerek, kalbin tasfiyesine yardımcı olmaya çalışmıştır. İslam dininin direği olarak tanımlanan namaz ile ilgili içeriğin duvar yazısında tercih edilmesi manalı ve uyumludur.

¹⁸⁴“Sübhānallāhi ve Bihāmdihī Sübhānallāhil Azīm”. Bkz. <https://www.İslāmveihsan.com/subhanallahi-ve-bihamdihi-subhanallahil-azim.html> [10.02.2024].

¹⁸⁵ en-Nisa 4/103.

¹⁸⁶ Heyet, *Kur’an Yolu*, 2/132-133; Yazır, 2/1448-1449.

¹⁸⁷ Musa Koçar, “İslâm İnançları Açısından Zikir”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 7 (2000): 109.

3.1.2.7. Beyazıt Camii Filayağı (Paye) Hat Yazıları

Çalışmada, dört filayağı payeye ilişkin yazılar incelenmiştir.

“Allah’tan başka ilah yoktur, Muhammed O’nun elçisidir.”

لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ (Resim 32)

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (Resim 33)

“Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine iken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler: Rabbimiz! Sen, bunu boşuna yaratmadın, seni her türlü noksanlıktan tenzih ederiz. Bizi ateşin azabından koru”.¹⁸⁸

لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ ۗ فِيهِ رَجُلٌ يَجِبُونَ أَنْ يَنْظَرُوا وَاللَّهُ يُجِبُ الْمُطَهَّرِينَ

(Resim 34)

“Daha ilk günden takva temeli üzerine kurulan mescit ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah’ta arınmaya çalışanları sever.”¹⁸⁹

Camii içinde minber ve pencerelere yazılan kelime-i tevhidin payelere asılan levhalarda da tekrarlandığı görülmektedir (Resim 32). Bir diğer levhada “Onlar; ayaktayken, otururken ve yanları üzerindeyken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler: “Rabbimiz! Sen, bunu boşuna yaratmadın, seni her türlü noksanlıktan tenzih ederiz. Bizi cehennem ateşinden koru” âyetinin, sülüs istifle hazırlanmış bir başka eserde, payelerde yer almaktadır. Yoğun kompozisyonu sebebiyle herkes tarafından okunması mümkün olmayan bu âyet, Allah’ın sonsuz güç ve kudretini tefekkür etmeye ve Allah’ın sonsuz rahmetine sığınmayı hatırlatmaktadır.

Müezzin mahfili duvarında bulunan levha ile Hz. Bilal Habeşî’nin hatirasının yaşatılarak sahabeye olan sevgi ve saygı telkin edilmiştir.

¹⁸⁸ Al-i İmran 3/191.

¹⁸⁹ et-Tevbe 9/108.

Bunun yanı sıra “Daha ilk günden takva temeli üzerine kurulan mescit ise namaz kılman için elbette daha uygundur. Burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah arınmak isteyenleri sever” âyetini ihtiva eden bir başka hat levhası bulunmaktadır. Medine’de İslâm’a karşı savaş açan İslam düşmanları ve onlara yardım eden münafıkların kurduğu Mescid-i Dırâr’dan¹⁹⁰ söz eden âyet, Hz. Peygamber’in bu konuda nasıl uyarıldığı ve sadece Allah Teâla için kurulan mescitlerde ibadet edilmesi gerektiği anlatılmıştır. Âyette, tövbe ederek arınmanın önemi de vurgulamaktadır.¹⁹¹ Bu mesaj ile müminlerin en önemli toplanma yeri olan camilerin, Müslümanların Allah Teâlâ için bir araya gelerek arındıkları önemli yerler olarak görülmüştür. Fil ayağı, yapının en büyük ve sağlam ögesi olup, binayı ayakta tutma işlevine sahiptir. İlgili hat yazılarında kullanılan içerik de son derece işlevine uygun olarak seçilmiştir. Buna göre Allah ve Rasulü, yer ve göğün yaratılması ve takva üzerine tesis edilen mescitten söz edilmesi, dinin temel esaslarını ve sembollerini çağrıştırmaktadır.

3.1.2.8. Beyazıt Camii Kubbe Hat Yazıları

Bir kubbe yazısı detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ
آيَاتِنَا

إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (Resim 36)

“Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehdir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”¹⁹²

Laleli Camii ve Şehzadebaşı Camii kubbelerinde de kullanılan İsrâ Sûresi’nde bulunan miraç hadisesi ile ilgili âyet, Beyazıt Camii’nin kubbelerini de süslemektedir. Yükselişi

¹⁹⁰ Mescid-i Dırâr için bkz. Hüseyin Algül, “Mescid-i Dırâr”, DİA, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/272-273.

¹⁹¹ Heyet, *Kur’an Yolu*, 3/61-62; Yazır, 4/2617-2618.

¹⁹² el-İsra 17/1.

temsil eden âyet, gökleri temsil eden kubbelere işlenerek gâyet manidar bir bağlantı kurulmuştur.¹⁹³

Yüce Allah'ı her türlü eksik sıfatlardan tenzih ederek başlayan sûrede, Mekke döneminde büyük çile ve zorluk yaşayan Hz. Peygamber'e gösterilen büyük mucize ve Allah'ın ona sunduğu ikram ve teselli anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in geçtiği zorlu aşamalar sonucunda kendisine verilen bu ilahi desteğe bakılarak, Allah'ın güç ve kudretinin sonsuzluğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, miraçta kendisine verilen üç hediye arasında bulunan ve dinin direği olarak tanımladığı namazın üstünlüğünü ve müminlere yeniden dirilmenin yollarını öğretmektedir. Namazla dirilmenin yolu ise kalp tasfiyesinden geçmektedir. Kalbin sadece Allah Teâla ile dolu olması şartıyla her namazda yeni bir miraca yükselmenin yolları bu âyetin tecellisiyle cemaate yansıtılmıştır.¹⁹⁴ Kubbe hat yazısı olarak uygun görülen âyetin, miraç ve namazı işlemesi ziyaretçiler üzerindeki namaza bakış açısını genişletmiştir. İslâm'ın şartı olan bu değerli ibadetin kurtuluşa açılan yol olduğunun fark edilmesi sağlanmıştır. Kubbe, camiye üstten kuşatan ve yapının en görkemli tamamlayıcısıdır. Kubbe yazısında Hz. Peygamber'in semaya yükseltilmesi ve başta namaz olmak üzere İslam'ın en önemli hükümlerinin müjdelendiği İsrâ âyeti ile bağdaştırılması oldukça anlamlıdır.

3.1.3. Yavuz Sultan Selim Camii

Caminin yapımına 1520 tarihinde Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) tarafından başlanmış, padişahın ömrü vefa etmeyince oğlu Kanuni Sultan Süleyman (ö. 974/1566) tarafından 1522 yılında tamamlanmıştır. İki tabhane, Sultan Selim ve Hafsa Sultan türbesi, şehzadeler türbesi, mektep ve imaretten meydana gelen camii mimari olarak Edirne Beyazıt Camine benzemektedir. İstanbul'un son tabhaneli camii olma özelliğinin yanı sıra kubbesi dört kemer üzerine inşa edilerek, sütunları duvar içine gizli yapılmıştır.¹⁹⁵ Caminin mimarı hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte Acem Ali ve Mimar Sinan tarafından yapıldığı rivâyet edilmektedir.

¹⁹³ Sülün, *Sanata Vurulan Kur'ân Mührü*, 221.

¹⁹⁴ Heyet, *Kur'an Yolu*, 3/61-62; Yazır, 5/3142-3145.

¹⁹⁵ Sultan Selim ve Külliyesi i. Aydın Yüksel 37.cild islam ansiklopedisi S 513

3.1.3.1. Yavuz Sultan Selim Camii Kapı Hat Yazıları

Camilerin en önemli ve dikkat çeken yerlerine hat yazılarının işlenmesi estetik güzelliğin yanında tarihi belge olarak da kullanılmıştır. Sultan Selim Camii cümle kapısında bulunan üç satırlık celi sülüs hat ile yazılan Arapça kitabe bulunmaktadır (Resim 37). Hat yazısı caminin yapılış tarihi ve banisi hakkında bilgiler vermektedir.¹⁹⁶

Cümle kapısının ahşap kısımlarında *اللهم افتح لنا ابواب الخير/ وافتح علينا ابواب رحمتك*
“Ey kapıları açan Allah’ım! Bize hayır kapıları aç.” , “Üzerimize rahmet kapılarını aç” (Resim 38-39) duası bulunmaktadır. Hayır kapılarının açılmasını temenni eden bu dua genellikle kapılara işlenerek buldukları mekanla son derece anlamlı bir ileti olarak yerini almıştır.

3.1.3.2. Yavuz Sultan Selim Camii Pencere Hat Yazıları

Caminin dış pencere alınlıkları mavi çini panolarla süslenmiştir. Mihrabın sol tarafında bulunan ikinci pencerenin alınlık kısmında bulunan ve genellikle mihraplarda kullanılan *كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ* “Zekeriyya onun bulunduğu yere, mebeddeki odaya her girdiğinde.”¹⁹⁷ (Resim40) âyeti dikkat çekmektedir. Yine mihrabın sağ ve sol tarafında bulunan vitray pencerelerde yer alan namazla ilgili *قال عليه السلام* (Resim 41) “*Rasullullah buyurdu ki , الصلاة عماد الدين* , (Resim42) “*Namaz dini direğidir*”¹⁹⁸ hadisi şerifiyle dini ayakta tutan ve yerine getirilmediğinde imanı sarsacak ve yıkacak kadar mühim olan aynı zamanda Müslümanın adeta kimliği olan namazın ehemmiyeti vurgulanmıştır.

3.1.3.3. Yavuz Sultan Selim Camii Mihrap Hat Yazıları

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

¹⁹⁶ Figen Vardar ,“Yavuz Sultan Selim Camii Taş Süslemeleri”. Sanat - Sanat, Hayır. 2 (Temmuz 2014): s 109

¹⁹⁷ Âl-i İmrân 3/37.

¹⁹⁸ Tirmizi, İman 8. İbn Hanbel 5.Cilt 231

“Zakeriyya onun bulunduğu yere, mebeddeki odaya her girdiğinde.”¹⁹⁹(Resim 43)

İçinde mihrap kelimesi geçtiği için genellikle camii mihrapları üzerine uygun görülen bu âyet Yavuz Sultan Selim Camii mihrabını da süslemiştir. Kullanıldığı mekânla ilgili olmayan âyetin, içinde mihrap kelimesi geçtiği için mihraplarda kullanımının bir gelenek haline geldiği görülmektedir.

3.1.3.3. Yavuz Sultan Selim Camii Minber Hat Yazıları

Erken Dönem Osmanlı minberlerinde görüldüğü gibi, Yavuz Sultan Selim Camii minberinde sülüs karakterle yazılmış olan kelime-i tevhid ve besmele yer alır.²⁰⁰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ “Rahman ve Rahim olan Allah ’ın adıyla”

لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ “Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir.”

(Resim 44)

3.1.3.4. Yavuz Sultan Selim Camii Duvar Hat Yazıları

Dinin Osmanlı idaresinde etkileri ilk dönemlerde tasavvufi dini kurumlar etkin rol oynarken, XV. yüzyıldan sonraki dönemlerde yerini Sünni-İslam düşüncesi olarak göstermiştir. Bunun sonucunda günlük yaşantıda halka verilen iletiler sadece ahiret inancı ve maneviyat gelişimiyle kalmamış aynı zamanda siyasi ve idari niteliklerde kazanmıştır.²⁰¹

Duvarlarında sadece dört halife (Resim 45) ve buna ek olarak ehl-i beytten Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in isimlerinin bulunduğu Yavuz Sultan Selim Camii, Osmanlı’nın sahip olduğu ehli sünnet itikadını da yansıtmıştır. Yavuz Sultan Selim hükümdarlığı süresince safevi hükümdarı Şah İsmail’i uyguladığı zulüm ve yaptığı mezhepsel ayrımcılıktan dolayı İslam âlemine karşı bir tehdit olarak görmüş ve ona karşı mücadele etmiştir. Şah İsmail’e yazdığı mektupta İslam’ın birliğine yapılan saldırıların

¹⁹⁹ Âl-i İmrân 3/37.

²⁰⁰ Vardar ,“Yavuz Sultan Selim Camii Taş Süslemeleri”. Sanat - Sanat, Hayır. 2 (Temmuz 2014): s 109

²⁰¹ Arif Erdoğan, A. (1998). *Yavuz Sultan Selim'in Faaliyetlerinde Din ve Siyaset Faktörü* (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi (Turkey).s,7.

karşılıksız kalmayacağını, kendisine yardım eden her türlü taraftarında ciddi cezalara tabi tutulacağını belirtmiştir. Tövbe edip yaptığı zulümlerden vazgeçmesi durumunda kendisine dostluk teklif eden Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'e hem tehdit hem de nasihat içeren uyarılar yapmıştır.²⁰²

Yavuz Sulatan Selim Camii duvarlarında sadece dört halife isimleri ve buna ek olarak Peygamberin torunlarının anımsatılması yine bu düşünceyi doğrulamaktadır. Dört halifenin isimleri pandantif (kubbeyi taşıyan kemerler ile kubbe kaidesi arasında kalan, köşelerdeki boşlukları dolduran üçgen boşluklar) üzerine de işlenerek yazıların Ömer-Ebubekir (Resim 46), Ali-Osman (Resim 47) isimlerini aynı levhada bir arada tekrar yazılmasıyla halifeler arasında ayrımcılık yapanlara karşı birlik ve beraberlik mesajları verilmek istendiği fikrini akıllara getirmektedir.

3.1.3.5. Yavuz Sultan Selim Camii Filayağı Paye Hat Yazıları

Tek kubbesi duvar içine gizlenmiş dört büyük sütun üzerine inşa edilen Yavuz Sultan Selim Camii belirgin payelere sahip değildir.

3.1.3.6. Yavuz Sultan Selim Camii Kubbe Hat Yazıları

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۖ الْمِصْبَاحُ فِي رُجَاةٍ ۖ الرَّجَاةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ۖ نُورٌ عَلَى نُورٍ ۗ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

*“Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da battıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır.” Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.*²⁰³(Resim 48)

Yavuz Sultan Selim Camii kubbesine yazılan âyeti kerimenin Nur sûresinden olması, hakiki nur kaynağı olan Allah'ın bu sıfatıyla yeri ve göğü aydınlattığı ve aydınlığıyla

²⁰² Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*. Millî Eğitim Basımevi. (Ankara:1969). S.40-41

²⁰³ En- Nur 24/35

her şeye hayat verdiği açıklanmaktadır. Akılla idrak edilemeyecek kadar haşmetli bir özelliğe sahip olan bu sıfatın açıklanması için örneklere yer verilen âyette nur, fanus, lamba, kristal cama benzetilmiştir (mişkât, mibâh, zücec). Kalbin içini merhamet sevgi ve Allah sevgisiyle dolduran kimse iman denilen nur ile kalbini aydınlatmış olur. İman ile aydınlanmış olan kalp hidâyete erişerek rabbinin sonsuz ikramıyla müşerref olur ki buda nur üstüne nur olarak kendine üstünlük olarak döner. Böylece Allah tarafından nimetlere nail olan kul hiç bilmediği konularda bile bilgi sahibi olur ve kâmil kul olma şerefine nail olur.²⁰⁴

Âyetin caminin en yüksek kısmına uygun görülmesi göklerin ve yerin nur kaynağı olan Allah'ın hâkimiyet ve kapsayıcılığını temsil ederken, ihlaslı kul olabilmenin en önemli yolu olan kalbin arındırılarak gerçek nuru idrak etmenin önemi hatırlatılmış âyetin insan ruhuna tecelli etmesi murat edilmiştir.

3.1.4. Şehzade Camii

Kanuni Sultan Süleyman (ö.974/1566) tarafından oğlu Şehzade Mehmet (ö.950/1543) adına yaptırılan yapı Şehzadebaşı Camii olarak da anılmaktadır. Genç yaşta vefat eden Şehzade Mehmet için yaptırılan camii, 1543-1548 tarihleri arasında Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir. Mimar Sinan'ın kendisinin çıraklık eseri olarak tarif ettiği camii külliyesi tabhane, mektep, imaret ve medreseden oluşmaktadır. Kare plana sahip Şehzade Camii, büyük avlu ve üç giriş kapısına sahiptir. Caminin en önemli özelliği ise Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine İstanbul'un orta noktasına inşa edilmiş olmasıdır.²⁰⁵

Şehzade Camii'nin minarelerine Kanuni Sultan Süleyman'ın özel isteği üzerine, kendilerine özgü kabartma süsleme yöntemi uygulanmıştır. Genç yaşta vefat eden Şehzade Mehmet için dökülen gözyaşlarını temsil eden bu kabartmalı süslemeler, caminin önemli bir özelliği olarak öne çıkmaktadır²⁰⁶. Araştırma kapsamında Şehzade Camisi'nde bulunan üç kapı hat yazısı, üç pencere hat yazısı, bir mihrap yazısı, bir

²⁰⁴ “Nûr Sûresi Meali”, <https://www.kuranvemeali.com/nur-sûresi/omer-celik-meal> [13.05.2024].

²⁰⁵ Reşad Ekrem Koçu, Şehzade Camii, *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 1, S. 6, (1966): 34-39.

²⁰⁶ Koçu, Şehzade Camii, 36.

minber yazısı, iki filayağı hat yazısı, bir kubbe yazısı incelenmiş ve detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

3.1.4.1. Şehzade Camii Kapı Hat Yazıları

Bu başlık altında Şehzade Camisi'ne ait üç kapı hat yazısı incelenmiştir.

لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ (Resim 37)

“Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir.”

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Resim 38)

“Mektup Süleyman'dan gelmekte, Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlamaktadır.”²⁰⁷

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْفُوتًا (Resim 39)

“Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir.”²⁰⁸

Avluya giriş için üç kapıya sahip Şehzade Camii'nin avlu kapılarında hat yazıları kullanılmamıştır. Camiye giriş kapılarından olan cümle kapısında kelime-i tevhid (Resim 37) ve caminin bânisi olan Kanuni Sultan Süleyman'ın silsile şeklinde künyesi bulunmaktadır. Batı yönüne bakan bir diğer giriş kapısında, Neml Sûresi'nde geçen Hz. Süleyman'ın kıssasını anlatan âyetler bulunmaktadır.

Hz. Süleyman'ın Sebe melikesi Belkız'a gönderdiği tebliğ mektubundan bahseder. Siyasi ve dini niteliğe sahip bu mektup Hz. Süleyman'ın bir peygamber ve aynı zamanda bir hükümdar olarak yaptığı açık tebliğin etkisini anlatmaktadır. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adı ile başlayan bu mektup, Sebe melikesini çok etkilemiş, hürmetle tevhid dinine yönelmesine vesile olmuştur. Yazı ile icra edilen bu tebliğ faaliyeti, aynı şekilde hem bir hükümdar hem de fetihlerle İslam'ı yaymayı kendine görev bilen Sultan Süleyman'ın da mesaj iletme şekli olmuştur.²⁰⁹ Sultan Süleyman, oğlunun anısını yaşatmak için inşa ettiği bu kutsal mekânda, Hz. Süleyman'ın

²⁰⁷ en-Neml 27/30.

²⁰⁸ en-Nisa 4/103.

²⁰⁹ Heyet, *Kur'an Yolu*, 4/190-191; Yazır, 5/3672.

yolundan giderek tebliğ faaliyetlerini bu şekilde devam ettirdiği söylenebilir. Doğuya bakan bir diğer kapının üzerinde, diğer camilerde sıkça rastlanılan, namazın müminler üzerinde belli zamanlarda belirlenmiş bir görev olduğunu ifade eden âyetler (Resim 39) yer almıştır.²¹⁰ Camiye alternatifsiz girişin yegâne yolu olan kapılar üzerindeki hat yazılarında, kapının fonksiyonuna uygun olarak âyet içerikleri özenle seçilmiştir. Buna göre tevhid vurgusu, besmele ve namazın faziletinin ifade edildiği âyetler, tebliğ ve irşad açısından anlamlı olmuştur.

3.1.4.2. Şehzade Camii Pencere Hat Yazıları

İncelemeler kapsamında, Şehzade Camisi'nde üç pencere hat yazısı değerlendirilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Resim 40)

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla”

أَنَا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا (Resim 41)

“Biz sana apaçık bir fetih verdik.”

لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ (Resim 42)

“Senin geçmiş gelecek bütün günahını Allah’ın bağışlaması, sana nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yolda yürütmesi ve Allah’ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için sana apaçık bir fetih ihsan etti.”²¹¹

“İmanlarına iman katsınlar diye müminlerin kalplerine huzur ve güven aşılaman da O’dur. Göklerin ve yerin askerleri yalnız Allah’a aittir ve Allah her şeyi bilmekte, yerinde yapmaktadır.”²¹²

Şehzade Camii mihrabının solundan başlayarak pencere alınlıklarına Fetih Sûresi’nin ilk dört âyeti yazılmıştır. Bu sûrede, Hz. Peygamber’e sunulan üç lütuf hakkında bilgiler vermektedir. Hz. Peygamber’in gelmiş ve geçmiş günahlarının bağışlandığı,

²¹⁰ Heyet, *Kur’an Yolu*, 4/190-191.

²¹¹ el-Fetih 48/1-3.

²¹² el-Fetih 48/4.

İslam'ın barış vasıtasıyla yayılmaya başladığı ve Allah Teâlâ'nın İslam ordusuna yardım müjdesi anlatılmaktadır.²¹³ Bundan ilham alan Osmanlı padişahlarının İslam'ı yaymak için gösterdikleri çaba ve dine hizmet etme düşünceleri, camilere işlenen bu âyetlerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Padişahlar Allah Teâlâ'ya yönelme yeri olan bu mukaddes yapılarda Fetih Sûresi'ni mutlaka işlemiş ve İslam'ın ordusu olma konusunda büyük gayret göstermişlerdir. Mihrabın üzerinde bulunan vitray pencerelerde yine kelime-i tevhid kullanılarak Allah Teâlâ'nın varlığı ve birliği hatırlatılmıştır. Pencere hat yazılarında besmeleden, açık bir fetihten söz edilmesi ve Hz. Peygamber'in geçmiş günahlarının bağışlandığına ilişkin âyet içeriklerinin seçilmiş olması, ışığın aydınlık iklimi ile örtüşmüştür.

3.1.4.3. Şehzade Camii Mihrap Hat Yazıları

Şehzade Camisi'nde yer alan bir mihrap yazısı detaylı olarak açıklanmıştır.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ (Resim 43)

“Zekeriyya onun bulunduğu yere, mebdedeki odaya her girdiğinde”²¹⁴ âyeti, Selâtin camilerde bulunan mükerrer âyetlerdendir ve Şehzade Camii mihrabını da süslemektedir. Doğrudan mihrap kelimesinin geçtiği âyetin tercih edilmesi, hat yazılarının belirlenmesinde mekânla alakalı herhangi bir anlam uyumunun şart olarak görülmediğini göstermektedir.

3.1.4.4. Şehzade Camii Minber Hat Yazıları

Bir minber yazısı araştırma kapsamında ele alınmıştır.

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Resim 44)

“Allah'tan başka ilah yoktur Muhammed onun elçisidir ۞

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla”

Tevhid dininin temeli olan kelime-i tevhid, topluma verilmek istenen en önemli mesajların başında gelmektedir. Genellikle Allah Teâlâ'nın birliğini ve Hz. Peygamber'in onun elçisi olduğu inancını işleyen minber yazıları, Şehzade Camii'nde

²¹³ Heyet, *Kur'an Yolu*, 5/64-65.

²¹⁴ Âl-i İmrân 3/37.

besmele ile tamamlanmıştır. Benzer şekilde minberde yine besmele ile birlikte Allah Teâlâ ve Hz. Peygamber vurgusu öne çıkmıştır.

3.1.4.5. Şehzade Camii Duvar Hat Yazıları

Mimar Sinan, Şehzade Camii'nde yoğun hat yazıları kullanmamış ve sadeliği tercih etmiştir. Sadece duvarda bulunan “Allah’ın farzlarına uy ki muttakilerden olasın”²¹⁵ hadisi, sülüs hattı ile siyah zemin üzerine sarı renkte yazılarak, Allah’a itaat etmenin önemi vurgulanmıştır. Farzlar adeta dinin duvarları mesabesindedir.

3.1.4.6. Şehzade Camii Filayağı (Paye) Hat Yazıları

Çalışmada, iki filayağı hat yazısına ilişkin incelemeler yapılmıştır.

وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا (Resim 45)

“Allah’ın sana nimetini tamamlaması ve seni dosdoğru yolda yürütüp, güçlü bir şekilde yardım etmesi için”²¹⁶

Payelerde bulunan Allah lafzı, ism-i Nebi, dört halifenin isimleri koruyucu yanları olduğu düşüncesiyle camiye ayakta tutan payelere yazılmıştır. Vahdaniyetin sembolü aynı zamanda bir ceninin anne karnındaki duruşunu temsil eden “vav” harfi de (Resim 46) Şehzade Camii duvarlarındaki yerini almıştır. Müezzin mahfilinin hemen arkasında bulunan âyet, yine Fetih Sûresi’nden alınmış bir âyetten oluşmaktadır. Âyetin ortasından alınarak özellikle bu kısmın ön plana çıkarılması, zaten hidâyet üzere olan Hz. Peygamber’in Allah Teâlâ’nın bir lütfu olarak karşısına çıkan yollarda en doğru kararları alıp ona güç ve kuvvet veren Allah Teâlâ’nın ona olan yardımına dikkat çekilmiştir. Günahlardan korunmuş olmasına rağmen namaz başta olmak üzere, ibadetlerine büyük önem veren Hz. Peygamber, bunu Allah Teâlâ’ya olan bağlılığını göstermek ve kulluk görevini hakkıyla yerine getirmek olduğunu beyan etmiştir.

²¹⁵ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebîbekr es-Suyûtî, *Câmi ‘u’l-Ehâdîs*, nşr. Abbâs Ahmed Sakr ve Ahmed Abdülcevâd (Beyrut: Darul Fikr, 1414/1994), 7/405 (No. 14922); Ali b. Hüsâmiddîn el-Muttakî, *Kenzu ‘l-Ummâl fi Süneni ‘l-Akvâl ve ‘l-Ef’âl*, thk. Bekrî el-Hayyânî ve Saffet es-Sekkâ (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1405/1985), 16/127 (No. 44154).

²¹⁶ el-Fetih 48/2.

Maddi ve manevi huzurunu ibadete bağlayan Hz. Peygamber'e lütfedilen bu ilahi ikram, Şehzade Camii duvarlarında günümüze kadar kutsal bir mesaj olarak varlığını sürdürmektedir.²¹⁷ Böylece payelerde sırat-ı müstakim/dosdoğru yol vurgusu yapılmıştır.

3.1.4.7. Şehzade Camii Kubbe Hat Yazıları

Bir kubbe yazısı değerlendirilmiş ve detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى

بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ

السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

(Resim 47) صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

“Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehdir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”²¹⁸

Genellikle pencere alınlıklarında ve duvarlarda görülen Fatiha sûresi, Şehzade Camii kubbesinin ortasında karşımıza çıkmaktadır. Fatiha sûresi'nin etrafında ise Hz. Peygamber'in büyük mucizesi olan miraç hadisesinden söz eden İsrâ sûresi'nin ilk iki âyeti bulunmaktadır. Bu iki faziletli sûrenin, kubbe ile özdeşleştirilmesi gökyüzünü temsil eden kubbeyi daha da etkileyici kılmaktadır.

²¹⁷ Heyet, *Kur'an Yolu*, 5/64-65; Yazır, 6/4406-4408.

²¹⁸ el-İsrâ 17/1.

Kur'an'ın ilk sûresi olan Fatiha Sûresi, kısa olmasına rağmen, içerik ve fazilet bakımından önemli mesajlar içermektedir. Allah'a hamd ve övgüyle başlayan sûrede, Allah Teâla'yı inkâr edenler kınanmış ve tevhid ile itaate vurgu yapılmıştır.²¹⁹

Fatiha Sûresi'nde Allah Teâla kendi zatını her şeyi idare ve terbiye eden tek merci olarak tanıtmaktadır. Kur'an'da ahlaki ilkeleri bireysel ve toplumsal açıdan öğreten sûrelerden biri de İsrâ Sûresi'dir. Eğitici yanları olan sûre, beş bölümden oluşarak toplumsal düzen ve bireyin ahlaki gelişimi açısından bazı mesajlar iletmektedir:

1. Miraç hadisesiyle başlayarak İsrailoğullarının yeryüzünde fesat çıkarması ve insanın sabır konusundaki eksikliğinden söz etmiştir.
2. Salih amellere dikkat çekerek haram ve helallere dikkat etmek kaydıyla toplumsal düzenin nasıl sağlanacağına yollarını göstermiştir.
3. Müşrikleri kınayan âyetler ve inkârcıların akıbetleri hakkında bilgiler verilmiştir.
4. Şeytanın insanın üzerindeki hileleri ve ihlaslı kulların bundan uzak olacağı anlatılmıştır.
5. Kur'an'ın eşsiz olduğu, tevhide davet açısından sayısız örnekler barındırdığı belirtilerek, Hz. Peygamber'in müjdeleyici ve uyarıcı olduğu, ilim sahibi kimselerin Kur'an okunurken secdelere kapandığı anlatılmıştır. Söz konusu sûre, ibadetlerin hakkıyla yerine getirilmesi ve tevhid ilkesine dikkat çekilerek sonlandırılmıştır.²²⁰ Hz. Peygamber'in günlük ibadetlerinde önemle üzerinde durduğu ve okuduğu bu iki sûre tevhid, ahlaki kurallar ve inkârcıların kınanması başta olmak üzere erdemli bireylerin yetişmesi için önemli bilgiler içermektedir. Kubbe yazısında Kur'an'ın ilk sûresi Fatiha Sûresi'nin yer alması, tebliğ ve irşad için bilinçli bir tercih olarak düşünülebilir.

3.1.5. Süleymaniye Camii

Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan Süleymaniye Camii, yapımına 1550 yılında başlanarak 1557 yılında tamamlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş döneminin en önemli yapılarından biri olan Süleymaniye

²¹⁹ Hamdi Gündoğar, "İmam Matürîdi ve Fahreddin er-Razi'de Fatiha Sûresi'nin Tefsiri", *Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2017/1): 10.

²²⁰ Kerim Aydın-Mehmet Şanver, "İsrâ Sûresi'ne Eğitsel Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, (2014/2): 29.

Camii, medrese, şifahane, imaret, tabhane, kervansaray ve dükkânlardan oluşan büyük bir külliye şeklinde tasarlanmıştır.²²¹

Mimar Sinan'ın kalfalık eseri olarak değerlendirdiği bu yapı, çok görkemli olmasına rağmen süsleme ve hat yazıları dengeli ve bir düzen dâhilinde düşünülmüştür. Bundan dolayı camii dış ve iç görünümü gözü yormayacak şekilde ahenk ve uyum içinde insana manevi bir rahatlık vermektedir. İznik çinilerinin kullanıldığı camide, ekonomik gücün zirvesinde olmasına rağmen Kanuni Sultan Süleyman'ın çini süslemeleriyle cami tezyinatını abartıya kaçmadan tevazu ile ön plana çıkardığı görülmektedir.²²²

Caminin muhteşem hat yazıları, dönemin meşhur hattatlarından Ahmed Karahisarî ve talebesi Hasan Çelebi tarafından yazılmıştır. Daha sonraki dönemlerde Kazasker Mustafa Efendi tarafından da bazı yazılar eklenerek cami adeta sanat galerisi görünümü almıştır. Araştırma kapsamında Süleymaniye Camisi'nde bulunan altı kapı hat yazısı, altı pencere yazısı, bir mihrap hat yazısı, bir minber hat yazısı, dört duvar hat yazısı, altı paye yazısı, iki kubbe hat yazısı incelenmiş ve detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

3.1.5.1. Süleymaniye Camii Kapı Hat Yazıları

Bu başlık altında Süleymaniye Camisi'ne ait altı kapı hat yazısı incelenmiştir.

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولَ اللَّهِ (Resim 48)

“Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir.

Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir farzdır.”²²³

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوا خَالِدِينَ (Resim 49)

²²¹ Bilge, İstanbul Selâtin Camileri, 37.

²²² Vefa Çobanoğlu, İsmail Orhan, *İstanbul'un Renkli Hazineleri*, 3. Baskı, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, 2016): 76.

²²³ en-Nisa 4/103.

“Selâm olsun size! Ne mutlu size! Tertemiz geldiniz! Haydi, ebediyen kalmak üzere girin cennete!”²²⁴

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ (Resim 50)

“Namazlara ve orta namaza dikkat edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun.”²²⁵

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ (Resim 51)

“(Melekler:) Sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir! (derler)”.²²⁶

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا (Resim 52)

“Onlar arasında iman edip dünya ve ahirette yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaat etmektedir.”²²⁷

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يَحْفَظُونَ أُولَٰئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُّكْرَمَاتٍ (Resim 53)

“Onlar, bütün şartları ve rükünleri ile namazlarını vaktinde kusursuz olarak kılar ve hiç geçirmezler. İşte bu kutlu insanlar, cennetlerde ağırlanacaklardır.”²²⁸

Cemaat kelime-i tevhid ile karşılanarak, vahdetin sembolü olan bu ilahi kelimenin insan bilincindeki yerini sağlamlaştırmaya gayret edilmiştir. Allah’tan başka ilah olmadığı ve Hz. Peygamber’in onun elçisi olduğu fikrini her fırsatta hatırlatarak, insan kalbinin merkezine bu güzel ilahi kuralı yerleştirmeyi istemişlerdir. Halkın tevhid vasıtasıyla birliğinin sağlanması ile barışın, güvenin ve birliğin tesis edildiği bu düşünceyle İslâm toplumunun temelleri sağlam bir şekilde atılmıştır.²²⁹

²²⁴ ez-Zümer 39/73.

²²⁵ el-Bakara 2/238.

²²⁶ er-Ra’d 13/24.

²²⁷ el-Fetih 48/29.

²²⁸ el-Meâric 70/34-35.

²²⁹ Mehmet Görmez, “Hz. Peygamber Tevhid Ve Vahdet İnsanlığı Yaşatmak İçin Gelin Birlik Olalım!”, *Hz. Peygamber Tevhid ve Vahdet*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları-1218, 2016): 9-11.

Kelime-i tevhide eşlik eden âyetlerin, yine namazın önem ve sorumluluğunu hatırlatan âyetler olduğu görülmektedir. Celi hatla yazılan “*Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir farzdır*”²³⁰ (Resim 48) âyeti, dinin direği olarak tanımlanan namazın önemini izah etmek için ön planda tutulmuştur. Kapı üstlerine yazılmaya uygun görülen bu âyetlerde, caminin temel işlevi olan namazın konu edilmesi son derece etkileyici bir tebliğ şekli olarak tarif edilebilir.

Avlu kapıları arasında bulunan hat yazılarından birisi “*Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun*”²³¹ âyetidir (Resim 50). Orta anlamına gelen *vustâ* kelimesinin geçtiği bu âyette, halk arasında genellikle ikinci namazının kastedildiği düşünülmektedir. Farklı tefsir kaynaklarında orta namazının ikinci namazı olmadığına dair rivâyetler de vardır. Bu rivâyetlere göre orta namazın hangi namaz olduğu müphem bırakılmıştır. Bu durum bütün namazların aynı özenle kılınmasının sağlanması için açık bir şekilde ifade edilmemesi ile izah edilebilir. Bu konudaki gerçek bilgi Allah Teâlâ'nın ilminde olsa da burada namaza verilen önemin vurgulandığını söylemek isabetsiz bir değerlendirme olmayacaktır.²³²

İç avlu kapılarından cümle kapısının sol tarafında bulunan ve Fetih Sûresi'nde geçen âyette “*Onlar arasından iman edip, dünya ve ahirette yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaat etmektedir*”²³³ (Resim 52). Allah'a ve Rasul 'üne sadakatle bağlı olan inananlara verilecek Allah Teâlâ'nın vaat ettiği büyük mükâfattan söz edilmektedir. Müşriklerle yapılan Hudeybiye anlaşmasını konu edinen Fetih Sûresi'nde, sözlerinde duran, canları ve malları ile Allah yolunda mücadele eden müminlerin münafık ve müşriklere karşı Allah Teâlâ'nın onlara verdiği zafer ve üstünlüğü anlatılarak cihadın fazileti gözler önüne serilmektedir.²³⁴

Tebliğ faaliyetlerinin etkili yöntemlerinden olan müjdeleme ve sakındırma ile insanların muhtemel akıbetleri hakkında bilgilendirmeler yapmak, her zaman etkin bir

²³⁰ en-Nisa 4/103.

²³¹ el-Bakara 2/238.

²³² Heyet, *Kur'an Yolu*, 1/376-377; Yazır, 2/807-814.

²³³ el-Fetih 48/29.

²³⁴ Heyet, *Kur'an Yolu*, 5/82-83; Yazır, 6/4437-4443.

yol olarak görülmüştür. Öyle ki peygamberimizin görevlerinden olan beşir-nezir kavramları insan davranışlarını kontrol etmede etkin rol oynamıştır.²³⁵

*“Onlar, bütün şartları ve rükünleriyle birlikte namazlarını vaktinde kusursuz olarak kılar ve hiç geçirmezler. İşte bu kutlu insanlar, cennette ağırlanacaklardır”*²³⁶ (Resim 53) âyetinde, bunu desteklemek üzere cemaate salih amel, Allah ve Rasul’üne olan sadakat ve bağlılığın büyük ecir ve sonsuz saadete ödüllendirileceği hatırlatılmıştır. Cemaati karşılama yeri olmaları hasebiyle kapılarda selam ve namaz vurgusu taşıyan ayetlerin kullanılması tebliğ ve irşad açısından anlamlıdır.

3.1.5.2. Süleymaniye Camii Pencere Hat Yazıları

İncelemeler kapsamında, Süleymaniye Camisi’nde altı pencere yazısı değerlendirilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ، (Resim 54)

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla, Allah, O’ndan başka ilah yoktur; diridir, her şeyin varlığı O’na bağlıdır ve dayalıdır.”

لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ط (Resim 55)

“Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur.”

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ط يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ (Resim 56)

“O’nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaate edemez. Onların arkalarında ve önlerinde olanları bilir.”

وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ (Resim 57)

“O’nun ilminden hiçbir şeyi (dilediği müstesna) kimse bilgisi içine sığdıramaz. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır.”

وَالْأَرْضِ ط وَلَا يُؤْدُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ (Resim 58)

²³⁵ Görmez, “Hz. Peygamber Tevhid Ve Vahdet, İnsanlığı Yaşatmak İçin Gelin Birlik Olalım!”, 66.

²³⁶ el-Meâric 70/34-35.

“Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür.”²³⁷

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا

“Yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlanır.”²³⁸

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْوَكَةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۗ (Resim 59)

“Allah göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir.”²³⁹

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا (Resim 59)

“Güneşi parlak bir ışık kaynağı, ayı ise bir nur yapan o’dur.”²⁴⁰

Yukarıda belirtilen iki âyetin her ikisi de Resim 59’de görülmektedir.

Süleymaniye Camii avlusunda cümle kapısı hizasında bulunan pencere alınlıklarında, daha çok koruyucu özelliğiyle bilinen Âyetü’l-Kürsî’nin işlendiği görülmektedir.

Kelime-i şehadet ve İhlas Sûresi İslâm’ın özünü ihtiva ettiği gibi Âyetü’l-Kürsî de inanç ve itikadi bilgileri daha ayrıntı olarak içermekte ve Allah Teâlâ’nın azamet ve kudretini inanlara izah etmektedir. Allah Teâlâ’yı tanıtmaya özelliğine sahip olan Âyetü’l-Kürsî’nin mümkün olduğu kadar sıklıkla kullanılmaktadır. Bu sayede inananlara Yüce Allah’ı veciz bir şekilde tarif eden bu ilahi kelamın, insan zihninde sahîh bir Allah inancı oluşturması hedeflenmektedir.²⁴¹

Mihrabın üzerinde bulunan nakışlı pencerede, “Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir”²⁴² (mihrap üzerindeki) âyeti ile Allah’ın nurunun içeriye pencere vasıtasıyla girdiğine inanılır. “Güneşi parlak bir ışık kaynağı, ayı ise bir nur yapan o’dur”²⁴³ (minberin sağındaki revzen/cam) ve “Yeryüzü

²³⁷ el-Bakara 2/255.

²³⁸ ez-Zümer 39/69.

²³⁹ en-Nur 24/35.

²⁴⁰ Yunus 10/5.

²⁴¹ Sülün, *Sanata Vurulan Kur’ân Mührü*, 74.

²⁴² en-Nur Sûresi 24/35.

²⁴³ Yunus 10/5.

Rabbinin nûruyla aydınlanır”²⁴⁴ (sol ön cephedeki revzen) âyetlerinde, ay ve güneşin nur kaynağı oluşu, Allah’ın üstün güç ve azametiyle caminin aydınlanması üzerinde tefekkür etmenin önemi belirtilmiştir²⁴⁵. Pencere yazısında tevhid ile birlikte ziya/ışıkta söz edilmesi pencerenin yapıyı aydınlatma fonksiyonu ile örtüşmüştür.

3.1.5.3. Süleymaniye Camii Mihrap Hat Yazıları

Süleymaniye Camisi’nde yer alan bir mihrap hat yazısı detaylı olarak açıklanmıştır.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ (Resim 60)

“Zekeriyya onun bulunduğu yere, mebeddeki odaya her girdiğinde.”²⁴⁶ “Harp” kelimesinden türeyen mihrap, imamın namaz kıldırıldığı ve camiinin en göz önünde bulunan yeri olması sebebiyle cemaat tarafından daha çok ilgi gören bir mimari unsurdur. Savaşmak anlamına gelen “harp” herhangi bir şeyi veya düzeni bozmak ve yıkmak anlamlarında da kullanılmıştır.

İnsanın en büyük savaşının ve mücadelesinin nefsi ile olduğu düşüncesiyle, mihraplar şeytana savaş açılan yerler olarak da görülmüştür. Şeytana başkaldırarak onu tutsak olarak zapt eden bir Müslüman ancak o zaman mihrapta imamın arkasında hakkıyla durmayı başaracaktır.²⁴⁷

Genellikle Hz. Meryem ve Hz. Zekeriya’nın hatırlatıldığı bu alanlar, nefis tezkiyesi ve şeytana karşı ortaya konulması gereken mücadeleyi cemaate yansıtmayı amaç edinmiş olabilir.

3.1.5.4. Süleymaniye Camii Minber Hat Yazıları

Bir minber hat yazısı araştırma kapsamında ele alınmıştır.

²⁴⁴ ez-Zümer 39/69.

²⁴⁵ Sülün, *Sanata Vurulan Kur’ân Mührü*, 241.

²⁴⁶ Âl-i İmrân 3/37.

²⁴⁷ “Mihrap Sırrı”, <https://tevhidikuranmeali.com/2019/01/16/mihrap-sirri/> [08.04.2024].

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يُعَلِّمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ (Resim 61) وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

“Allah, O’ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O’na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. O’nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaath edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O’nun ilminden hiçbir şeyi, dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür.”²⁴⁸

Süleymaniye Camii’nde Âyetü’l-Kürsî ve Fatiha Sûresi’nin birden çok defa kullanılmasındaki hikmet, bu faziletli âyetlerin koruyucu özellikleriyle birlikte Allah Teâlâ’nın kullarına kendisini tanıtmayı ve kâinattaki düzenin izahının yapılmasıdır.²⁴⁹ Minber örtüsünün üzerine işlenen Âyetü’l-Kürsî’nin sağında Allah lafzı, solunda ise ism-i nebi sülüs karakterinde yazılmış ve böylece Allah’a ve Rasulü’ne duyulan sevgi ve bağlılık bir kez daha gönüllere işlenmiştir. Besmele ve kelime-i tevhidin de bulunduğu yazı terkihi, imanın ve İslâm’ın şartlarını ve esaslarını bir arada yansıtmıştır. Minber yazısında tevhide ve Allah’ın kudretine atıf yapılması irşat ve tebliğ bakımından oldukça önemlidir.

3.1.5.5. Süleymaniye Camii Duvar Hat Yazıları

Çalışmada, dört duvar hat yazısına ilişkin incelemeler yapılmıştır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (Resim 62)

²⁴⁸ el-Bakara 2/255.

²⁴⁹ Sülün, *Sanata Vurulan Kur’ân Mührü*, 25.

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

(Resim 63) صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla

Hamd (övmeye ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur

O, Rahmandır ve Rahîmdir

Ceza gününün mâlikidir.

(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.”

“Bize doğru yolu göster

Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğu kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!”²⁵⁰

(Resim 64) إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”²⁵¹

(Resim 65) وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

“Allah’ın sınırlarını gözetenler; müjdele o müminleri!”²⁵²

Süleymaniye Camii duvarları bir sanat galerisini aratmayacak kadar harika hat yazılarıyla donatılmıştır. Bütün yazıları değerlendirmek biraz zor olsa da, öne çıkan yazılar üzerinde çalışma dâhilinde yazıların irşat ve tebliğ açısından nasıl değerlendirileceği konusuna temas edilecektir.

Mihrabın sağında ve solunda bulunan Fatiha Sûresi’nin tekrarlanmış olduğu caminin, tefekkür ve tövbeyi hatırlatan ayrıntılara sahip olması, manen arınmaya verilen önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. “Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir”²⁵³ (Resim 64) celi sülüs hattıyla

²⁵⁰ el-Fatiha 1/1-7.

²⁵¹ ez-Zümer 39/53.

²⁵² Tevbe 9 /112.

²⁵³ Zümer /53.

yazılmış âyet ile sadece günah işleyen müminler değil, müşrik, münafık ve kâfirler için de geçerli olan tövbe kapılarından bahsedilmektedir.²⁵⁴ İnsanları sonsuz kurtuluşa davet eden bu ilahi davet, Allah Teâlâ'nın sınırlarının da korunmasının önemini beyan eden başka âyetlerle desteklenmiştir.

*“Allah'ın sınırlarını gözetener; o müminleri müjdele!”*²⁵⁵ (Resim 65). Kur'ân'da sekiz yerde geçen “hududullah” kavramı, Allah Teâlâ'nın sınırları anlamına gelmektedir. Allah Teâlâ'nın toplumsal düzeni sağlamak için koyduğu bu sınırlar, beşeri ilişkilerin en üstün şekilde temin edilmesi için son derece önem arz etmektedir. Farz, sünnet ve vacip gibi yapılması gereken dini emirler, mekruh ve haramlar gibi terk edilmesi gereken sakıncalı amellerin bilinmesi, insanı kötülüklerden koruyan kalkan görevi yapmaktadır. Bunların terk edilmesi ise Allah Teâlâ'nın sınırlarının terk edilerek insanın doğru yoldan sapmasına neden olmaktadır. Sınırları ve hadleri aşanlar büyük sıkıntı ve dalalet içinde olacaktır.²⁵⁶ Duvar yazısında Kur'an'ın ilk sûresinin yanı sıra Allah Teâlâ'nın mağfiret sahibi olduğu ve Allah'ın koyduğu sınırlara dikkat etmenin gerekliliğine atıf yapılması tebliğ ve irşad açısından oldukça dikkat çekicidir.

3.1.5.6. Süleymaniye Camii Filayağı (Paye) Hat Yazıları

Süleymaniye Camisi'nde bulunan altı paye yazısı değerlendirilmiş ve açıklanmıştır.

حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ (Resim 66)

*“Allah bize yeter, O ne güzel vekildir”*²⁵⁷ *“Ne güzel yardımcı ve ne güzel dosttur.”*²⁵⁸

وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ (Resim 67)

*“Şahit olarak Allah yeter. Muhammed onun elçisidir.”*²⁵⁹

²⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. “Zümer Sûresi Ömer Çelik Meali”, <https://www.kuranvemeali.com/zumer-sûresi/omer-celik-meal> [10.04.2024].

²⁵⁵ Tevbe /112.

²⁵⁶ Hasan Kamil Yılmaz, “Hudûd-i İlâhî'yi Korumak”, *Altınoluk Dergisi*, S. 227 (Ocak: 2005), 10.

²⁵⁷ Al-i İmrân 3/173.

²⁵⁸ el-Enfal 8/40.

²⁵⁹ el-Fetih 48/28-29.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ اِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (Resim 68)

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ (Resim 69)

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla

Hamd (övmeye ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur

O, Rahmandır ve Rahîmdir

Ceza gününün mâlikidir.

(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.”

“Bize doğru yolu göster

Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğu kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!”²⁶⁰

Kubbeyi ayakta tutan sağlam ve dayanıklı görünüşleri ile caminin devasa yapıları olan payeler, Allah Teâlâ’nın en büyük güç ve dayanılacak kudret olduğunu belirten âyetlerle donatılmıştır. “Şahit olarak Allah yeter”²⁶¹ (Resim 67) ve bunun tasdik eden bir başka âyetle, “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir”,²⁶² “Ne güzel yardımcı ve ne güzel dosttur”²⁶³ (Resim 66).

İmanın bir sonucu olan tevekkül, Allah Teâlâ’ya hiç şüphe bırakmayacak şekilde güvenerek ona teslim olmaktır. Tam teslimiyetle Rabbine dayanan müslüman bireyler, kendilerine düşen görevleri de en güzel şekilde yerine getirir ve işlerinin sonucunu

²⁶⁰ el-Fatiha 1/1-7.

²⁶¹ el-Fetih 48/28-29.

²⁶² Al-i İmrân 3/173.

²⁶³ el-Enfal 8/40.

Allah Teâla'ya bırakırlar. Bu vesileyle Allah Teâla ile olan bağlarını sağlamlaştırırlar ve kulluk mertebelerinde üst düzey bir makama ulaşabilirler.²⁶⁴

Fatiha Sûresi'nin faziletinin birden fazla hatırlatıldığı camii hat yazılarında, namazların başında mutlaka okunan bu azametli sûrenin, görsel bir sunumla birlikte insan belleğine kalıcı şekilde yerleştirme amacının güdüldüğü anlaşılmaktadır.

Allah ile kulları arasında özel bir bağ mahiyetinde olan Fatiha Sûresi, kulun Rabbine hamd ile başlayarak onun isim ve sıfatlarını idrak ederek doğru yolda olma talebini dile getirmesi olarak tarif edilir. Kimlerin arasında bulunmak istediği ve uzak durması gereken kimselerin beyan edildiği sûrede, doğru yolu bulma temennisi ile kul Rabbine büyük bir teslimiyet ile yönelmiş olur.²⁶⁵

Payelerin üzerinde bulunan kelime-i tevhid dört halifenin isimleri ile “Bilal Habeşi” (Resim 70 – Resim 71) yazılı hat levhaları, ehl-i sünnet itikadına sahip Osmanlı medeniyetini sahabeye duyduğu özlem ve saygının bir göstergesi olmuş ve bu sayede İslâm toplumu arasında rahmetle yâd edilmeleri sağlanmıştır. Filayağı yazısında Allah Teâla'nın müminler için yegâne vekil ve gerçek dost oluşuna dikkat çekilmesi anlamlıdır.

3.1.5.7. Süleymaniye Camii Kubbe Hat Yazıları

إِنَّ اللَّهَ يُمَسِّكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ ۗ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا
عَفُورًا (Resim 72)

“Gerçek şu ki Allah, koyduğu düzenden sapmamaları için gökleri ve yeri tutmaktadır. Şâyet sapacak olsalar artık O'ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O halîmdir, çok bağışlayıcıdır.”²⁶⁶

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ (Resim 73)

²⁶⁴Mansur Gökcan, “Tasavvufta Tevekkül Anlayışı”. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18 (1) (2018): 138-140.

²⁶⁵Atik Aydın, “Fatiha Sûresi Dil ve Belagat İncelemesi”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.40, (2022): 9-15.

²⁶⁶el-Fatır 35/41.

“Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar.”²⁶⁷

وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

“O, her şeye Vekildir.”²⁶⁸

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ

“Fakat başarmam Allah’ın yardımına bağlıdır.”²⁶⁹

Saray mimarisinde kaynaklı olan kubbeler güç kudret ve saltanatın bir göstergesi olmuş ve zaman içinde mabetlerin vazgeçilmez mimari unsurları arasında yerini almıştır.²⁷⁰ İslâm mimari geleneğinde gökyüzünü temsil eden kubbeler, Allah Teâla’nın kâinat üzerindeki hâkimiyet ve tasarrufunu açıklayan âyetlerle bezenmiş ve mana itibariyle insanı tefekküre sevk eden muazzam çalışmalar şeklinde sergilenmiştir.

Allah Teâla’ya hamd ile başlayan sûrelerden olan Fatır Sûresi Süleymaniye Camii kubbe tezyinatında kullanılmıştır. “Gerçek şu ki Allah, koyduğu düzenden sapmamaları için gökleri ve yeri tutmaktadır. Şâyet sapacak olsalar artık, O’ndan başka hiç kimse onları tutmaz. Şüphesiz O halimdir, çok bağışlayıcıdır” (Resim 72) ifadesi ile kâinattaki mükemmel düzenin tek sahibinin Allah Teâla olduğu hatırlatılmıştır. Müşriklere bir cevap mahiyeti taşıyan âyette, mutlak düzen koyucu Allah Teâla’nın hiçbir ortağı olmadığı halde, her şeyin yaratıcı ve yöneticisi olduğu belirtilmektedir.²⁷¹

Yarım kubbe hat yazılarından olan “Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar”²⁷² (Resim 73) âyetinde, namazın insan hayatındaki düzen koyucu özelliği

²⁶⁷ Ankebut 29/45.

²⁶⁸ ez-Zümer 39/62.

²⁶⁹ Hud 11/88.

²⁷⁰ Mustafa Uğur Karadeniz, “Klasik Türk Şiirinde Mimarî ve Mimarî Bir Unsur Olarak Kubbe”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, S. 17, (Haziran 2018), 504-508.

²⁷¹ Heyet, *Kur’an Yolu*, 4/469-470; Yazır, 6/3998-3999.

²⁷² el-Ankebut 29/45.

ifade edilmiştir. Namazın insan davranışları üzerindeki etki ve dönüşümü üzerindeki etkisi ve onarıcı yanını yansıtan âyette, iyiliğin çoğaltılarak yaygınlaşması, kötülüğün yasaklanmasının birey ve topluma olan kazanımının altı çizilmiştir.²⁷³

“O, her şeye vekildir”²⁷⁴ ve “Fakat başarmam Allah’ın yardımına bağlıdır”²⁷⁵ âyetlerinin icra edildiği kubbeyi payelere bağlayan alanlar olan pendantif yazılarında, Allah Teâlâ’ya olan sınırsız ve şüphesiz teslimiyetin birer göstergesi olmuştur. Kubbe yazısında namaz ve gök/sema vurgusu, kubbenin fonksiyonu ile bağdaşmaktadır.

3.1.6. Sultan Ahmed Camii

Sultan I. Ahmed tarafından inşa edilen camii Fatih ilçesine bağlı Sultanahmed semtinde bulunmaktadır. Mimarı, Sedefkâr Mehmet Ağa olan camii 1617 yılında tamamlanmıştır. Camii altı minareye sahip olup, dördü üçer diğer iki minaresi ise iki şerefeli olmak üzere toplam on altı şerefeye sahiptir. Bu şerefeler Sultan I. Ahmed’in Osmanlı sultanlarının arasında on altıncı padişah olduğunu temsil etmektedir.²⁷⁶

Camii, Kasrı-ı Hümayun,²⁷⁷ mektep, imaret, tabhane, medrese, darüşşifa, sebil ve dükkânlardan oluşan büyük bir külliye şeklinde inşa edilmiştir. Taş işçiliğinden hat sanatına, ahşap oymadan çini sanatına kadar birçok Osmanlı sanatının kullanıldığı camii, mavi çini süslemelerinden dolayı Mavi Camii/Blue Mosque ismi ile de anılmaktadır.²⁷⁸ Araştırma kapsamında, Fatih ilçesinde bulunan Sultan Ahmed Camisi’nde beş kapı hat yazısı, bir mihrap yazısı, bir minber hat yazısı, altı adet duvar yazısı, beş adet paye filayağı yazısı bir kubbe hat yazısı incelenmiştir.

²⁷³ Abdussamet Şen, “Kur’an’da Namazın Karakter İnşa edici Rolü”, *Genç Mütefekkirler Dergisi*, C.4, S.2, (Eylül-2023): 392-393.

²⁷⁴ ez-Zümer /62.

²⁷⁵ el-Hud /88.

²⁷⁶ Bilge, *İstanbul Selâtin Camileri*, 51-52.

²⁷⁷ Kasrı-ı Hümayun: Selâtin camilerinde, önemli tekkelerde ve resmî binalarda yer alan, padişahların dinlenmesine ve görüşmeler yapmasına mahsus kasır. Bkz. M. Baha Tanman, “Kasrı-ı Hümayun”, *DİA.*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/573-575.

²⁷⁸ Bilge, *İstanbul Selâtin Camileri*, 51-52.

3.1.6.1. Sultan Ahmed Camii Kapı Hat Yazıları

Bu başlık altında Fatih ilçesinde bulunan Sultan Ahmed Camisi'ne ait beş kapı hat yazısı detaylı bir şekilde incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ وَاشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ (Resim 74)

“Ben şahitlik ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur ve ben yine şahadet ederim ki Hz. Muhammed, O’nun kulu ve elçisidir.”

اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلٰى الْمُؤْمِنِيْنَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا (Resim 74)

“Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir farzdır.”²⁷⁹

وَالَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يَحْفَظُوْنَ اَوْلٰئِكَ فِيْ جَنَّٰتٍ مُّكْرَمٰتٍ (Resim 75)

“Onlar, bütün şartları ve rükünleriyle birlikte namazlarını vaktinde ve kusursuz olarak kılar ve hiç geçirmezler. İşte bu kutlu insanlar, cennetlerde ağırlanacaklardır.”²⁸⁰

حَافِظُوْا عَلٰى الصَّلٰوٰتِ وَالصَّلٰوةِ الْوَسْطٰى (Resim 76)

“Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın.”²⁸¹

يٰۤاٰمِنُّوْنَ اِنۡفِثۡ لَنَا خَيْرَ الْبَابِ (Resim 77) – (Resim 78)

“Ey kapıları açan Allah’ım! Bize hayır kapıları aç.”

İslâm’ın ilk şartı ve imanın anahtar ifadesi olma özelliği ile kelime-i şehadet, müminlere ebedi saadetin yollarını açma özelliğine sahiptir.²⁸² İslâm’ın şartlarından ilki olan kelime-i şehadet, Sultan Ahmed Camii avlu giriş kapısının üzerinde en görkemli şekilde yerini almıştır. Amellerin en üstünü olan zikrin başı, aynı zamanda bir dua ve sadakat göstergesi olan kelime-i şehadet, Allah Teâla’nın varlığını ve

²⁷⁹ en-Nisa 4/103.

²⁸⁰ el-Meâric 70/34.

²⁸¹ el-Bakara 2/238.

²⁸² Heyet, Hadislerle İslam-I- Hadislerle Hadislerin Yorumu, “Kelime-i Şehâdet İslâm’ın Temeli”, (İstanbul: 2020), 1/489-501.

birliğini kalplere tescil ettirerek peygamberlerin şefaatine talip ve mazhar olmanın da bir yolu olmuştur.²⁸³

Ezanın işitildiği zaman kelime-i şehadet getirmenin faziletini bildiren Hz. Peygamber, bunu kalp ile tasdik ve dili ile de ikrar edenlere cehennem haram olduğunu bildirmiştir.²⁸⁴ Bu kutlu ifade, insanlığa toplu bir uyarı ve hatırlatma mahiyetinde İslâm'ı tebliğ etme hususunda etkileyici bir iz bırakmıştır.

Taç kapının üzerinde bulunan kelime-i şehadetin hemen altında, diğer selâtin camilerinde de rastlanılan “*Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir farzdır.*”²⁸⁵ âyetiyle namazın önemi tekrar vurgulanmıştır. Her ezan okunduğunda ve her namazda tekrar edilen kelime-i şehadetin, namazı tembih eden bu âyet ile kullanıldığı bu tasarım, gâyet ince ve latif bir ileti olmuştur.

Dış kapı alınlıklarından biri de “*Onlar, bütün şartları ve rükünleriyle birlikte namazlarını vaktinde kusursuz olarak kılar ve hiç geçirmezler*” (Resim 75) âyetinde, bahsedilen namazı “muhafaza etme” ifadesiyle, namazını farz sünnet ve rükûlarına dikkat ederek huşu içinde kılan müminlerden söz edilmektedir.²⁸⁶ Kapıya yazılan bu mesaj, İslâm toplumunda birliği sağlayan namazın insan yaşantısına kattığı disiplin ve Allah Teâla'ya yönelmenin istikrarlı yöntemi olduğu belirtilmiş olmalıdır. Zira namazın birey ve toplum üzerindeki olağanüstü tesiri, bireyin dünya ve ahiretini kurtaracak güç ve etkiye sahiptir.

Camii ana girişinde bulunan kapı yazılarında, baninin silsilesi ile yazıldığı celi sülüs formatındaki yazılarla tezyin edilmiştir. Sedef ve ahşaptan imal edilmiş camii iç kapılarında, Allah Teâla'dan hayırlı ve güzel bir hayat temennisi içeren dualarla süslenmiştir.²⁸⁷ “*Ey kapıları açan Allah'ım! Bize hayırlı kapılar aç*” (Resim 77 - Resim 78) duasının kapılarla bağdaştırılarak iktibas edildiği görülmektedir. Tebliğlerini ses olmadan yazı ile yapan hattatlar, namaz âyetlerini dualarla

²⁸³ Hadislerle İslam, 1/499.

²⁸⁴ A.g.e., 1/500.

²⁸⁵ en-Nisa 4/103.

²⁸⁶ Heyet, *Kur'an Yolu*, 1/376-378; Yazır, 2/807-814.

²⁸⁷ Sülün, *Sanata Vurulan Kur'ân Mührü*, 237.

harmanlamış ve duaları insanların kalplerine yerleştirmeye çalışmıştır. Müminlerin namaz için girdikleri kapılardan, hayır kapılarının da aralanması için duaları ön plana çıkararak Allah Teâla'ya olan yakınlığı sağlamak istemişlerdir. Kapı yazısında tevhid ve namaz vurgusu ile birlikte doğrudan kapı anlamına gelen Allah Teâla'nın bütün kapıları açan kudretine dikkat çekilmesi son derece anlamlıdır.

3.1.6.2. Sultan Ahmed Camii Pencere Hat Yazıları

Sultan Ahmed Camii pencereleri, kapılarda kullanılan özel şimşir ve ceviz ahşap malzemeler kullanılarak ince bir işçilikle özenle yapılmıştır. Kündekârî²⁸⁸ ve bir ahşap işleme sanatı olan sedef işçiliği ile dikkat çeken bu yapı unsurlarının bazıları pelit, şimşir, fındık, kestane ve abanoz olarak adlandırılan ağaç türlerinden de yapılmıştır.²⁸⁹ Sedef, ahşap kaplamalar ve vitray işçiliği ile dikkat çeken pencerelerde, hat sanatının kullanılmadığı görülmektedir.

3.1.6.3. Sultan Ahmed Camii Mihrap Hat Yazıları

Camide bulunan mihrap yazısına ait bir görsel incelenmiş ve açıklanmıştır.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا (Resim 79)

“Zekeriyya onun bulunduğu yere, mabetteki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulurdu.”²⁹⁰

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ

“O mihrap da durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle seslendiler:”²⁹¹

²⁸⁸ Kündekârî: Dekoratif amaçlı bir doğramacılık tekniği. Bkz. Erdem Yücel, “Kündekârî”. DİA., (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/553-554.

²⁸⁹ Aliye Öten, “Osmanlı Klasik Dönem Mimarisinde 17. Yüzyıl Eserlerinden SultanAhmed Külliyesi’nde Ahşap Malzeme Kullanımı”, *Belleten Dergisi*, C. 85, S. 302, (2021), 83.

²⁹⁰ Al-i İmran 3/37.

²⁹¹ Al-i İmran 3/39.

Diğer selâtin camilerinde olduğu gibi Sultan Ahmed Camii'nde de Hz. Zekeriya'dan söz eden âyetlerle bezenmiş mihrabın, mermer üzerine yaldızlı işlemleri ile göz alıcı tezyinatı, camiinin en dikkat çeken bölümü olarak tarif edilebilir.

Mermerden imal edilmiş mihrabın üzerinde iki pafta şeklinde terkip edilmiştir. “Zekeriyya onun bulunduğu yere, mabetteki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur”. Hemen altında “O mihrapta durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle seslendiler” âyetleri, Hattat Kâsım Gubarî²⁹² tarafından fevkalade bir güzellikle yazılmıştır.²⁹³

Âyetlerin içeriğinde mihrap kelimesinin geçmesinin yanı sıra Hz. Meryem ve Hz. Zekeriya'nın anlatıldığı bu âyetlerin, odak noktası olan bir yere konumlandırılması, bu iki mümtaz şahsiyetin Allah Teâlâ'ya olan bağlılık ve teslimiyeti karşısında Allah Teâlâ'nın onlara sunduğu ikramı, sonsuz güç ve kudretini hatırlatma düşüncesinden kaynaklanmış olabilir.²⁹⁴ Mihrap yazısında doğrudan mihrap kelimelerinin geçtiği iki ayrı âyet içeriği tercih edilmesi dikkat çekicidir.

3.1.6.4. Sultan Ahmed Camii Minber Hat Yazıları

Sultan Ahmed Camisi'nde yer alan bir minber hat yazısı detaylı olarak değerlendirilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Resim 80)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ (Resim 80)

“Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun elçisidir...”

²⁹²Bkz. Adem Ceyhan-Halil Çeçen, *Diyarbakirli Bir Hattat, Müderris ve Nakîbü'l-Eşrâf: Seyyid Kâsım Gubarî ve Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi*, Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu, C. 2, (Diyarbakır: 2017), 812-815.

²⁹³Süleyman Berk, Mihrapta Hüsn-i Hat, Kalem Güzeli, <http://www.kalemguzeli.org/index.php?go=icerikgoster2&MKNO=146&KNO=222> [08.03.2024].

²⁹⁴Heyet, *Kur'an Yolu*, 1/549-551, 553-556; Yazır, 2/1094-1096.

Araştırmaya konu olan bütün selâtin camilerinin ortak yönlerinden biri olan minber yazıları, kelime-i tevhid ve besmele hat yazılarından meydana gelmiştir.

Hz. Peygamber'in bismelenin öneminden bahseden hadislerinden²⁹⁵ yola çıkarak, her hayırlı işin başında besmele çekmeyi bilinçaltına nakşetmiş Müslüman toplumlar bu konuda gâyet titiz davranmıştır.²⁹⁶ Minberin camii içindeki konumu ve işlevi ile bağlantılı olarak düşünülen bu hat yazıları, cemaatin hutbe dinlerken kalbine yansıtılmaya çalışılan birer mesaj olarak oldukça manalı şekilde tasarlanmıştır.

Buna dikkat eden hattatlar, besmele ve tevhid yazılarına özellikle önem vermiştir. Böylece insanların dillerinden hiçbir zaman düşürmemesi gereken bu iki ilahi kelamı en güzel şekilde kalemlerinden gönüllere aksettirmeye gayret etmişlerdir.

Bunu sergilemenin en güzel yollarından biri olan minber yazılarında da aynı hassasiyet ve özen gösterilmiştir. Genellikle kadife üzerine güzel işlemler şeklinde işlenen, kelime-i tevhid ve besmeleyi gözlerden kalplere indirmenin gayretinde olmuşlardır. Diğer minber yazılarında da ağırlıklı olarak kullanıldığı gibi burada da tevhid ekseni bir tercih yapılmıştır.

3.1.6.5. Sultan Ahmed Camii Duvar Hat Yazıları

Araştırma kapsamında, altı duvar yazısı incelenmiş ve açıklanmıştır.

فِيهَا يَفْرُقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ۝ (Resim 81)

*“O gece bizim katımızdan bir emirle hüküm ve hikmet konusu olan bütün işler ayrılır.”*²⁹⁷

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (Resim 82)

*“Ey Peygamber! Şüphesiz ki biz seni bir şahit, bir müjdeleyici olarak gönderdik.”*²⁹⁸

نَبِيُّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (Resim 83)

²⁹⁵ İbn Hanbel, II, 360; Celaluddin Abdurrahman b. Abdurrahman b. Ebî Bekr Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr fî Dammi'z-Ziyâdeti ile Camii's-Sağîr*, (Beyrut: trs.), 2/303.

²⁹⁶ Enbiya Yıldırım, *Hüsn-i Hat ve Hadis*, (Ankara: 1. Baskı Otto, Yayınları, 2017), 92.

²⁹⁷ Duhan 44/4.

²⁹⁸ el-Ahzap 33/45.

“Kullarıma benim gerçekten çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olduğumu bildir.”²⁹⁹

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (Resim 84)

“Şüphesiz ki iman edip dünya ve ahiret için hayırlı şeyler yapanlar, namaz kılanlar ve zekât verenler rableri katında ecirleri vardır; onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir.”³⁰⁰

Sultan Ahmed Camii duvarlarını süsleyen levhaların arasında bulunan Duhân Sûresi dördüncü âyetinde, Kur’an’da doğrudan temas edilerek tescillenen mübarek Kadir gecesinin hikmeti anlatılmaktadır “O gecede bizim katımızdan bir emirle hüküm ve hikmet konusu olan bütün işler ayrılır”³⁰¹ (Resim 81).

Levhanın buraya asılması ile nelerin hedeflendiğine ilişkin değerlendirme iki şekilde yapılabilir. Bunlardan ilki levhanın Kadir gecesini asıldığı, ikincisi ise camilerin hayır işlerinin yürütüldüğü ve halka mesaj iletme yerleri oldukları düşüncesini ifade etmek için seçilmiş olabileceğidir.³⁰²

Bir diğer levha da Osmanlı döneminde gelenekselleşmiş olan Hz. Peygamber’in fiziki özellikleri ile bazı tutum ve davranışlarını anlatan hadislerden oluşan hilye-i şerif bulunmaktadır. Hz. Peygamber’in görme hayali ve arzusuyla hazırlanmış bu eserler, O’na olan sonsuz sevgi, saygı ve şefaahat ümidinin de bir göstergesi olarak, Sultan Ahmed Camii duvarlarında yerini almıştır.³⁰³ (Resim 85)

Sadi Şirazi’ye ait beyitler ihtiva eden “Keşefe’ d-düca bi cemalihi sallû aleyhi ve alihi” (Karanlıkları cemalinin nuruyla aydınlatan peygambere ve onun ehline salat olsun)

²⁹⁹ el-Hicr 15/49.

³⁰⁰ el-Bakara 2/277.

³⁰¹ ed-Duhan 44/4.

³⁰² Sülün, *Sanata Vurulan Kur’ân Mührü*, 402.

³⁰³ Sadık Beklen, Hasan Şener, “Türk Edebiyatında Hilye ve Hayri’nin Hilye-i Şerifi”, *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 1 (Nisan-2017): 2, 4.

beyiti, talik hattı ile Hulusi Efendi³⁰⁴ tarafından yazılmış ve bu vesileyle Hz. Peygamber'e duyulan sevgi bir kez daha anımsatılmıştır.³⁰⁵

*“Ey Peygamber! Şüphesiz ki biz seni bir şahit, bir müjdeci, bir uyarıcı olarak gönderdik”*³⁰⁶ (Resim 82). Hz. Peygamber'e bağlılığı tekrarlayan bu âyet, asıl kurtuluşun kendisine tebliğ görevi verilen Hz. Peygamber'in yolundan gitmek ve O'nun aydınlattığı yolda, ondan öğrenilen usul ve yöntemlerle tebliğ faaliyetlerini sürdürmenin önemi vurgulanmıştır.³⁰⁷

Bir diğer hat yazısı geometrik kûfi³⁰⁸ hatla yazılmış “Elhamdülillah” yazısı sekizgen formatta yazılmış ve cennetle müjdelenmiş sahabelerin isimlerinin bulunduğu duvara işlenen hatlar, İslâm nimetine bir şükran, sahabeye duyulan sevgi ve özlemin bir göstergesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Resim 86). Duvarlar yapıyı dış dünyadan ayıran en önemli kısmı oluşturur. Yazıda doğrudan hüküm ve hikmet dolu işlerin ayrılması yazı ile içeriği ahenkli hale getirmiştir.

3.1.6.6. Sultan Ahmed Camii Filayağı (Paye) Hat Yazıları

Camiye ait beş paye filayağı yazısı çalışma çerçevesinde ele alınmıştır.

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۗ كُلٌّ يَجْرِي
لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ۗ يَفْصَلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ (Resim 87)

“Gökleri görebileceğiniz bir direk olmaksızın yükselten, sonra arşa istiva eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır; her biri belirlenmiş bir vakte kadar akıp

³⁰⁴ Ta'lik hattının son güçlü hattatıdır. Bkz. Muhittin Serin, “Yazgan, Mehmet Hulusî”, DİA., (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/356-357.

³⁰⁵ Ahmed Vefa Çobanoğlu, “Sultan Ahmed Camii”, DİA., (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/497-503.

³⁰⁶ el-Ahzap 33/45.

³⁰⁷ Heyet, *Kur'an Yolu*, 4/393-394; Yazır, 6/3910.

³⁰⁸ Düzenli, köşeli, dik ve yatay harfleriyle geometrik çizgilere dayanan Arap yazısı. Bkz. Yusuf Zennûn-Muhittin Serin, “Kûfi”, DİA., (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/342-345.

gitmektedir. İşleri Allah düzenliyor; âyetleri de açıklıyor ki rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız.”³⁰⁹

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Resim 88).

“Canlı olan her şeyi sudan meydana getirdik.”³¹⁰

لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ ۗ فِيهِ رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ (Resim 89)

“Orada asla namaza durma! Daha ilk günden takva temeli üzerine kurulan mescit ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah arınmaya çalışanları sever.”³¹¹

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي أَجِيبْ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانَ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ (Resim 90)

“Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben onlara yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu halde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler.”³¹²

Kubbeyi taşıyan mermerden yapılmış dört ana paye ve bunların kuzeyde bulunan payelerde iki ayrı çeşme bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin eserlerinde bahsedilen bu sebillerin yapılış tarihleri tam olarak bilinmemekle birlikte 1893 yılında tamirat geçirdiği tahmin edilmektedir. Mermerden yapılan farklı yaprak ve çiçek desenleri ile donatılan bu sebiller, su ile ilgili âyetler içeren hat yazılarıyla taçlandırılmıştır. Sağda bulunan çeşmede “Maşallah” ve “Canlı olan her şeyi sudan meydana getirdik”³¹³ (Resim 88). Enbiya Sûresi'nden bir âyetin aktarıldığı bu hat yazısında, her canlının sudan olduğu ve suyun mucizevi özellikleri hatırlatılarak kâfirlere verilen tevhid mesajı göz önünde tutulmuştur. Aynı zamanda müminlere cennette içirilecek temiz

³⁰⁹ er-Ra'd 13/2.

³¹⁰ el- Enbiya 21/30.

³¹¹ et-Tevbe 9/108.

³¹² el-Bakara 2/186.

³¹³ 17. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı Sempozyum Bildirileri- 19 20 Mart 1998, (İstanbul: Sanat Tarihi Yayınları), 72-72.

sulara dikkat çekilerek, Allah Teâla için güzel işler yapan müminlere müjdeler verilmektedir.³¹⁴

Hayır işlerine çok önem veren Osmanlı padişahlarının, yaptıkları sadaka-i cariyeleri hat sanatını kullanarak Kur'ân'ın mesajları ile donatmaları, son derece ince bir düşünceye sahip olduklarını göstermektedir.

Diğer payelerde bulunan ve Allah Teâlâ'nın gökleri direksiz tutmasını “*Gökleri görebileceğiniz bir direk olmaksızın yükselten, sonra arşa istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır; her biri belirlenmiş bir vakte kadar akıp gitmektedir. İşleri Allah düzenliyor; âyetleri de açıklıyor ki rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız*” (Resim 87) şeklinde anlatan âyetler, inananları tefekküre sevk etmiştir. Bu âyette gökyüzünü direksiz ve desteksiz tutan ve her şeye gücü yeten Allah Teâlâ'nın güç ve kudreti etkileyici bir şekilde ortaya konulmuştur.³¹⁵ Bir başka payede yine duanın önemini anlatılmış ve bu bağlamda Allah Teâlâ'ya olan bağlılık ve O'nun davetine icabetin önemi hatırlatılmıştır.

Dikkat çeken bir diğer paye yazısı ise Beyazıt Camii'nde de öne çıkarılan, Mescid-i Dırâr'ın anlatıldığı âyettir.³¹⁶ “*Orada asla namaza durma! Daha ilk gündün takvâ temeli üzerine kurulan mescit ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah da arınmaya çalışanları sever.*” Bu âyette, müminlerin İslâm'a ve birbirlerine olan sadakat ve bağlılığının önemi ile İslâm'a ve Müslüman topluma zarar verebilecek her türlü oluşuma karşı müminlerin uyanık olması vurgusunun yapıldığı düşünülebilir.³¹⁷

Sultan Ahmed Camii'nin iç mekân anlamına gelen hariminde en heybetli ve etkileyici kısmı olarak zihinlerde yer eden payeler, başta Allah'ın güç ve kudretinin sonsuzluğu ona olan bağlılığın ne derece büyük olması gerektiği ve İslâm toplumunun birliğinin önemini anlatan âyetlerle bezenerek daha muazzam hale getirilmiştir (Resim 91).

³¹⁴ Heyet, *Kur'an Yolu*, 5/519-520; Yazır, 8/5509-5510.

³¹⁵ Heyet, *Kur'an Yolu*, 3/271; Yazır, 4/2945-2951.

³¹⁶ Medine'de münafıkların müslümanlara zarar vermek amacıyla Kubâ Mescidi'nin karşısına yaptırdıkları, daha sonra Hz. Peygamber tarafından yıktırılan mescid. Detay bilgi için bkz. Algül, “Mescid-i Dırâr”, 29/272-273.

³¹⁷ Heyet, *Kur'an Yolu*, 3/61-62; Yazır, 4/2617-2619.

Caminin ana unsuru olan filayağı yazısında göğün direksiz olarak yükseltilmesi ve takva üzere tesis edilen mescitlerden söz eden âyet içeriklerine yer verilmesi mekân-anlam ahengini göstermektedir.

3.1.6.7. Sultan Ahmed Camii Kubbe Hat Yazıları

Bir kubbe hat yazısı incelenmiş ve bulgular detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

إِنَّ اللَّهَ يُمَسِّكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ ۗ إِنَّهُ كَانَ
حَلِيمًا غَفُورًا (Resim 92)

“Gerçek şu ki Allah, koyduğu düzenden sapmamaları için gökleri ve yeri tutmaktadır. Şâyet sapacak olsalar artık O’ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O halîmdir, çok bağışlayıcıdır.”³¹⁸

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَإِنَّمَا لِأَمْرِي مَا نَوَى

“Ameller niyetlere göredir. Herkes için niyet ettiğinin karşılığı vardır.”³¹⁹

Kubbe kasnaklarında Nur Sûresi otuz beşinci âyetinin celi sülüs hattı ile yazıldığı kubbe yazıları, diğer selâtin camilerindeki kubbe yazıları gibi yer ve göklerden söz etmektedir. Kubbe içi hat yazısı “Gerçek şu ki Allah, koyduğu düzenden sapmamaları için gökleri ve yeri tutmaktadır. Şâyet sapacak olsalar artık O’ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O halîmdir, çok bağışlayıcıdır”. (Resim 92) Cahiliye dönemi müşriklere cevap niteliğinde olan âyette, yer ve göklerin tek yaratıcısı olan Allah Teâlâ’nın sonsuz güç ve kudreti vurgulanarak şirkin derhal terk edilmesi emredilmiştir. Âyette ayrıca müşriklere ceza vermekte acele etmeyip onlara zaman tanındığı da dile getirilerek Allah Teâlâ’nın sonsuz rahmeti anlatılmıştır.³²⁰

Kubbeyi payelere bağlayan bölümlerde bulunana pendentif yazılarında “Yâ Hannân, Yâ Mennân” (Ey şefkatle acıyan, Ey lütuf ve ihsanda bulunan), “Yâ Câmii’, Yâ Nâfi’

³¹⁸ el-Fatır 35/41.

³¹⁹ Müslim, İmâre, 155; Buhârî, Bedü'l-Vahy, 1.

³²⁰ Bkz, Ömer Çelik Tefsir, <https://www.Kur'anvemeali.com/fatir-suresi/40-ayeti-tefsiri> [21.11.2024].

(Ey Toplayan, Ey Fayda veren) yazıları mevcuttur.³²¹ Esmâü'l-Hüsna'dan alınmış bu zikirler ile müminlerin gönüllerine güzellik duygusu ve Allah sevgisi yerleştirilmiştir. Bu durum Müslümanların önemli toplanma yerleri olan camilerin, insanlara İslâm'ı aktarma konusunda ne kadar etkin rol oynadığını göstermektedir. Kubbe yazısında, göklerin ve yerin tutulmasına işaret eden âyet ile ibadetlerin adeta kubbesini oluşturan amellerin niyetlere göre şekilleneceğini anlatan hadis kullanılması bilinçli bir tercih gibi görülebilir.

3.1.7. Nuruosmaniye Camii

Yapımına I. Mahmut (ö.1168/1754) zamanında başlanan Nuruosmaniye Camii padişahın vefatından sonra tahta geçen III. Osman (ö.1171/1757) tarafından 1749-1755 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Batılılaşma döneminin önemli bir mimari yapısı olan camii, ilk barok süsleme üslubuna sahiptir. Mimar Mustafa Ağa³²² ve yardımcısı Simeon Kalfa³²³ tarafından inşa edilen camii külliyesi, medrese, hünkâr kasrı, kütüphane, çeşme, aşhane ve dükkânlardan oluşmuştur.³²⁴ Araştırma için incelemeye alınan Nuruosmaniye Camisi'ne ait üç kapı yazısı, bir pencere yazısı, bir adet mihrap hat yazısı, bir minber hat yazısı, bir duvar yazısı, bir kubbe hat yazısı incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

3.1.7.1. Nuruosmaniye Camii Kapı Hat Yazıları

Bu başlık altında Nuruosmaniye Camisi'ne ait üç kapı yazısı incelenmiştir.

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ (Resim 93)

³²¹ “Camilerin Kubbelerinden Gelen Mesaj”, <https://www.istanbulunsirlari.net/2021/11/18/camilerin-kubbelerinden-gelen-mesaj/> [20.03.2024].

³²² On yedinci asrın ortalarında görev yapan mimarbaşı. Bkz. Ahmed Vefa Çobanoğlu, “Mustafa Ağa, Meremmetçi”, DİA., (Ankara: 2020), 31/286-287.

³²³ https://tr.wikipedia.org/wiki/Simeon_Kalfa [21.11.2024].

³²⁴ Kasım İnce, Mustafa Ekmekci, “Nuruosmaniye Camisi Taçkapıları”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 30/1, (Nisan 2021): 500-501.

“Sabrettiğinizden dolayı size selam olsun! Bakın dünya hayatının mutlu sonu ne kadar güzelmiş!”³²⁵

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ (Resim 94)

“Selam size! Rabbiniz kendine, merhamet etmeyi yazdı.”³²⁶

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْفُوتًا (Resim 95)

“Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir farzdır.”³²⁷

Avluya giriş kapılarının ortanca olanında, selam âyetlerinden olan ve sabırla dünya zorluklarına katlanan müminlerin varacakları mutlu sondan bahsedilmiş ve cennet ehli hatırlatılmıştır. Cümle kapısının solunda kalan giriş kapısında, başka bir selam âyeti kullanılarak, Allah Teâlâ'nın her türlü günahı bağışlayacak kadar merhametli ve affedici olduğu belirtilmiştir.³²⁸ Cümle kapısının solunda ise caminin bânîsi hakkında bilgi veren bir kitabeye yer verilmiştir. Ana giriş kapısında namazın önemini anlatan ve müminler üzerine düşen en önemli vazife olduğu belirtilen âyet sülüs yazı ile mermer üzerine işlenmiştir. Kapı yazılarında selam ve namaz ile ilgili âyet içeriklerinin seçilmesi, cami kapısının fonksiyonu ile uyumlu bir anlam birliği yakalanmıştır.

3.1.7.2. Nuruosmaniye Camii Pencere Hat Yazıları

Nuruosmaniye Camii, mimari tasarımındaki aydınlatma unsurlarıyla dikkat çeken bir yapıdır. Kubbeyi taşıyan her kemerin üzerine yerleştirilen toplam altı pencere, caminin iç mekânını son derece aydınlık bir hale getirmiştir; bu özelliği nedeniyle yapı, “nurlu cami” olarak da anılmaktadır. Camideki pencereler üzerinde bulunan madalyon şeklindeki hat yazıları, esmaü'l-hüsna'yı içermekte olup, mihrabın solundan besmele ile başlayarak Allah Teâlâ'nın güzel isimleri arasında esma-i nebi yazıları da yerleştirilmiştir. Bu yazılar, caminin manevi atmosferine anlam katmaktadır.³²⁹

³²⁵ er-Ra'd 13/24.

³²⁶ el-En'am 6/54

³²⁷ en-Nisa 4/103

³²⁸ <https://www.kuranvemeali.com/enam-sûresi/54-âyeti-meali> [21.11.2024].

³²⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=Hkhs2wRgUZg&t=2106s> [06/09/2024].

Allah Teaa'nın isimlerini bilmek gerçek imana ulaşmanın en tesirli yollarından biridir. Bunun için gayret gösteren kimseler kâmil bir imana ve takvaya sahip olurlar. Böylece Allah Teâla katında en değerli mertebeye ulaşmış olurlar. Esmâ-ül hüsnâyı anlayarak idrak eden müminler hayatlarını düzenlemede daha dikkatli, doğru yoldan ayrılmama konusunda daha istikrarlı olurlar. Allah Teâlâ'nın ceza verme ve ödüllendirme konusundaki kuvvet ve kudretini daha iyi anlayarak daima tefekkür içinde olurlar.³³⁰

Nuruosmaniye Camii pencere alınlıkları Allah Teâlâ'nın isimleriyle donatılarak insanların günlük yaşantısında Allah Teâlâ ile olan bağlantıları tazelenmeye çalışılmıştır. Kuran'da peygambere itaat Allah Teâlâ'ya itaatle aynı anda zikredilmiş, Hz. Peygamber'e bağlılığın önemi birçok âyette izah edilmiştir. Bu yüzden peygamber sevgisi edebiyat ve sanat yoluyla en güzel şekilde anlatılmıştır.³³¹ Sanatın mimaride ustaca kullanıldığı Nuruosmaniye Camii'nde en güzel hat yazılarıyla Hz. Peygamber'in isimleri göz önünde tutularak, Hz. Peygamber'in daima ümmetiyle beraber olduğu mesajı verilmiştir (Resim 96).

3.1.7.3. Nuruosmaniye Camii Mihrap Hat Yazıları

Nuruosmaniye Camisi'nde bulunan bir adet mihrap hat yazısı detaylı bir şekilde incelenmiştir.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ (Resim 97)

“Zakeriyya onun bulunduğu yere, mebeddeki odaya her girdiğinde”³³²

Kâbe ile bağlantı yerleri olan mihraplar, müminlerin birbirleriyle manevi etkileşime geçtikleri müstesna mekânlar olarak tanımlanabilir. Bir noktada bir araya gelen Müslüman toplumların kendilerini hesaba çekerek salih amel işleme ve günahlardan kaçınma yollarını tefekkür etmekle sağlam ve güçlü İslam toplumu tesis edilmek istenmiştir. Bu önemli mimari yapılar, hat sanatıyla besmele ve kelime-i tevhidi

³³⁰ Şadi Eren, “Kur'an'da Esmâ-ı Hüsnâ: Allah'ın Güzel İsimlerine Mazhariyet”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (Mayıs 2013): 13.

³³¹ Bekir Belenkuyu, “Edebiyatımızda Esmâ-i Nebî- Peygamberimiz (SAV)'in İsimleri- Ve Esmâ-i Nebî Metinleri”, *Electronic Turkish Studies*, 10 (4) (2015): 193.

³³² Âl-i İmrân 3/37.

zihinlere işleyerek kalıcı bir tebliğ faaliyeti etkin olarak kullanılmıştır.³³³ Mihrap kelimesinin geçtiği âyet, neredeyse bütün camilerin mihraplarını süslemiştir.

3.1.7.4. Nuruosmaniye Camii Minber Hat Yazıları

Bir minber hat yazısı çalışma çerçevesinde ele alınmış olup değerlendirilmiştir.

لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Resim 98)

Nuruosmaniye Camii minberinde, diğer camilerde olduğu gibi gelenek haline gelen kelime-i tevhid ve besmele-i şerif bulunmaktadır. Minberde genel bir yaklaşım olarak besmele ve tevhid vurgusu yapılmıştır.

3.1.7.5. Nuruosmaniye Camii Duvar Hat Yazıları

Fetih Sûresi ile duvarları çevreleyen kuşak yazısı caminin en büyük özellikleri arasında bulunmaktadır. Fetih Sûresi'nin tamamının yer aldığı bu çalışma mermer üzerine elle yazılarak aralarında hiç boşluk olmaksızın istiflenerek yazılmıştır. Mumcuzade Mehmed b. Ahmed Rasim Efendi (ö.1169/1756) tarafından hazırlanan yazılar, başladığı yerden camiye kuşatarak aynı yerde biter. Camide, Fetih Sûresi başta olmak üzere ve hadislerle insanlara harflerin güzelliğiyle verilmek istenen mesajlar soyuttan somuta hakikati hatırlatmıştır (Resim 99). Camii, barok mimari özelliğe sahip olması yönü ve hat yazılarının göz alıcı kullanımıyla, İslam'ı temsil etme mesajı açısından çok önemli bir yere sahiptir.³³⁴

³³³ <https://www.kuranvemeali.com/bakara-sûresi/149-âyeti-meali> [21.11.2024].

³³⁴ Zübeyde Cihan Özsayiner, “Nuruosmaniye Camii'nin Hat Düzeni”, *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 5 (2012): 115-126.

3.1.7.6. Nuruosmaniye Camii Filayağı (Paye) Hat Yazıları

Payelerde III. Osman'a ait tuğralar bulunmaktadır. Padişahlık sembolü olan tuğralar, sultanların birer simgesi ve iktidar göstergesi olmakla birlikte selâtin camilerinde de sıkça görülen tezyin şeklidir.

3.1.7.7. Nuruosmaniye Camii Kubbe Hat Yazıları

Bir kubbe hat yazısı incelenmiş ve bulgular detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

النَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّكَعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ (Resim 100)

“O tövbekârlar, ibadet edenler, hamd edenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükûa varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah'ın sınırlarını gözetener; müjdele o müminleri!”³³⁵

Nuruosmaniye Cami Ayasofya ve Süleymaniye Camii'nden sonra en büyük kubbeye sahiptir. Kubbesinde Tevbe Sûresi'nde geçen müjdeleyici âyet bulunmaktadır. Tevbe Sûresi Allah yolunda savaşmak başta olmak üzere topluma yön veren mesajlar taşımaktadır. İslam toplumunu inkârcılara karşı uyararak, zekât ve infak gibi ibadetlere dikkat çekilerek toplumsal düzeni sağlaması yönünden canlı bir süre olma özelliğine sahiptir.³³⁶ Bu sûrede savaşta ölen kâfirlere akraba olsalar dahi dua edilmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte Allah için canları ve mallarıyla mücadele edip infak edenler cennet nimeti ile müjdelenmektedir.³³⁷ Allah Teâlâ'nın sınırlarını koruyup Allah için hayatını tanzim edenlere verilen bu kutlu müjdeye nail olmak isteyenler için büyük bir ilham kaynağı olan âyet, “nurlu cami” olarak da adlandırılan caminin kubbesinde adeta bir nur hüzmeleri gibi müminlerin kalbini aydınlatmıştır. Kubbe yazısında Allah Teâlâ'nın hudutlarına/sınırlarına atıf yapan âyet

³³⁵ et-Tevbe 9/112.

³³⁶ Bekir Özkızıllı, “Esbâb-ı Nüzûl Tefsir İlişkisi: Tevbe Sûresi Örneği”, *İlsam Akademi Hakemli Dergisi* 1/1 (Mart 2021): 116.

³³⁷ <https://www.kuranokuyan.com/9-tevbe-sûresi-112-âyet> [21.11.2024].

içeriğinin tercih edilmesi ile yapının üzerini tamamen kaplayarak bütünlüğünü sağlayan ve koruyan kubbe ile ilintili bir anlam bağı kurulabilir.

3.1.8. Laleli Camii

Laleli Camii III. Mustafa (ö. 1187/1774) tarafından 1760-1764 yılları arasında yaptırılmıştır. İnşasına Kara Ahmed Ağa başlamış fakat Mehmet Tahir Ağa tarafından tamamlanmıştır. Camii, barok üslubu tarza sahip olup, medrese sebil dükkân türbe ve imareten meydana gelmiştir. İsmi III. Mustafa'nın manevi hocası olan Laleli Baba adındaki mübarek bir zattan almaktadır.³³⁸ Araştırma için incelemeye alınan Laleli Cami için yedi kapı hat yazısı, dokuz pencere hat yazısı, bir mihrap yazısı, bir minber hat yazısı, beş duvar hat yazısı, bir kubbe hat yazısı incelenmiştir.

3.1.8.1 Laleli Camii Kapı Hat Yazıları

Laleli Camisi'ne ait yedi kapı hat yazısı incelenmiştir.

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طَبِئْتُمْ فَأَدْخُلُوهَا خَالِدِينَ (Resim 101)

*“Salam olsun size! Ne mutlu siz! Tertemiz geldiniz! Haydi, ebediyen kalmak üzere girin cennete Haydi!”*³³⁹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Resim 102)

“Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla”

فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ (Resim 103)

*“Onda insanlar için şifa vardır.”*³⁴⁰

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ (Resim 104)

“Allah'tan başka ilah yoktur Muhammed onun elçisidir.”

³³⁸ Mustafa Sürün, “Lâleli Külliyesi Hat Düzeni (Kitabe ve Yazıların Değerlendirilmesi)”, *İslam Tetkikleri Dergisi* 13/1 (Mart 2023): 325.

³³⁹ ez-Zümer 39/73.

³⁴⁰ en-Nahl 16/69.

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ (Resim 105)

“(Melekler:) Sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Dünya yurduunun sonu (cennet) ne güzeldir! (derler)³⁴¹

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (Resim 106)

“Takva sahipleri, cennetlerde ve pınarların başındadırlar”.³⁴²

سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ (Resim 107)

Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) “Selam” (vardır).³⁴³

Laleli Camii'nin avluya girişini sağlayan cümle kapısının üzerinde bulunan selam âyeti, sağında ve solunda bulunan çeşmelerin üzerinde bulunan hat yazıları celi sülüsle yazılmıştır. Zümer Sûresi'nde yer alan âyette, iman edip salih amelleriyle cenneti hak eden müminlerin cennette nasıl karşılanacağı anlatılmıştır. Kitabenin sağında bulunan çeşmenin üzerinde, günlük işlerde olduğu gibi su içerken de ağızdan düşürülmemesi gereken besmeleye yer verilmiştir. Solunda bulunan çeşme üzerine de Nahl Sûresi'nde geçen arının bal yapma özelliği ve balın mucizevi şifa kaynağı olduğunu konu edinen âyet bulunmaktadır. Allah Teâlâ'nın arılara ilham ettiği bu yöntemle insanlara tefekkür hatırlatılmış, hayati öneme sahip olan suyun insanlara bal gibi şifa ve afiyet vermesi temenni edilmiştir.³⁴⁴

Avluya giriş için kullanılan kapı üzerindeki kelime-i tevhid, Allah Teâlâ'dan başka ilah olmadığını ve Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğu hatırlatılmış ve İslam'ın en önemli esasına dikkat çekilmiştir. Yine avluya girişte sağda bulunan kapı üzerinde, selam âyetlerinden olan ve namazla huzur ve ebedi mutluluğa talip olan müminlere verilen cennet nimetine açılan kapıların camilerden geçtiği ima edilmiştir. Kadınlar mahfilinde bulunan kapılar üzerinde cennet nimetlerini anlatan âyetler bulundurulmuştur.³⁴⁵ Cami sol giriş kapısında Yasin Sûresi'nde geçen selam âyetleri,

³⁴¹ er-Ra'd 13/24.

³⁴² Hicr 15/45.

³⁴³ Yasin 36/58.

³⁴⁴ Sürün, Lâleli Külliyesi Hat Düzeni, 331-332.

³⁴⁵ Sürün, Lâleli Külliyesi Hat Düzeni, 346.

Allah'ın cennete girecek müminleri selamlaması anlatılarak camiye girenlere, cennet ve camii arasında yakın bir irtibat olduğu bildirilmiş ve halk bu güzel müjdeyle karşılaşmıştır.³⁴⁶ Böylece tebliğ faaliyetlerinde müjdelemenin ve teşvik etmenin önemi de ortaya konulmuştur. Kapı yazısında diğerlerinde de olduğu gibi, tevhid ve selam vurgusu öne çıkmaktadır.

3.1.8.2. Laleli Camii Pencere Hat Yazıları

Araştırma kapsamında camide yer alan dokuz pencere hat yazısı değerlendirilmiştir.

إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (Resim 108)

“Allah bütün günahları bağışlar, doğrusu O çok affeden, çok merhametlidir.”³⁴⁷

قال النبي الهاشمي عليه السلام (Resim 109)

“Haşimilerden/ Haşimoğullarında nebi aleyhisselam böyle buyurdu.

من بنى لله مسجدا بنى الله له بيتا في الجنة (Resim 110 – Resim 111)

“Kim Allah için bir mescid inşa ederse Allah da ona cennette bir ev inşa eder”³⁴⁸

من أسرج في مسجد سراجا/ لم تزل الملائكة وحملة العرش/ تستغفر له مادام في ذلك المسجد ضوءه (Resim 112 – Resim 113)

“Kim bir mescidi lambayla aydınlatırsa, onun ışığı bu mescitte bulunduğu sürece melekler ve arşı taşıyan ona istiğfar etmeye devam ederler.”³⁴⁹

³⁴⁶ A.g.e., 351.

³⁴⁷ ez-Zümer 39/53.

³⁴⁸ Buhârî, “Salât”,64

³⁴⁹ Suyûtî, el-Câmi‘u’s-sagîr, I/196; el-Fethu’l-kebîr, II/23; Münâvî, Feyzu’l-kadîr, III/234.

من بنى مسجدا ينبغي به وجه الله/بنى الله له مثله في الجنة /صدق رسول الله من ألف المسجد الفه الله (Resim 114 – Resim 115)

“Kim Allah’ın rızası için bir mescit inşa ederse, /Allah da onun için cennette bir benzerini inşa. (Peygamber) Doğru söyledi/ Mescitle dostluk kuran kişiyle Allah dostluk kurar.”³⁵⁰

(Resim 116) فمن بنى لله بيتا بنى الله له بيتا في الجنة

“Kim Allah için bir ev (mescid) inşa ederse, Allah da onun için cennette bir ev inşa eder.”³⁵¹

Laleli Camii’nin içine girildiğinde, pencerelerin üstlerinden camii inşa etmenin öneminden bahseden hadislerin olduğu görülmektedir. Mihrabın sağında ve solunda bulunan pencerelerin üzerinde bulunan Zümer Sûresi’nde bulunan âyet ile Allah Teâlâ’nın sonsuz bağışlama nimeti camiye girenlere tövbe yollarının daima açık olduğunu iktibas etmiştir. Mihrabın sağından başlayarak Hz. Peygamber’in dilinden hadisler ile Allah rızası gözetilerek mescid inşa etmenin fazileti hat yazıları vasıtasıyla insanların bilgilenmesi sağlanmıştır. Pencere alınlıklarını süsleyen bu yazılar ile aynı zamanda camileri aydınlatmanın sevabı ve mescitlere güzel koku yaymanın meleklerle hediye olacağı bildirilmiştir. Mescidleri imar etmek ve temizlemek aynı zamanda güzelleştirmek ile ilgili hadisler, Müslümanların ibadet yeri olan bu kutsal mekânların korunması açısından kalıcı tesirler bırakmıştır.³⁵² Pencere yazısında, mescid/cami yaptırmanın manevi kazanımları ile birlikte mescidi aydınlatmanın ne kadar sevap olduğuna dair içerik tercih edilmesi, camiye aydınlatan unsur olarak pencerelerle tam bir ahenk oluşturmuştur.

³⁵⁰ Buhârî, Salat, 65.

³⁵¹ Tirmizî, Salât, 122; Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Dârü’l-İhyâi’l-Kütübi’l-Arabî, ts.), Mesâcid ve’l-Cemâ’ât, 1.

³⁵² Sürün, Lâleli Külliyesi Hat Düzeni, 360-363.

3.1.8.3. Laleli Camii Mihrap Hat Yazıları

Laleli Camisi'nde bulunan bir mihrap yazısı detaylı bir şekilde incelenmiştir.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ (Resim 117)

*“Zekeriyya onun bulunduğu yere, mebeddeki odaya her girdiğinde.”*³⁵³

Çalışmada yer alan diğer selâtin camilerinde olduğu gibi Laleli Camii mihrabında da Al-i İmran Sûresi 37. âyetinin kullanıldığı görülmektedir.

3.1.8.4. Laleli Camii Minber Hat Yazıları

Laleli Camii minber başlığında kelime-i tevhid, minber örtüsü üzerinde ise besmele ile Âyetü'l-Kürsî, Allah lafzı ve ism-i Nebi işlenmiştir. Allah Teâlâ'ya ve Hz. Peygamber'e olan bağlılığın pekiştirildiği minber yazıları, Osmanlı medeniyetinde mutlak hâkimiyetin sadece Allah Teâlâ'ya ait olduğu düşüncesinin sergilenme şekli olarak da düşünülebilir (Resim 118).

3.1.8.5. Laleli Camii Duvar Hat Yazıları

Camiye ait beş duvar hat yazısı incelenmiş ve bu yazıların özellikleri açıklanmıştır.

وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ۖ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ (Resim 119)

وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ۖ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ (Resim 120)

*“Şahit olarak Allah yeter. Muhammed onun elçisidir.”*³⁵⁴

تَوَكَّلْ عَلَى خَالِقِي (Resim 121)

“Tevekkülüm yaradanımadır.”

الْمَلُوكِ مُلْهُمُونَ (Resim 122)

“Hükümdarlar ilhâma mazhardırlar.”

³⁵³ Âl-i İmrân 3/37.

³⁵⁴ el-Fetih 48/28-29.

دعاء السلطان سبب الغفران (Resim 123)

“Sultanın duası bağışlanmaya sebep olur.”

Laleli Camii duvarlarında karşılıklı asılmış levhalarda aynı âyet bulunmaktadır. Camiye girişte sağda yer alan levha sülüs, sol tarafta kalan ise talik hattı ile yazılmış Fetih Sûresi’nde geçen Hz. Peygamber’e bağlılığı anlatan âyet bulunmaktadır. (Resim120)

Hanımlar mahfilindeki duvarda karşılıklı yazan “tevekkülüm yaradanımadır” (Resim 121)kitabesinin hemen altında, sultanların ilhama mazhar olduğunu ifade eden kitabenin konulması akıllara, her konuda Rabbine dayanan sultanlara halkın bağlılığını canlı tutma şekli olabileceğini getirmektedir. Âyet ve hadis olmamasına rağmen etkileyici olan bu anlamlı sözlerin, Allah Teâlâ’ya bağlı olan yöneticiler ile bu nedenle ona tabi olan halkın birlik ve beraberliğini sağladığı söylenebilir.³⁵⁵

Benzer şekilde duvar yazısında, Allah Teâlâ’nın vekil ve şehit olarak yeteceğine, Hz. Peygamber’in de Allah’ın Rasulü olduğuna dikkat çekilmiştir. Bir mümin için camideki duvar mesabesinde Allah’a tevekkül etmesi, anlamlı bir uyum oluşturmuştur. Bu çerçevede bu duvar yazısında diğerlerinden farklı olarak devlet yöneticilerinin ilhama mazhar olduğu ve yine sultanın/devlet başkanının duasının bağışlanmaya vesile olacağı vurgulanmaktadır. Her ne kadar devlet başkanına yönelik bir ayrıcalıklı durum mutlak olarak ifade edilmiş olsa da bu ayrıcalıklı duruma merhametli, liyakate önem veren ve adaletten asla şaşmayan devlet başkanlarının mazhar olabileceğini önemle hatırlatmak gerekir. Daha açık bir ifadeyle zalim bir hükümdar bu imtiyaza asla sahip olamayacağı bilinmelidir. Aynı zamanda Osmanlı padişahlarının manevi sultanlar olarak bilinen Allah dostu âlimlere duydukları sevgi ve ihtiramında bu güzel sözlerle ifade edilmiş olacağı düşünülebilir.

3.1.8.6. Laleli Camii Filayağı (Paye) Hat Yazıları

Laleli caminin kubbesini taşıyan dört paye üzerinde hat yazıları kullanılmamıştır.

3.1.8.7. Laleli Camii Kubbe Hat Yazıları

Bir kubbe hat yazısı değerlendirilmiş ve ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir

³⁵⁵ Sürün, Lâleli Külliyesi Hat Düzeni, 358-359.

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ الْأَيْمَانِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (Resim 124)

“Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehdir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”³⁵⁶

Şehzade Camii kubbesinde de kullanılan İsra Sûresi’nin ilk âyeti, Hz. Peygamber’in Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya yaptığı gece yolculuğu ve miraç mucizesini anlatmaktadır. Hz. Peygamber’in çok sıkıntılı ve üzgün bir zamanında Allah Teâlâ’nın kendisine lütfettiği bu büyük mucize, İslam düşmanlarına verilen bir cevap niteliğindedir.

3.2. Selâtin Camilerindeki Hat Yazılarının Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi

Camilerde bulunan yazıların ağırlıklı olarak kapı, pencere, duvar ve kubbelerde bulunması, bu kısımlara daha geniş yer verilmesine neden olmuştur. Camilerde ortak kullanılan âyetlerin belirlenmesi, padişahların hassasiyet duydukları noktaları tespit etme konusunda önem taşımaktadır. Farklılık arz eden hat yazılarının içerdiği konuların anlaşılması, davet konusunda yönlendirici etkiye sahip olmuştur.

Buraya kadar verilen bilgilerde, İstanbul’un Fatih ilçesi sınırlarında yer alan selâtin camilerinde kullanılan hat yazıları ve söz konusu hat yazılarının tebliğ ve irşad açısından değerlendirilmesi yapılmaya çalışıldı. Konuyu daha anlaşılır ve sistematik hale getirmek için çalışma konumuzu oluşturan selâtin camilerinin değişik kısımlarında kullanılan hat yazılarını benzer ve farklı olanlarını ayırarak davet faaliyetlerine katkılarını analiz etmek çalışmamız açısından faydalı olacaktır.

3.2.1. Kapılarda Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

Çalışma kapsamında incelenen sekiz selâtin camii kapılarında, genellikle namaza davet eden âyetlerin kullanıldığı, bununla birlikte cenneti anlatan ve hatırlatan âyetlerle donatıldıkları görülmektedir. Cami kapılarının cennete açılan kapılarla

³⁵⁶ İsra 17/1.

bağdaştırılması, camilerin işlevini bir kez daha ortaya koymuştur. Başta namaz ibadeti olmak üzere ebedi saadete ulaşmanın yollarına vurgu yapılmıştır.

Çalışmaya konu olan bütün selâtin camii kapılarında ortak kullanılan “*Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir farzdır.*”³⁵⁷âyetinin kullanıldığı görülmektedir. Bu âyet ile İslam’ın temel esaslarından olan namazın günün belli vakitlerinde yerine getirilmesi gereken bir kulluk vazifesi olduğu üzerinde durulmuştur. Namaz vakitlerinin belirli zaman dilimlerine ayrılması, müminlerin günlük hayatlarını düzene koymaları için Allah Teâlâ’nın kullarına büyük bir lütfu olarak değerlendirilmiştir. Diğer farz ibadetlerde olduğu gibi namazın da bir başlangıç ve bitişinin olması, şeytanın en büyük tuzaklarından olan erteleme alışkanlığından insanı korumuştur. Beş vakit namaz insan ömrünün beş mertebesine benzetilmiştir. Bu dönemler doğumdan başlatılarak gençlik, yaşlılık ve ölüm, öldükten sonra bir süre daha dünyada adının anılması şeklinde yorumlanmıştır.³⁵⁸

Namazın farzlarından olan vaktin girmesi şartı, zaman yönetimi açısından da son derece önem taşımaktadır. Her gün bir veya iki dakika değişen namaz vakitlerini takip eden bireylerin zamanın değerini bilerek, zamanlarını faydalı amel ve davranışlarla doldurmaları ebedi mutlulukları için izledikleri bir yol olmuştur. İnsanı kötülüklerden alıkoyma ile hayatı belli disipline sokan namaz, ibadetlerin en mükemmeli olarak tarif edilmektedir.³⁵⁹

Kur’an’da gece, gündüz, kuşluk ve ikindi vaktine yemin edilerek zamanın önemine dikkat çekilmiştir.³⁶⁰Selâtin camilerinde iktibas edilen âyet, insanlara durmadan akıp giden vakit sermayesini doğru ve faydalı kullanılması gerektiği fikrini kazandırmıştır. Günlük hayatını namaz vakitlerine göre belirleyen bir kimsenin hiç şüphesiz hayatı da bereketli ve huzurlu olacaktır. Şeytanın erteleme hilesine karşı zamanını yönetebilen

³⁵⁷ Nisa 4/103.

³⁵⁸ https://www.kuranvemeali.com/tefsir_bul?sûre=nisa&âyet=103&meal=elmalili-orjinal&kelime [13/10/2024]

³⁵⁹ Altınoluk Dergisi, 2005-Mart, Sayı: 229, Sayfa: 022. <https://hasankamilyilmaz.com/namaz-ve-zaman.html> [13/10/2024].

³⁶⁰ Altınoluk Dergisi, 2003-Ocak, Sayı: 203, Sayfa: 014. <https://hasankamilyilmaz.com/zamani-kusanmak.html> [14/10/2024].

müminlerin nefislerini kontrol etmeleri de o derece mümkün olacaktır. Osmanlı medeniyetinin sosyal yaşam alanları olarak camileri merkez olarak belirlemesi, namaza verdikleri önemi ortaya koymaktadır. Namaz vesilesiyle bir araya getirilen halkın, dinin direği olarak kabul edilen namazla manevi olarak dirilmeleri ve Allah'a hakkıyla kulluk etmeleri temenni edilmiştir.

Kelime-i şehadet ve kelime-i tevhidin bulunduğu Şehzade Camii, Laleli Camii, Sultan Ahmed Camii ve Süleymaniye Camii avlu kapıları, İslâm'ın temelini oluşturan bu ilahi mesaj ile insanlara Allah'ın vahdaniyet sıfatı ilan edilmiştir.

Süleymaniye Camii, Laleli Camii ve Beyazıt Camii kapı yazılarında bulunan “*Selam olsun size! Ne mutlu size! Tertemiz geldiniz! Haydi, ebediyen kalmak üzere girin cennete haydi!*”³⁶¹ âyeti ile namaz ile cennete açılan kapıların camilerden geçtiği mesajı iletilmeye çalışılmıştır. Âyette, cenneti hak edenlerin amel ve takvalarına göre gruplara ayrılarak cennetin sekiz farklı kapısından büyük bir mutlulukla gireceğinden bahsedilmektedir. Cennet bekçilerinin müminleri karşılarken “*selam sizlere olsun*” diyerek bundan sonraki ebedi hayatın hastalık ve her türlü dertten uzak mutlu ve huzurlu olacağı, dünyadayken günah kirlerinden uzak durdukları ve tertemiz oldukları gibi ahirette de durumlarının hoş ve temiz olacağı müjdelenmiştir.³⁶² Tebliğ faaliyetlerin müjdeleme ve insanın akıbeti ile ilgili haber verme yöntemi, bireylerin geleceği tasavvur ederek amellerini daha olumlu şekilde düzenlemelerine ve planlamalarına yardımcı olmuştur.

Süleymaniye ve Sultan Ahmed Camilerinde yer alan “*Namazlara ve orta namaza dikkat edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun*”³⁶³ âyeti ile yine zaman yönetimi ve Allah'a bağlılık anımsatılmış, insanlara günlük hayatın getirdiği yoğunluk karşısında namaz yoluyla Allah ile irtibat halinde olunabileceği iletilmiştir.

Nuruosmaniye Camii, Laleli Camii, Süleymaniye Camii, Beyazıt Camii ve Şehzade Camii “*Sabretmenize karşılık elde ettiğiniz esenlik daim olsun! Dünya yurdunun ardından ulaştığımız sonuç ne güzel oldu!*”³⁶⁴ âyeti iktibas edilmiştir. Âyette, Adn

³⁶¹ Zümer 39/73

³⁶² <https://www.kuranvemeali.com/zumer-sûresi/73-âyeti-tefsiri> [14/10/2024].

³⁶³ el- Bakara 2/238.

³⁶⁴ er-Ra'd 13/24.

cennetine yerleşen müminlerin inci ve yakutlar içinde sefa ve huzurla hoş vakit geçirirken meleklerin onlara selam vererek, dünyadaki çile ve zorluklara karşı sabırla mücadele etmelerinden dolayı bu güzel sonuca ulaştıklarını söylerler.³⁶⁵ Yapılan cennet tasvirleri yazı yoluyla camii kapılarına işlenerek insanlara takva üzere yaşama bilinci verilmiştir. Camii kapılarındaki âyetlerin cehennemle uyararak yerine cennet nimetlerini haber veren âyetler olması, tebliğ ve davet faaliyetlerinin daha çok gönül kazanma ve sevdirme yoluyla yapıldığını göstermektedir.

3.2.2. Kapılarda Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

Yapılış itibariyle İstanbul'un fetihten sonra ilk inşa edilen cami olması açısından Fatih Camii, daha çok İslâm'ın yayılması için verilen mücadeleleri hatırlatan âyet ve hadislerle birlikte peygamberin güvenilirliği ve Allah'a olan bağlılık iletilmiştir. Hat yazıları, inananları namaza çağırırken gayri müslimlerde de estetik görünümüleriyle merak uyandırmıştır. Fatih Camii dış kapılarında Hz. Nuh ve Hz. İlyas'tan söz eden âyetler, diğer camilerden farklı olarak cami giriş kapılarında kullanılmıştır. *"Onun hakkında, "İlyâs'a selâm olsun!" İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz."*³⁶⁶ İlyas Peygamber'in kavminin taptığı puta karşı onları tevhide davetten bahseden âyette, Allah'ın elçisinin karşılaştığı zorluk ve gösterdiği çaba anlatılmıştır. Allah'ın elçisini yalanlayarak karşı çıkan inkârcıların süresiz ateş halkı olduğu, Allah'ın elçisinin ise esenlik içinde büyük mükâfata kavuşacağı ifade edilmiştir.³⁶⁷

Bir diğer hat yazısında Hz. Nuh Peygamber'den söz eden *"Âlemler içinde Nuh'a selam olsun! İşte biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız"*³⁶⁸ âyeti bulunmaktadır. Kavmi tarafından büyük sıkıntılara maruz kalan Allah'ın elçisi, gösterdiği büyük mücadelesine karşı isyan ve inkâra maruz kalmış, yeryüzünün kafirlerden temizlenmesi için Rabbine dua etmiştir. Kendisine inananlarla birlikte güvenceye

³⁶⁵ <https://www.kuranvemeali.com/rad-sûresi/23-âyeti-tefsiri> [14/10/2024].

³⁶⁶ es-Saffat 37/130.

³⁶⁷ <https://www.kuranokuyan.com/37-saffat-sûresi-130-âyet> [15/10/2024].

³⁶⁸ Saffat 37/79-80.

alınan Allah'ın elçisi, büyük bir tufan sonrası Allah'ın lütfuna ulaşmıştır.³⁶⁹ “*Âlemler içinde Nuh'a selam olsun*” ifadesi ise Nuh Peygamber'in tebliğ yaparken gösterdiği mücadele karşısında meleklerin, insanların ve cinlerin ona selam edeceği belirtilmiştir.

Beyazıt Camii'nde “*Esenlikle, güvencikle girin oraya!*” (*denilecektir*)³⁷⁰ (Resim 5) âyetinde, yine cenneti hak edenlerin cennete girerken ve karşılanırken duyacakları nidalarla tezyin edilerek sonsuz mutluluğa teşvik edilmişlerdir.

3.2.3. Pencereleerde Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

Beyazıt Camii, Fatih Camii, Şehzade Camii, Süleymaniye Camii ve Nuruosmaniye Camii'nde bulunan vitray pencerelerde kelime-i tevhid, Allah lafzı ve ism-i nebi hat yazıları kullanılmıştır. Pencereleerde renklerin insan zihnindeki olumlu tesirleri hat yazılarıyla birleştirilerek, Allah Teâlâ'ya ve Hz. Peygamber'e olan bağlılık tekrar edilmiştir. Gözlere hitap eden bu tebliğ şekliyle manevi bir iletişim kurulmuştur.

3.2.4. Pencereleerde Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

Fatih Camii dış pencere alınlarında Fatiha Sûresi bulunmaktadır. Fatiha Sûresi Allah'a hamd ile başlayarak hidâyet yollarına talip kullarla en büyük irşad edici olan Allah Teâlâ arasında bir duadır. Her türlü sapkınlık ve gazaba uğramaktan Allah'a sığınarak İslam'ın nimetlerinin temenni edildiği bu sûre, Kur'an'a giriş için kullanılan anahtar olarak anlaşılabilir.³⁷¹ Cami girişinde kullanılan bu faziletli sûre ile camiye gelenlere Allah'tan irşad talebinde bulunmanın önemi hatırlatılmıştır. Sadece ona ibadet eden ve ondan yardım isteyen ihlaslı kullar olmanın önemine dikkat çekilmiştir.

Şehzade Camii iç pencere alınlıklarında Fetih Sûresi'nin ilk dört âyeti bulunmaktadır. Allah Teâlâ'nın İslam ordusuna müjdelediği yardımı haber veren bu faziletli sûre, Osmanlı sultanlarının yaptırdığı camilerde farklı yerlerde olsa da mutlaka kullanılmıştır.

³⁶⁹ <https://www.kuranokuyan.com/37-saffat-sûresi-79-âyet> [16/10/2024].

³⁷⁰ el-Hicr 15/46.

³⁷¹ <http://www.enfal.de/telmalili/fatiha.htm> [16/10/2024].

Nuruosmaniye Camii'nde esmâ-i hüsnâ ve aralarda esma-i nebi hat yazılarının mevcut olduğu görülmektedir. Sülüs istifler ile hazırlanmış yazıların, Allah Teâla ve Hz. Peygamber sevgisini pekiştirmek isteğiyle işlenmiş olabileceği düşünülebilir.

Laleli Camii iç pencerelere alınlıklarında mescid inşa ettirmekle ilgili hadisler ve mihrabın üzerinde bulunan pencere yazılarında, “*Allah’ın farzlarını yerine getir ki muttakilerden olasın*” hadisi bulunmaktadır. Mescitlerin inşası, temizliği, bakımı ve faziletinin bilinmesi için özellikle seçilen hadisler ile halk bilinçlendirilmiş ve içinde buldukları bu manevi mekânın kutsallığı hatırlatılmıştır.

3.2.5. Minarelerde Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

Araştırmaya konu olan selâtin camiler arasında minarelerinde hat yazısı bulunan tek camii Beyazıt Camii'dir. Zamanın şartları göz önüne alındığında, imamların minareye çıkarak ezan okumaları gerektiği için hat yazılarının ayak hizasından aşağı olmasına edeben izin verilmemiştir. Bunun bir istisnası ise Beyazıt Camii minarelerine uygulanmıştır. İhlas sûresi Allah'ın zatı ve sıfatlarından, onun eşsiz ve benzersiz olduğunu açıklayan Kur'an'ın üçte birine denk gelmektedir. Vahdaniyetin temsili olan sûre, Beyazıt Camii minarelerinde tevhid ilkesini gözler önüne sermiştir.

“*Elhamdülillah*” hat yazısıyla her an Allah'a olan minnet ve şükürün önemi iletilmiştir. Nimetlere alışmak çoğu zaman şükretmeyi unutturmakta ve insanı nankörlüğe sevk etmektedir. Nimetlere karşı daima Allah'a şükranlarını dile getirmek Müslüman toplumların en önemli özelliğidir. Her güzelliğin ötesinde Allah'ın rızıklandırması olduğunu bilerek kulluk görevini yerine getirmenin nimetlerin artmasına vesile olacağı düşünülmüştür.

3.2.6. Mihraplarda Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

“*Zekeriyya onun bulunduğu yere, mebeddeki odaya her girdiğinde.*” âyeti Fatih, Yavuz Sultan Selim, Şehzade, Süleymaniye, Sultan Ahmed, Nuruosmaniye ve Laleli camii mihraplarında kullanılmıştır. Hz. Zekeriya'dan bahseden âyetin içinde mihrap kelimesi geçtiği için mihrapta kullanılması uygun görülmüştür.

3.2.7. Mihraplarda Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

Araştırma konusu olan camilerin arasında sadece Beyazıt Camii mihrabında bulunan “*Rabbimiz! Nurumuzu tamamla, bizi affet, doğrusu sen her şeye Kadir’sin*” âyeti iktisap edilmiştir. Bilindiği gibi Beyazıt Camii yazıları iki mimar tarafından inşa edilmiştir. Yakup Ağa ve Mimar Hayrettin mihraba uygulanacak olan âyet hakkında ihtilafa düşünce hünkâra müracaat etmişlerdir. Zamanın önde gelen hattatlarından olan Şeyh Hamdullah’ın talebesi olan Sultan II. Beyazıt, yazıyı kendi yazacağını söyleyerek Tahrim Sûresi’nde yer alan âyeti mihraba yazmıştır.³⁷²

Tövbesi ile rablerine tam bağlılık içinde olan müminlerin duasını içeren âyet, arınarak nurlanmış müminlerin kavuştukları bu nimetin çoğalması ve devam etmesini niyaz etmelerini anlatmıştır. Nefis ile harp alanı olarak görülen bu mimari alanların tövbeyle gelen üstünlüğü hatırlatan âyet ile süslenmesi sayesinde kibleye yönelen müminlere ebedi kurtuluş yollarının ilk adımları öğretilmiştir.

3.2.8. Minberlerde Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

Minber yazılarında kullanılan minber yazıları besmele ve kelime-i tevhitten oluşmuştur. Söz konusu camilerde mutlaka İslâm’ın vazgeçilmez bu iki ilkesi kullanılmış, Süleymaniye Camii’nde buna ek olarak Âyetü’l-Kürsî de ilave edilmiştir.

Hadiste “*Kim Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in onun elçisi olduğunu kabul ederse, Allah ona cehennem ateşini haram kılar*”³⁷³ şeklinde belirtildiği gibi buna layık olabilmek, samimiyet içinde bunu kalbe yerleştirmekten geçmektedir. Sadık kulların kalplerini arındırarak samimiyetle Allah’a kelime-i tevhid ile bağlanmaları ebedi kurtuluş yollarını göstermiştir.³⁷⁴ Kalben Allah’a olan bu bağlılık,

³⁷² Beyazıt Camii (İstanbul)-Mekan ve Kıyam 45. Bölüm, YouTube·DiyanetTV·27 Eki 2022 [16/10/2024].

³⁷³ Müslim, İman, 10.

³⁷⁴ Fethullah Yılmaz, “Kelime-i Tevhidi Yaşamak”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S. 2 (2012): 325.

sevgiyi ve buna bağılı olarak günahlardan kaçınmayı getireceğinden kelime-i tevhidin birey ve topluma katkısı son derece önemlidir. Minber yazılarında kelime-i tevhidi ön plana çıkaran Osmanlı medeniyetinde, vahdaniyetin tarifi olan bu ilahi kelime vasıtasıyla her türlü şirkin önüne geçmek hedeflenmiştir. Sağlam itikat ve arınmış bir kalp ile Allah'a yönelmek insanlara bu şekilde tebliğ edilmiştir.

3.2.9. Duvarlarda Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

Fatih Camii ve Laleli Camii duvarlarında Fetih Sûresi'ndeki "*Allah'ın yardımı ve yakın bir fetih! (Ey Muhammed) Haydi müminleri müjdele*"³⁷⁵ âyetine yer verilmiştir. Bununla birlikte Nuruosmaniye Camii duvarlarına Fetih Sûresi'nin tamamı yazılmıştır. Fetih Sûresi'nde Hudeybiye Antlaşması'nın³⁷⁶ değerlendirilmesi yapılmıştır. Buna göre Umre niyetiyle yola çıkan ve engellenen Müslümanların yaşadıkları üzüntü ve hayal kırıklığı için teselli edilmeleri anlatılmıştır. İnananların Allah'ın elçisi Hz. Peygamber'e göstermiş oldukları sadakatin karşılığında söz edilmiştir. Münafik ve müşriklerin yaptıklarından dolayı kendilerini bekleyen kötü sonda haber veren Fetih Sûresi, yaklaşmakta olan diğer fetihlerin de müjdesini vermiştir.³⁷⁷ Anlaşmada yer alan on yıllık barış maddesi tebliğ ve davet açısından önemli bir süreç olmuştur.

Osmanlı sultanları bu faziletli sûreye ayrı bir önem vermiştir. Zafer kazanmak için bu sûrenin hikmeti ile Allah'tan yardım ve zafer talep etmişlerdir. Kazandıkları zaferlerin şükürünü de inşa ettikleri selâtin camilerindeki hat yazıları vasıtasıyla göstermişlerdir. Gerçek güç ve iktidarın sadece Allah'a ait olduğunu sanat yoluyla insanlara iletmişlerdir. Çağları aşan bu tebliğ faaliyetiyle Fetih Sûresi'nin hikmet ve önemi daima canlı tutulmuştur.

³⁷⁵ es-Saff 61/13.

³⁷⁶ Bkz. Muhammed Hamîdullah, "Hudeybiye Antlaşması", DİA., (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/297-299.

³⁷⁷ <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sûre/48-fetih-sûresi> [28/10/2024].

3.2.10. Duvarlarda Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

Fatih Camii duvarları, fetih gününü müjdeleyen hadis ve Allah'ın yardımının daima müminler ile olduğunu bildiren âyetlerle süslenmiştir. İstanbul'un fethi gibi tarihe yön veren bu büyük olayın neye bağlı olduğu gelen ziyaretçilere hat yazıları yoluyla takdim edilmiştir.

Beyazıt Camii duvarlarındaki hat yazılarında namazın önemi hatırlatılmış, Hz. Peygamber'in dilinden *"Allah'ı hamd ile tüm eksiklerden tenzih ederek tesbih ederim. Azîm olan Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederek tesbih ederim"*³⁷⁸ gibi dua ve zikirler levha sunumlarıyla cemaatin kalbine yansıtılmıştır.

Şehzade Camii duvarlarında bulunan *"Allah'ın farzlarına uy ki muttakilerden olasın"* hadisi ile de yine Allah'a yakın olmanın, O'nun emirlerine göre yaşamakla mümkün olacağı tebliğ edilmiştir.

Süleymaniye Camii'nde, Allah'ın sınırlarını koruyan muttaki kullardan söz eden *"Allah'ın sınırlarını gözetenler; müjdele o müminleri!"*³⁷⁹ âyetiyle Allah'a yaklaşmanın yolları gösterilmiş, Fatıha Sûresi birden çok yerde kullanılarak bu ilahi kelamın bakanların görme duyularıyla ruhlarına işlenmesi sağlanmıştır.

Sultan Ahmed Camii duvarlarında bulunan *"Şüphesiz ki iman edip dünya ve ahiret için hayırlı şeyler yapanlar, namaz kılanlar ve zekat verenler rableri katında ecirleri vardır; onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir"*³⁸⁰ âyetiyle, Allah'ın bağışlayıcı olduğu ve Hz. Peygamber'in bir uyarıcı ve müjdeleyici olarak rehberliği hatırlatılmıştır.

Laleli Camii duvarlarında sultana bağlılığı ifade eden hat yazıları kullanılmıştır. Sultanın duasının affedilmeye mazhar olacağını belirten hat yazısında, kastedilen 'sultan' ifadesinin gerçek anlamda yönetici olan padişah mı yoksa gönüllere taht kuran Allah dostlarının sultanlığı mı? diye bazı düşünceleri akıllara getirmektedir. Zira

³⁷⁸“Sübhanellehi ve Bihamdihi Sübhanellehil Azim”, İslâm ve İhsan, <https://www.İslâmveihsan.com/subhanallahi-ve-bihamdihi-subhanallahil-azim.html> [10.02.2024].

³⁷⁹ et-Tevbe 9/112.

³⁸⁰ el-Bakara 2/277.

caminin bânîsi III. Mustafa'nın manevi destekçisi olan Laleli Baba'nın duası ile hastalığından kurtularak şifa bulması ve bu yüzden camiye onun adını vermesi bu düşünceyi daha kuvvetli kılmaktadır.

3.2.11. Payelerde (Filayağı) Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

*“Daha ilk günden takva temeli üzerine kurulan mescit ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah arınmaya çalışanları sever.”*³⁸¹ Beyazıt Camii ve Sultan Ahmed Camii payelerinde takva üzerine kurulmuş mescitlerden ve sadece Allah'a kulluk edip arınmak isteyen kimselerden bahseden âyetler bulunmaktadır.

Şehzade Camii ve Süleymaniye Camii payelerinde Fetih Sûresi'nde bulunan *“Şahit olarak Allah yeter. Muhammed onun elçisidir.”*³⁸²

*“Allah'ın sana nimetini tamamlaması ve seni dosdoğru yolda yürütüp, güçlü bir şekilde yardım etmesi için”*³⁸³ âyetleri dikkat çekmektedir. Aynı âyet olmamalarına rağmen her iki âyetin de Fetih Sûresi'nden seçilmiş olması ile Allah'ın yardımına duyulan sonsuz ihtiyaç dile getirilmiştir.

3.2.12. Payelerde (Filayağı) Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

Fatih Camii ve Laleli Camii payelerinde hat yazıları kullanılmamış, Nuruosmaniye Camii'nde sadece padişah III. Osman'ın tuğrasına yer verilmiştir. Beyazıt Camii payelerinde *“Onlar; ayaktayken, otururken ve yanları üzerinde iken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler: "Rabbimiz! Sen, bunu boşuna yaratmadın. Seni her türlü noksanlıktan tenzih ederiz. Bizi ateşin azabından koru”*³⁸⁴ âyeti ile ibadetlerin en faziletlisi olan Allah'ı zikretmenin ehemmiyeti beyan edilmiştir. Kelime-i tevhit ile desteklenen paye yazıları sağlamlığı temsil ederken,

³⁸¹ et-Tevbe 9/108.

³⁸² el-Fetih 48/28-29.

³⁸³ el-Fetih 48/3.

³⁸⁴ Al-i İmran 3/191.

taşıdıkları hat yazılarıyla sarsılmaz imanının nasıl elde edileceği anlatılmıştır. Günün her anında Allah'ın anılmasının gerekli olduğu açıklanan âyette, bunun tefekkürle desteklenmesi öğütlenmiştir.

Süleymaniye Camii payelerinde bulunan Fatıha Sûresi, besmele ve “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir”³⁸⁵ “Ne güzel yardımcı ve ne güzel dosttur”³⁸⁶ âyeti ile her koşulda zorlukta ve rahatlıkta daima Allah ile beraber olup ondan yardım isteyerek ona yönelmenin fazileti belirtilmiştir.

3.2.13. Kubbelerde Kullanılan Benzer Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

“Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”³⁸⁷ İsra sûresi'nde bulunan âyet Beyazıt, Laleli, Şehzade camilerinin kubbelerinde kullanılmıştır. Şehzade Camii'ndeki bu âyete ek olarak Fatıha sûresi de ön plana çıkarılmıştır.

Allah'ın bütün eksik sıfatlardan münezzehe olduğu hatırlatılarak başlayan sûrede, Hz. Peygamber'e ikram edilen miraç mucizesi haber verilmektedir. Büyük sıkıntılar içinde olan Hz. Peygamber'in manevi bir binekle göklere çıkarıldığı, orada kendisinin cennet ve cehennemi müşahade ettiği anlatılan âyette, içinde namazın da olduğu bazı manevi hediyelerle miraçtan döndüğü anlatılmaktadır. Beyazıt, Laleli, Şehzade Camii olmak üzere üç camide kullanılan bu âyet ile miraç hediyeleri arasında bulunan namaz sayesinde manevi yükselmenin ilhamı bu tebliğ şekliyle verilmiştir.

Sultan Ahmed ve Süleymaniye Camii kubbelerinde “Gerçek şu ki Allah, koyduğu düzenden sapmamaları için gökleri ve yeri tutmaktadır. Şâyet sapacak olsalar artık O'ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O halîmdir, çok bağışlayıcıdır”³⁸⁸ âyeti yer almaktadır. ‘Fatır’ yoktan var eden ve yaratan anlamına gelmektedir. Allah'ın sonsuz kudretinin ve kâinata olan tecellisinin örneklerle izah edildiği sûrede ceza ve

³⁸⁵ Al-i İmran 3/173.

³⁸⁶ el-Enfal 8/40.

³⁸⁷ el-İsra 17/1.

³⁸⁸ el-Fatır 35/41.

mükâfat konularına değinilmektedir. Kubbelere uygun görülen âyette, Allah'ın kâinatı yönetme, düzen ve kontrol etmedeki üstün güç ve hâkimiyeti vurgulanmıştır.

3.2.14. Kubbelerde Kullanılan Farklı Hat Yazılarının Tespit Edilmesi

Fatih Camii kubbesinde *“Tâ-hâ. Biz Kur'an'ı sana mutsuz olasın diye indirmedik. Ancak Allah korkusu taşıyanlar için öğüt olsun diye indirdik. O, yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından peyderpey gönderilmişti. Rahman ve Rahim olan Allah arşa istiva etmiştir. Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve toprağın altında ne varsa hepsi O'nundur”*³⁸⁹ âyeti yer almaktadır. İstanbul'un fethiyle büyük bir şan ve zafere sahip olan ve bunu tevazu ile karşılayan Osmanlı ordusu, bu konudaki duygularını var olan her şeyin Allah'a ait olduğunu anlatan âyetler ile göstermiştir. Fetihden sonra inşa edilen Fatih Camii'nin kubbesinde de bunun örneği görülmektedir.

Nuruosmaniye Camii'nin *“O tövbe-kârlar, ibadet edenler, hamd edenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükuya varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah'ın sınırlarını gözetenerler; müjdele o müminleri!”*³⁹⁰ âyetini içeren kubbe yazısında, ihlaslı müminlerin özellikleri belirtilmiştir. Bu âyette, tövbe ile arınarak nurlanan, şükür ile nimetlerin farkında olan takva sahiplerinin ruku' ve secdelerini en güzel şekilde yerine getirmelerinin, onların müstesna birer şahsiyet haline geleceğinden söz edilmiştir. Kötülükleri engelleyip iyiliği çoğaltan, Allah'ın sınırlarını özenle koruyan kimseler cennetle müjdelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, İstanbul'un Fatih ilçe sınırlarında bulunan selâtin camilerin muhtelif bölümlerinde yer alan hüsn-i hat yazıları tespit edildi ve bu yazılar tebliğ ve irşad açısından değerlendirilmeye çalışıldı. Tebliğ ve irşada doğrudan temel teşkil eden pek çok konunun, İslam'ın estetik sanatı aracılığı ile camilere ibadet veya ziyaret için gelen müslim ve gayrimüslimlere adeta görsel bir sunumu yapılmaktadır. Sanat ve estetiğin gücü ve etkileyciliği ile hat yazıları ile tebliğ ve irşad faaliyeti başarılı bir şekilde yapılmıştır. Bu kapsamda başta tevhid olmak üzere İslam'ın inanç esaslarının hat yazılarında öne çıkarıldığı görülmektedir. Bununla birlikte öncelikle

³⁸⁹ et-Taha 20/1-6.

³⁹⁰ et-Tevbe 9/112.

camilerin asli unsurlarından olan namaz başta olmak üzere ibadetin de öncelendiği söylenebilir. Bunun yanı sıra, Allah'ın rahmet ve mağfiretinin genişliği ile cennetin güzelliklerine dikkat çekilerek Müslümanlar kötülüklerden sakındırılmaktadır.

SONUÇ

Geçmişle bağlarımızı güçlü kılan ve oldukça etkileyici yapılar olan selâtin camileri, inşa edildikleri tarihten günümüze kadar İslâm'ın birer sembolü olmaya devam etmektedir. Selâtin camileri temsil özelliklerinin yanı sıra ihtiva ettikleri hat yazılarının içeriği ve göz alıcı estetik görünüşleriyle tebliğ faaliyetlerinde yapılması gereken çalışmalar hakkında bizlere yol göstermektedir.

İslâm sanatlarının en etkileyici ve köklü sergi alanları olarak nitelendirilebilecek olan selâtin camileri, tebliğ ve irşad şekilleri ile de belirleyici bir öneme sahip olmuştur. İslâm'ın sanata kattığı özgünlükler ve zenginlikler, insan ruhuna hitap eden bu sosyal etkinliğin daha doğru kullanılmasını sağlamıştır. Sanatın estetik ve görsel çekiciliği ile

İslam'ın tebliğ ve irşad faaliyetlerini sentezleyen hat yazıları ise yerli ve yabancı ziyaretçilere görsel zekâ yoluyla hidâyetin kapılarını aralama ve inananların samimiyetlerini arttırma niyetiyle etkin bir şekilde kullanılmıştır.

Başta tevhid ilkesinin ele alındığı, sonrasında da İslam'ın temel esaslarından olan namaza ağırlık verildiği görülen camii hat yazıları aracılığıyla, Allah Teâla'ya ve Hz. Peygamber'e olan bağlılığı yoğun ve etkili bir şekilde işlenmiş, bu sayede Müslüman birey ve toplumun daha samimi ve donanımlı olmaları hususunda rehberlik edilmeye çalışılmıştır.

Selâtin cami kapılarına işlenen yazılarda kulluk görevlerini hakkıyla yerine getiren müminlerin varacakları cenneti müjdeleyen âyetler kullanılmıştır. Sınıflandırılmaya tabi tutulan hat yazılarının karşılaştırılarak mukayesesinin yapılması, namaz ibadeti başta olmak üzere, birçok dini vazifenin insanlara hatırlatılması açısından etkili bir davet metodu izlendiğini göstermiştir. Osmanlı'nın sünni itikadının göstergesi olarakta kullanılan hat yazıları, İslam dünyasının birlik mesajlarında vermiştir. Kubbe hat yazılarının ortak konusu olan ve gökleri anlatan âyetler, selâtin camilerini süslerken, yuvarlak yoğun istifleri ile ziyaretçilerin ilgisini daha fazla çekmektedir. Herkes tarafından okunamayan bu âyetleri öğrenmeye çalışan yerli ve yabancı ziyaretçiler, belki farkında olmadan âyetlerin ilim ve bilimle olan bağlantısını keşfederek yeni bakış açılarına sahip olabilmektedir.

Tebliğ ve irşad faaliyetleri açısından değerlendirmeye çalıştığımız selâtin camilerinde bulunan hat yazıları, irşad ve tebliğe olan katkılarıyla insanları etkilemeye devam etmektedir. Hat yazılarının camilere kattığı uhrevi atmosferin daha etkin hale getirilmesi ve insanlar üzerindeki tesirlerinin arttırılması için gelişen teknolojik uygulamaları kullanmanın faydalı olacağı aşikârdır. Hızla gelişen ve tercümeyle kolaylaştıran bazı yazılım ve uygulamalar hat yazılarının birçok dile kolayca çevrilerek anlaşılmasını sağlayabilir ve insanlara bu konuda daha net bir ileti sunabilir. Zira böyle bir amaçla hareket etmek, Osmanlı hattatlarının ihlasla ortaya çıkardıkları eserlerin günümüze uyarlayarak etkilerini ziyadesiyle devam ettirmek anlamına gelecektir.

Selâtin camilerinde hat sanatının öğretilerek devam ettirilmeside tebliğ ve irşat açısından önemli bir faaliyet olarak görülebilir. Günümüzde fakülte kurs ve sanat

atölyelerinde öğretilen hüsn-i hat derslerinin selâtin camilerinde halka öğretilmeside sanat yoluyla insanlara tebliğ yapmanın yolları arasında sayılabilir.

Yapılan araştırmalar ve elde edilen bulgularla selâtin camilerinde ön plana çıkarılan bu güzide İslam sanatının insan ruhu ve zihni üzerindeki etkileri, Osmanlının tebliğ ve irşad faaliyetlerindeki bütüncül bakış açısının son derece etkileyici bir özelliğe sahip olduğunun sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülhakî, Muhammed Fuad. *El-Mu'emu'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*. İstanbul, 1982.
- Aclûnî, Muhammed b. İsmail. *Keşfu'l-Hafâ ve Müzilü'l-Elbâs*. Beyrut, 1351.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, ty.
- Akyüz, Hüseyin. "Âlimler, Peygamberlerin Varisleridir" İbaresinin Yer Aldığı Bir Hadisin Mutâbaatı ve Şevâhid Açısından Değerlendirilmesi." *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15, no. 28 (2013/2): 159–190.
- Alparslan, Ali. "Celî." In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 7:265–267. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Algül, Hüseyin. "Mescid-i Dırâr." In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 29:272–273. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Aydeniz, Tuğba. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hademe-i Hayrat." In *Uluslararası Cami Sempozyumu (Sosyo-Kültürel Açısından) Bildiriler Kitabı*, edited by Fikret Karaman, 1:709–733. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2018.
- Aydın, Atik. "Fatıha Sûresi Dil ve Belagat İncelemesi." *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 40 (2022): 1–39.
- Aydın, Kerim & Mehmet Şanver. "İsrâ Sûresi'ne Eğitsel Bir Bakış." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23, no. 2 (2014): 27–61.
- Beklen, Sadık & Hasan Şener. "Türk Edebiyatında Hilye ve Hayri'nin Hilye-i Şerifi." *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, no. 1 (April 2017): 1–14.
- Bektaşoğlu, Mustafa. *Anadolu'da Türk İslâm Sanatı*. Ankara: DİB Yayınları, 2009.
- Belenkuyu, Bekir. "Edebiyatımızda Esmâ-i Nebî- Peygamberimiz (SAV)'in İsimleri- Ve Esmâ-i Nebî Metinleri." *Electronic Turkish Studies* 10, no. 4 (2015): 167–196.
- Berk, Süleyman. "Eski Camilerin Kaybolan Güzelliklerinden Biri: Hüsn-i Hat Levhalar." *İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 3, no. 1 (Haziran, 2018): 97–123.
- Berk, Süleyman. *Hattat Mustafa Râkım Efendi*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.

- Berkli, Yunus. “Hüsn-i Hat ve Camii Mimarisine Katkıları.” *Atatürk Üniversitesi Yayınları, Current Perspectives in Social Sciences* 26, no. 2 (2022): 216–222.
- Beyazıt Camii (İstanbul)- Mekan ve Kıyam 45. Bölüm. YouTube, Diyanet TV, 27 Ekim 2022. Erişim tarihi: 16 Ekim 2024. <https://www.youtube.com>.
- Bilen, Yusuf. “Türk-İslâm Medeniyeti ve Hat Sanatı.” *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, no. 33 (2014): 37–57.
- Bilge, S. *İstanbul Selâtin Camileri*. İstanbul: İlim Yayma Cemiyeti Yayınları, 1978.
- Bilgin, Emrah. “Türk İslâm Edebiyatında Basmelenâme Türü ve Besmele İçerikli Metinlerin Tasnifine Dair Bir Deneme.” *Trabzon İlahiyat Dergisi* 7, no. 2 (2020): 87–117.
- Bozkurt, Nebi. “Minber.” In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 30:103–106. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahihu'l-Buhârî*. İstanbul, 1992.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu'l-Kebîr*. Haydarabad: Dâiratu'l-Meârifî'l-Osmaniyye, ty.
- Ceyhan, Adem & Halil Çeçen. “Diyarbakırlı Bir Hattat, Müderris ve Nakîbü'l-Eşrâf: Seyyid Kâsım Gubârî ve Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi.” In *Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu*, vol. 2, 809–839. Diyarbakır, 2017.
- Cürcanî, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali. *et-Ta'rifat*. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebî, 1938.
- Çağrıncı, Mustafa. “Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy an'l-Münker.” In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 11:138–141. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Çakır, Şerife. *Ma'kulî Yazının Tasarım Özellikleri ve Kullanım Alanları*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018.
- Çetin, Osman. *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1981.
- Çetinaslan, Mustafa. “Hünkâr Mahfillerinin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Osmanlı Dönemi Örnekleri.” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29 (2013): 62–73.

- Çetintaş, Özgür. "Türk-İslâm Mimarisinde Yazı ve Süsleme Özellikleri Anadolu Selçuklu Dönemi (Usta Şagird Kümbeti Örneği)." *Turkish Studies* 14, no. 7 (2019): 3699–3711.
- Çetintaş, Özgür & N. Rengi Oyman. "Hat Sanatında Bir Yazı Türü Olarak Selçuklu Sülüsü (Dini Mimari Eserler Örnekleminde Bir Değerlendirme)." *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6, no. 2 (Aralık, 2017): 444–476.
- Çobanoğlu, Vefa & İsmail Orhan. *İstanbul'un Renkli Hazineleri*. 3rd ed. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, 2016.
- Çobanoğlu, Ahmed Vefa. "Mustafa Ağa, Meremmetçi." In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 31:286–287. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Çobanoğlu, Ahmed Vefa. "Sultan Ahmed Camii." In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 37:497–503. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Derman, M. Uğur. "Hat." In *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 16:427–437. İstanbul: 1997.
- Derman, M. Uğur. "Hattat." In *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 16:493–499. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Derman, M. Uğur. *İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı*. İstanbul: 1992.
- Derman, M. Uğur. "Osmanlı Çağında Hat Sanatı ve Hattatlara Dair Yapılan Araştırmalar." In *XIII. Türk Tarih Kongresi*, vol. 2, 41–85. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002.
- Derman, M. Uğur. "Osmanlı İstanbul'unda Hat Sanatı." In *I. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, 475–494. İstanbul, Mayıs 29–Haziran 1, 2013.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî. *Sünenü Ebi Dâvud*. İstanbul, 1992.
- Enfal Telmalılı. "Fatiha." Erişim tarihi: 16 Ekim 2024. <http://www.enfal.de/telmalili/fatiha.htm>.
- Erünsal, İsmail E. "Verrâk." In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ek-2:646–652. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

- Eren, Şadi. “Kur’an’da Esmâ-ı Hüsnâ: Allah’ın Güzel İsimlerine Mazhariyet.” *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (Mayıs 2013): 1–14.
- Erkan, Gönül. “Tabhane.” *Toplum ve Sosyal Hizmet* 16, no. 2 (Ekim, 2005): 53–56.
- Erzincan, Tuğba. “Mihrap.” In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 30:30–37. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Eyice, Semavi. “İstanbul’da Sultan II. Bayezid Külliyesi.” *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3, no. 8 (1990): 11–26.
- Fazlur Rahman. *Ana Konularıyla Kur’an*. Alpaslan Açıkgenç (çev.). Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- Genç, Mehmet Ali. “İslâm Sanatında Soyutlama ve Mekân Algısı.” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22, no. 1 (2022): 99–122.
- Gökcan, Mansur. “Tasavvufta Tevekkül Anlayışı.” *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, no. 1 (2018): 131–165.
- Görmez, Mehmet. “Hz. Peygamber Tevhid ve Vahdet İnsanlığı Yaşatmak İçin Gelin Birlik Olalım!” *Hz. Peygamber Tevhid ve Vahdet*, 9–11. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları-1218, 2016.
- Gündoğar, Hamdi. “İmam Matürîdî ve Fahreddin er-Râzî’de Fatihâ Sûresi’nin Tefsiri.” *Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 1 (2017/1): 9–25.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek Ale’s-Sahîhayn*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hamîdullah, Muhammed. “Hudeybiye Antlaşması.” *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 18:297–299. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Hasan Kamil Yılmaz. "Namaz ve Zaman." Erişim tarihi: 13 Ekim 2024. <https://hasankamilyilmaz.com/namaz-ve-zaman.html>.
- Hasan Kamil Yılmaz.. "Zamanı Kuşanmak." Erişim tarihi: 14 Ekim 2024. <https://hasankamilyilmaz.com/zamani-kusanmak.html>.
- Heyet. *Hadislerle İslam-I: Kelime-i Şehâdet İslâm’ın Temeli*, 1:489–501. İstanbul, 2020.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Ebî Bekr. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Ebî Bekr. *Buğyetü'l-Bâhis an Zevâidi Müsnedi'l-Hâris*. Editör: Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkerî. Medine, 1413/1992.

Heysemî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir. *Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid*. Beyrut, 1967.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. Editör: Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Dârü'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, yayım tarihi yok.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, yayım tarihi yok.

İnce, Kasım ve Mustafa Ekmekci. "Nuruosmaniye Camisi Taçkapıları." *Sanat Tarihi Dergisi* 30, no. 1 (Nisan 2021): 497–535.

İsfahânî, Râgıb. *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*. Editör: Safvân Adnân Dâvûdî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1430/2009.

İsfahanî, Ragıb. *Müfredat: Kur'an Kavramları Sözlüğü*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.

İslâm ve İhsan. "Subhanallahi ve Bihamdihi Subhanallahil Azim." Erişim tarihi: 10 Şubat 2024. <https://www.islamveihsan.com/subhanallahi-ve-bihamdihi-subhanallahil-azim.html>.

İstanbul'un Sırları. "Camilerin Kubbelerinden Gelen Mesaj." Erişim tarihi: 20 Mart 2024. <https://www.istanbulunsirlari.net/2021/11/18/camilerin-kubbelerinden-gelen-mesaj/>.

Kalem Güzel Yazılar. "Hat Sanatı ve Geleneksel Yaklaşımlar." Erişim tarihi: 08 Mart 2024. <http://www.kalemguzeli.org/index.php?go=icerikgoster2&MKNO=146&KNO=222>.

- Karacabey, Salih. “Muhteva, Sıhhat ve Mesajları Açısından Bursa Ulucamii’de Yer Alan Hadisler.” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20, no. 2 (2011): 97–126.
- Karadeniz, Mustafa Uğur. “Klasik Türk Şiirinde Mimarî ve Mimarî Bir Unsur Olarak Kubbe.” *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5, no. 17 (Haziran 2018): 496–511.
- Karakaya, M. Zeki. “İrşad Hizmetini Üstleneceklerde Aranan Nitelikler.” In *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, 96–106. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1995.
- Karakuş, Mehmet. “Sanatın Ne’liği ve İşlevi (Ali Şeriatî ve Muhammed Kutub’un Düşüncesinden Hareketle Sanatın İnsaniliği-İslâmiliği Meselesi).” *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2020): 252–266.
- Karakuş, Yasin. “Klasik Edebiyatta ‘Çehâr Yâr-ı Güzîn’ ve 17. Yüzyıla Ait Bir İhyâ Tercümesinde Yer Alan ‘Çehâr Yâr-ı Güzîn.’” *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3, no. 6 (Ağustos, 2021): 1086–1126.
- Karataş, Zeki. “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.” *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1, no. 1 (Ocak, 2015): 62–80.
- Kenan, Seyfi. “Türk Hat Sanatının Dehası Şeyh Hamdullah’ı Ölümünün 500. Yılında Anarken.” *Osmanlı Araştırmaları* LVII (2021): 359–363.
- Kızılaslan, İshak. “Osmanlı’dan Günümüze İstanbulselâtin Camileri ve Görevlileri.” *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 8, no. 2 (Aralık, 2022): 1363–1396.
- Koç, Turan. “İslâm Estetiği ve Sanatı.” In *İslâm ve Sanat, Tartışmalı İlmî Toplantı*, 23–29. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Koç, Turan. “İslâm Sanat Geleneği ve Estetiği.” *Eski Yeni Dergisi* 16 (2010): 35–47.
- Koçar, Musa. “İslâm İnançları Açısından Zikir.” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2000): 103–121.
- Koçu, Reşad Ekrem. “Şehzade Camii.” *Hayat Tarih Mecmuası* 1, no. 6 (1966): 34–39.
- Kuban, Doğan. *Çağlar Boyunca Türkiye Sanatları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

- Kulat, Mehmet Ali. "İstanbul'un Fethini Müjdeleyen Hadisin Değerlendirilmesi." *Diyanet İlmî Dergi* 37, no. 2 (Nisan-Mayıs-Haziran 2001): 5–24.
- Kur'an Diyanet. "Fetih Sûresi Tefsiri." Erişim tarihi: 28 Ekim 2024. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/sûre/48-fetih-sûresi>.
- Kur'an Okuyan. "Saffat Sûresi, 130. Âyet." Erişim tarihi: 15 Ekim 2024. <https://www.kuranokuyan.com/37-saffat-sûresi-130-âyet>.
- Kur'an Okuyan. "Saffat Sûresi, 79. Âyet." Erişim tarihi: 16 Ekim 2024. <https://www.kuranokuyan.com/37-saffat-sûresi-79-âyet>.
- Kur'an Okuyan. "Tevbe Sûresi, 112. Âyet." Erişim tarihi: 21 Kasım 2024. <https://www.kuranokuyan.com/9-tevbe-sûresi-112-âyet>.
- Kur'an ve Meali. "Bakara Sûresi, 149. Âyeti Meali." Erişim tarihi: 21 Kasım 2024. <https://www.kuranvemeali.com/bakara-sûresi/149-âyeti-meali>.
- Kur'an ve Meali. "Enam Sûresi, 54. Âyeti Meali." Erişim tarihi: 21 Kasım 2024. <https://www.kuranvemeali.com/enam-sûresi/54-âyeti-meali>.
- Kur'an ve Meali. "Fatır Sûresi, 40. Âyet Tefsiri." Erişim tarihi: 21 Kasım 2024. <https://www.kur'ânvemeali.com/fatir-sûresi/40-âyeti-tefsiri>.
- Kur'an ve Meali. "Nisa Sûresi, 103. Âyeti Elmalılı Orijinal Meali." Erişim tarihi: 13 Ekim 2024. https://www.kuranvemeali.com/tefsir_bul?sûre=nisa&âyet=103&meal=elmalili-orjinal&kelime.
- Kur'an ve Meali. "Rad Sûresi, 23. Âyeti Tefsiri." Erişim tarihi: 14 Ekim 2024. <https://www.kuranvemeali.com/rad-sûresi/23-âyeti-tefsiri>.
- Kur'an ve Meali. "Zümer Sûresi." Erişim tarihi: 10 Nisan 2024. <https://www.kuranvemeali.com/zumer-sûresi/omer-celik-meal>.
- Kur'an ve Meali. "Zümer Sûresi, 73. Âyeti Tefsiri." Erişim tarihi: 14 Ekim 2024. <https://www.kuranvemeali.com/zumer-sûresi/73-âyeti-tefsiri>.
- Küçük, Raşit. *Hız. Peygamber Tevhid ve Vahdet*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Massignon, Louis. *İslâm Sanatlarının Felsefesi*. Çev. Burhan Ümit Toprak. Ankara: Varlık Yayınları, 1935.

- Mutarrizi, Ebü'l-Feth Burhaneddin Nasır b. Abdüsseyyid b. Ali. *el-Muğrib fi Tertibi'l-Mu'rib*. Thk. Mahmûd Fahuri. Haleb: Mektebetu Usame b. Zeyd, 1979.
- Muttakî, Ali b. Hüsâmiddîn. *Kenzu'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*. Thk. Bekrî el-Hayyânî ve Saffet es-Sekkâ. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1405/1985.
- Mülayim, Selçuk. "Paye." In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 34:194. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Müslim, İbn Haccac Ebu'l-Hüseyin Kuşeyri. *Sahihu Müslim*. İstanbul, 1992.
- Ottoman Inscriptions - Istanbul. Erişim tarihi: 01 Şubat 2024. <http://www.ottomaninscriptions.com/istanbul.aspx?refer=banner>.
- Ottoman Inscriptions - Istanbul. Erişim tarihi: 20 Şubat 2024. <http://www.ottomaninscriptions.com/istanbul.aspx?refer=banner>.
- Önkâl, Ahmed, and Nebi Bozkurt. "Cami." In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 7:46–56. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Öten, Aliye. "Osmanlı Klasik Dönem Mimarisinde 17. Yüzyıl Eserlerinden Sultan Ahmed Külliyesi'nde Ahşap Malzeme Kullanımı." *Bellekten Dergisi* 85, no. 302 (2021): 53–94.
- Öz, Mustafa. "Ehl-i Beyt." In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 10:498–501. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Sultan." In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 37:496–497. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Özkafa, Fatih. "Hat Sanatının Mimar Sinan Estetiğine Katkıları." *Turkish Studies: Social Sciences* 14, no. 4 (2019): 1689–1714.
- Özkafa, Fatih. *Hat Sanatı Osmanlı'dan Günümüze*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2023.
- Özkaya, Yücel. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yapısı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Özkızıllı, Bekir. "Esbâb-ı Nüzûl Tefsir İlişkisi: Tevbe Sûresi Örneği." *İlsam Akademi Hakemli Dergisi* 1, no. 1 (Mart 2021): 109–134.
- Özsayınır, Zübeyde Cihan. "Nuruosmaniye Camii'nin Hat Düzeni." *Restorasyon Yıllığı Dergisi* 5 (2012): 115–126.

- Palabıyık, Hanefi. “Cahiliye Dönemi ve İslâm’ın İlk Yıllarında Okuma Yazma Faaliyetleri.” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007): 31–68.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Sağlam, Temel. “İslâm Mimarisinin Sembolik Anlatıları Üzerine Bir Deneme.” *Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art* (2020): 251–279.
- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Serin, Muhittin. “Meşk.” In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 29:372–374. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Serin, Muhittin. “Yazgan, Mehmet Hulusî.” In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 43:356–357. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Sezer, Bilal. “Yahya Sofi’nin İstanbul Fatih Camii Pencere Alınlıklarındaki Fatiha Sûresi.” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3, no. 1 (2004): 193–198.
- Subaşı, Hüsrev. *Geleneksel Türk Sanatlarından: Yazıya Giriş*. İstanbul: Pamuk Yayınları, 1997.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebîbekr. *Câmi’u’l-Ehâdîs*. Editörler: Abbâs Ahmed Sakr ve Ahmed Abdülcevâd. Beyrut: Darul Fikr, 1414/1994.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebîbekr. *el-Fethu’l-Kebîr fî Dammi’z-Ziyâdeti ile Camii’s-Sağîr*. Beyrut: n.d.
- Sülün, Murat. “Osmanlı Mimarisinde Akidevi ve Siyasi Hat Uygulamaları.” In *Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları -I-*, 161–180. İstanbul, 2011.
- Sülün, Murat. “Sanata Vurulan Kur’ân Mührü.” *Akademik Araştırma Dergisi* 2, no. 47–48 (2010): 393–412.
- Sülün, Murat. “Sanat Eserini Hat ile Bezeme Geleneği.” *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 9 (2010): 172–175.

- Sülün, Mustafa. “Lâleli Külliyesi Hat Düzeni (Kitabe ve Yazıların Değerlendirilmesi).” *İslam Tetkikleri Dergisi* 13, no. 1 (Mart 2023): 321–377.
- Şen, Abdussamet. “Kur’an’da Namazın Karakter İnşa Edici Rolü.” *Genç Mütefekkirler Dergisi* 4, no. 2 (Eylül 2023): 386–397.
- Tanışık, İbrahim Hilmi. *İstanbul Camileri-I-II*. İstanbul: İstanbul Belediyesi Kültür Yayınları, 2023.
- Tanman, M. Baha. “Kasr-ı Hümayun.” In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 24:573–575. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Tekingür, Sadık. *İslâm Düşüncesinde Estetik Anlayışı*. Ankara: İksad Yayınevi, 2023.
- Tevhidi Kur’an Meali. "Mihrap Sırrı." Erişim tarihi: 08 Nisan 2024. <https://tevhidikuranmeali.com/2019/01/16/mihrap-sirri/>.
- Tirmizi, Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. Humus, 1966.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. “Ebü'l-Esved ed-Düeli.” In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 10:311–313. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. “Halîl b. Ahmed.” In *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 15:309–312. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Turan, Osman. *Selçuklular ve İslamiyet*. İstanbul: Turan Matbaası, 1973.
- Turgay, Nureddin. “Tebliğ.” *Şamil İslâm Ansiklopedisi*. <https://muhabbetullah.com/ansiklopedi/59-2.htm> (erişim tarihi: 21.11.2024).
- Turgut, Bahattin. “Etkin Bir İletişim Aracı Olarak Vaaz.” *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, no. 1 (2015): 67–85.
- Wikipedia. "Simeon Kalfa." Erişim tarihi: 21 Kasım 2024. https://tr.wikipedia.org/wiki/Simeon_Kalfa.
- Vardar, Kadriye Figen. “Fatih Camisi’nde Görülen Süsleme Sanatları Üzerine Bir Değerlendirme.” *Türk Dünyası Araştırmaları* 219 (Aralık 2015): 123–138.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Yıldırım, Mustafa. “İlk Dönem İslâm Sanatının Oluşumu.” In *İslâm, Sanat ve Estetik*, 59–69. Ankara: VI. Dinî Yayınlar Kongresi, 2014.
- Yıldırım, Enbiya. *Hüsn-i Hat ve Hadis*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.

Yıldız, A. Vahap. "Osmanlılar'da Yazı Çeşitleri." *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, no. 28 (Temmuz–Aralık 2012): 47–62.

Yılmaz, Fethullah. "Kelime-i Tevhidi Yaşamak." *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, no. 2 (2012): 325.

Yılmaz, Hasan Kamil. "Hudûd-i İlâhî'yi Korumak." *Altınoluk Dergisi* 227 (Ocak, 2005): 10.

Yılmaz, Hasan Kamil. *Tasavvufta İrşad İrfani Tebliğ ve Davet*.

YouTube - Diyanet TV. "Beyazıt Camii (İstanbul) - Mekan ve Kıyam." Erişim tarihi:

06

Eylül

2024.

<https://www.youtube.com/watch?v=Hkhs2wRgUZg&t=2106s>.

17. *Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı Sempozyum Bildirileri- 19 20 Mart 1998*, (İstanbul: Sanat Tarihi Yayınları), 72-72.

Bulut, Ali. "Kur'ân Filolojisiyle İlgili Üç İlim Dalı (Garîbü'l-Kur'ân, Meânî'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân) ve Bu Dallarda Eser Veren Müellifler (Hicrî İlk Üç Asır)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 12- 13, 393

Erdoğan, Arif. A. (1998). *Yavuz Sultan Selim'in Faaliyetlerinde Din ve Siyaset*

Faktörü (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi (Turkey).s,7.

Tansel, Selahattin. *Yavuz Sultan Selim*. Millî Eğitim Basımevi. (Ankara:1969). S.40-

41

EK-1

T.C.
STANBUL VALİLİĞİ
İçişleri Bakanlığı

Say : E-60928694-215.06-4097417
Konu : Camilerde Fotoğraf çekimi zni.(Hicran A A)

17.08.2023

Sayın Hicran ÇAÇA
İstanbul

- İlgi : a) 15.12.2020 tarihli ve E.847444 sayılı Başkanlık onayı ile yürürlüğe konulan Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Uygulama Genelgesi.
b) 06.11.1999 tarihli ve 23868 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Diyanet İşleri Başkanlığınca İdare Olunan Cami ve Mescitlerdeki Teberrükât Eşyası Hakkında Yönetmelik.
c) Hicran ÇAÇA'nın 15.08.2023 tarihli ve 2231754 sayılı e-mail başvurusu.

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi Hicran ÇAÇA'nın tez ödevi kapsamında hazırlamakta olduğu "Selatin Camilerinde Bulunan Hat Yazılarının İrşat ve Tebliğ Açısından Değerlendirilmesi" konulu çalışması için 1.08.2023-30.09.2023 tarihleri arasında Fatih İlçesi Süleymaniye, Sultanahmet, Nuruosmaniye, Fatih, Beyazıt, Laleli, Eminönü Yeni Cami, Eyüpsultan İlçesi Eyüp Sultan, Beşiktaş İlçesi Büyük Mecidiye, Dolmabahçe, Yıldız Hamidiye, Üsküdar İlçesi Ayazma, Beylerbeyi, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin iç ve dış mekanlarında fotoğraf çekimi yapılması ilgi (c) e-mail ile talep edilmektedir.

İlgilere; ilgi (b) yönetmeliğin 12. maddesi hükümleri doğrultusunda çekim yapacak kişilerin gerek kılık-kıyafet, gerekse davranış yönünden cami ve islam dininin adabına uygun ve cemaatin hassasiyetine özen göstermesi, eski eser yapıya ve teberrükât eşyasına zarar verilmemesi, herhangi bir müdahaleden dolayı doğabilecek olumsuzluklardan adı geçen kuruluşun, şahsın veya şahısların sorumlu tutulması, vatandaşlarımızın günlük ibadetleri ve ilçe müftülüklerince yürütülen faaliyetlere engel olunmaması, cami veya mescitlerde bulunan eserlere hiçbir şekilde fiziki müdahale, istampaj vb. işlemler uygulanmaması, spot ve doğa fotoğrafçılığında yere sabitlemek için kullanılan çivili ayaklı tripodlar kullanılmaması, ibadetin huzurunu bozacak şekilde düzenek veya set kurulmaması şartıyla namaz saatleri haricinde cami görevlileri nezaretinde (minare hariç) fotoğraf çekimi yapmalarına ilgi (a) genelgenin 7'nci maddesinin ikinci fıkrasının (a) bendi gereğince izin verilmiştir.

Bu itibarla; söz konusu çekimle ilgili cami görevlilerinin bilgilendirilmesi hususunda bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Dr. Mustafa YAVUZ
Vali a.
İl Müftüsü V.

Dağıtım:

Gereği:

BEŞİKTAŞ KAYMAKAMLIĞINA
(İlçe Müftülüğü)
EYÜPSULTAN KAYMAKAMLIĞINA
(İlçe Müftülüğü)

Bilgi:

İstanbul Vakıflar İ. Bölge Müdürlüğüne
İstanbul Vakıflar İ. Bölge Müdürlüğüne
Sayın Hicran ÇAÇA
İstanbul

Bu belge, g. venli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: AAC28238-E7AD-47B8-8F4C-4398FDF26F89 Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/>
Demirtepe Mah. Fetva Yokuşu Sok. No:36 S. İeymaniye 34460 Fatih / İSTANBUL Bilgi için: brahim.KESKIN
Telefon : 0(212) 512 23 20e-posta : istanbul.dinhzmt@diyanet.gov.tr Veri Hazırlama ve Kontrol Etmeni

1 / 2

T.C.
STANBUL VALİLİĞİ
İçişleri Bakanlığı

Say : E-60928694-215.06-4097417
Konu : Camilerde Fotoğraf çekimi zni.(Hicran A A)

17.08.2023

FATİH KAYMAKAMLIĞINA
(İlçe Müftülüğü)
ÜSKÜDAR KAYMAKAMLIĞINA
(İlçe Müftülüğü)

T.C.
FATİH KAYMAKLIĞI
İlçe Müftülüğü

Sayı : E-69342961-215.06-5394059
Konu : Camilerde Film Çekim İşlemleri

22.08.2024

KAYMAKAMLIK MAKAMINA

- İlgi : a) 06.11.1999 tarihli ve 23868 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Diyanet İşleri Başkanlığınca İdare Olunan Cami ve Mescitlerdeki Teberrükat Eşyası Hakkında Yönetmelik.
b) 5.12.2020 tarihli ve E.847444 sayılı Başkanlık onayı ile yürürlüğe konulan Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Uygulama Genelgesi.
c) Hicran CACA'nın 22.08.2024 tarihli başvurusu.

Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde Yüksek Lisans öğrencisiyim. Tez çalışmaları kapsamında 01.09.2024 - 30.09.2024 tarihleri arasında ilgi (c) de bulunan dilekçe ile çekim izni talep etmektedir.

Bu sebeple: ilgi (a,b) yönetmelik ve genelgenin 7 ve 12.maddesi hükümlerince çekim yapacak kişilerin kıyafet-kıyafet gerekse davranış yönünden cami ve İslam dininin adabına uygun ve cemaatin hassasiyetine özen gösterilmesi, vatandaşlarımızın günlük ibadetleri ve ilçemiz müftülüğünce yürütülen faaliyetlere engel olunmaması, Cami veya mescitlerde bulunan eski eser, yapı ve teberrükat eşyasına hiçbir şekilde fiziki müdahale, istampaj ve benzeri işlemler uygulanmayıp eşyanın camii veya mescit dışına çıkarılmaması, yere sabitlemek için kullanılan çivili ayaklı tripodlar kullanılmaması, herhangi bir müdahaleden dolayı doğabilecek olumsuzluklardan adı geçen kuruluşun, şahsın veya şahısların sorumlu tutulması, ibadetin huzurunu bozacak şekilde düzenek veya set kurulmaması kaydıyla ancak namaz saatleri dışında cami görevlileri nezaretinde (minare ve keçi yolu hariç) ekte nüfus cüzdanı fotopisi bulunan kişiler tarafından 01.09.2024 - 30.09.2024 tarihleri arasında çalışma süresince çekim yapmalarına ilgi (b) yönetmeliğin 12. maddesi gereğince izin verilmesini;

Olurlarınıza arz ederim.

Ahmet AKTÜRKOĞLU
İlçe Müftüsü V.

OLUR
Cafer SARILI
Kaymakam

Ek: Hicran CACA kimlik bilgileri hk.

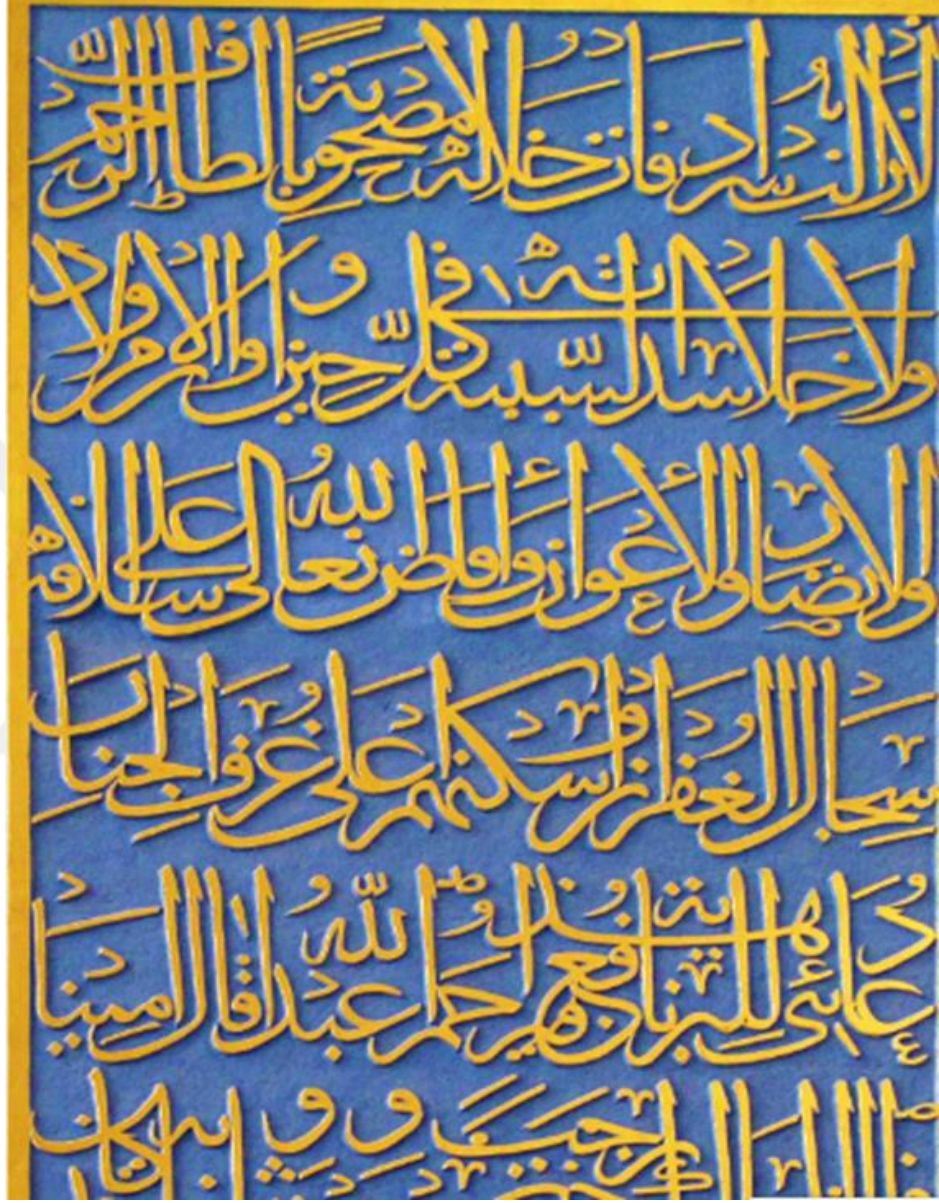
Bu belge, güvendi elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: 2F49F64A-59EB-4FBB-A9B0-DAA39003BD5A Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr>
Akköy Mahallesi Fatih Caddesi No:1 Fatih / İstanbul Bilgi için:Furkan ŞENTÜRK
(212) 524 64 10 (212) 6313949 Memur (Ş) (5-15)
KEP Adresi : istanbulmuftulugu@tr23.kep.tr

EK-2

Fatih Camii

Kapı Yazıları

Resim 1. Fatih Cami Kapı Yazısı 1

“Allah’ın lutfuna mazhar olan bu külliye zeval bulmasın. Onun yüce makamı her zaman evlat, yardımcı ve avanelerden eksik olmasın. Ve Allah onları Cennet mertebelerinin en yücesine iskan etsin. Yaratılmışlar için faydalı olan bu duama amin diyen kula Allah rAhmed etsin. Sekiz yüz altmış yedi senesinin Cemaziye’l-ahir ayında başlamış ve sekiz yüz yetmiş beş senesinin mübarek Recep ayında tamamlanmıştır.”

Taç kapı üzerinde kitabe

Bu görsel

<http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1108&hid=1292>

[21.11.2024]. Sitesinden alınmıştır.

Resim 2. Fatih Cami Kapı Yazısı 2

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

“Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir”

Resim 3. Fatih Cami Kapı Yazısı 3

سَلَامٌ عَلَى الْيَاسِينَ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

“Onun hakkında, ‘İlyâs’a selâm olsun!’ İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz.”

Resim 4. Fatih Camii Kapı Yazısı 4

سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

“Álemler içinde Nuh’a selam olsun! İşte biz iyilik yapanları işte böyle mükafatlandırırız”

Resim 5. Fatih Camii Kapı Yazısı 5

اللهم اغفر لي خطاياي وذنوبي كلها

“Ey Allah’ım benim bütün hata ve günahlarımı bağışla.”

Fatih Camii Pencere Yazıları

Resim 6. Fatih Cami Pencere Yazısı 1

“Rahman ve Rahim olan Allah adıyla.” بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Resim 7. Fatih Cami Pencere Yazısı 2

“Hamd Allah’ındır.” اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ

Resim 8. Fatih Cami Pencere Yazısı 3

رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

“Alemlerin rabbi Allah’dır. Rahman’dır, Rahim’dir”.

Resim 9. Fatih Cami Pencere Yazısı 4

مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ إِلَيْكَ نَعْبُدُ وَإِلَيْكَ نَسْتَعِينُ

“Din gününün sahibidir. Ancak sana ibadet ederiz”

Resim 10. Fatih Cami Pencere Yazısı 5

İç pencereler Allah lafzı ve ismi nebi.

Fatih Mihrap Hat Yazıları

Resim 11. Fatih Cami Mihrap Yazıları 1

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ ۚ

“O mabette durmuş namaz kılariken melekler ona şöyle seslendiler”

Fatih Camii Minber Yazısı

Kelime-i tevhid ve Besmele

Resim 12. Fatih Camii Minber Yazısı 1

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.”

Resim 13. Fatih Camii Minber Yazısı 2

Mihrabın arka tarafında bulunan yazı

“Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”

Fatih Camii Duvar Yazıları

Resim 14. Fatih Camii Duvar Yazısı 1

لَنْفُتَحَنَّ الْقُسْطُطَيْنِيَّةُ فَلْنِعْمَ الْأَمِيرُ أَمِيرُهَا، وَلْنِعْمَ الْجَيْشُ ذَلِكَ الْجَيْشُ

“İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onu fetheden ordu ne güzel ordudur”

Resim 15. Fatih Camii Duvar Yazısı 2

نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ ۖ وَبَشِيرٌ الْمُؤْمِنِينَ

“Allah’ın yardımı ve yakın bir fetih! (Ey Muhammed) Haydi müminleri müjdele”

Resim 16. Fatih Cami Duvar Yazısı 3

حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ

“Allah bize yeter, o ne güzel vekildir ne güzel yardımcı ve ne güzel dosttur”

Resim 17. Fatih Cami Duvar Yazısı 4

وما أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا “Biz seni sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik”.

Fatih Camii Kubbe Yazıları

Resim 18. Fatih Cami Kubbe Yazısı 1

طُهُ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْكُرَ إِلَّا تَذَكَّرَ لِمَنْ يَخْشَى تَنْزِيلًا مِمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ
الْعُلَى ۗ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ
النُّجَى

“Tâ-hâ. Biz Kur’an’ı sana mutsuz olasın diye indirmedik. Ancak Allah korkusu taşıyanlar için öğüt olsun diye indirdik. O, yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından peyderpey gönderilmişti. Rahman ve Rahim olan Allah arşa istiva etmiştir. Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve toprağın altında ne varsa hepsi O’nundur”

<https://tr.pinterest.com/pin/634655772479779677/> [15/10/2024] sitesinden alınmıştır.

Beyazıt Cami Kapı Yazıları

Resim 19. Beyazıt Cami Kapı Yazısı 1

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ

“Sabretmenize karşılık elde ettiğiniz esenlik daim olsun! Dünya yurdunun ardından ulaştığınız sonuç ne güzel oldu!”

Resim 20. Beyazıt Cami Kapı Yazısı 2

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

“Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir *farz*dir.”

Resim 21. Beyazıt Cami Kapı Yazısı 3

جَنَّاتٍ عَدْنٍ مَّفْتَحَةٌ لَهُمُ الْآبْوَابُ

“Kapıları kendilerine ardına kadar açılacak adn cennetleri vardır”

Resim 22. Beyazıt Cami Kapı Yazısı 4

أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ أَمِينٍ

“Esenlikle, güvenlikle girin oraya!”

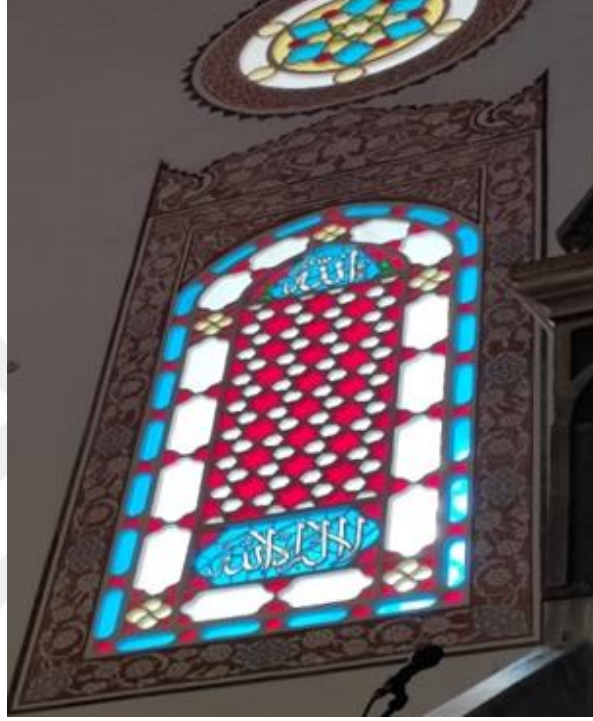

Resim 23. Beyazıt Cami Kapı Yazısı 5

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

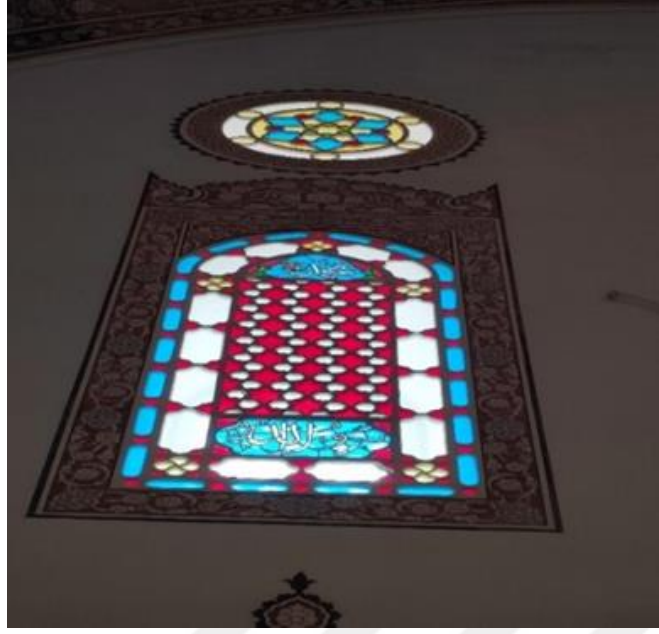
“Esenlik sizlere artık tertemiz oldunuz, ebedi kalmak için buyurun (cennete)”

Beyazıt Cami Pencere Yazıları

Resim 24. Beyazıt Cami Pencere Yazısı 1

“Allah’tan başka ilah yoktur”

Resim 25. Beyazıt Cami Pencere Yazısı 2

“Muhammed O'nun elçisidir”

Beyazıt Cami Minare Yazıları

Resim 26. Beyazıt Cami Minare Yazısı 1

“Allah'a hamd olsun” الْحَمْدُ لِلَّهِ (Sağ minare)

<http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1195&hid=4608>

[15/10/2024] alıntıdır.

Resim 27. Beyazıt Cami Minare Yazısı 2

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

“De ki; O Allah birdir. Allah eksiksiz, sameddir (Bütün varlıklar O'na muhtaç, fakat O, hiçbir şeye muhtaç değildir). Doğurmadı ve doğrulmadı. O'na bir denk de olmadı.”

<http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1195&hid=4608>

[15/10/2024] alıntıdır.

Beyazıt Cami Mihrap Yazıları

Resim 28. Beyazıt Cami Mihrap Yazısı 1

رَبَّنَا أَنْتُمْ لَنَا نُورٌ نَا وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Rabbimiz! Nurumuzu arttır eksiltme ve bizi bağışla. Şüphesiz senin her şeye gücün yeter.”

Beyazıt Cami Minber Yazıları

Resim 29. Beyazıt Cami Minber Yazısı 1

Besmele ve kelime-i tevhid

Beyazıt Camii Duvar Yazıları

Resim 30. Beyazıt Camii Duvar Yazısı 1

انَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا

“Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış farzdır.”

Resim 31. Beyazıt Camii Duvar Yazısı 2

سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ

“Allah’i hamd ile tüm eksiklerden tenzih ederek tesbih ederim. Azim olan Allah’i her türlü eksikliklerden tenzih ederek tesbih ederim”

Beyazıt Filayağı Paye

Resim 32. Beyazıt Cami Filayağı Paye 1

“Allah’tan başka ilah yoktur, Muhammed O’nun elçisidir.”

Resim 33. Beyazıt Cami Filayağı Paye 2

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

“Onlar; ayaktayken, otururken ve yanları üzerine iken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler”. Rabbimiz! Sen, bunu boşuna yaratmadın. Seni her türlü noksanlıktan tenzih ederiz. Bizi ateşin azabından koru.”

Resim 34. Beyazıt Cami Filayağı Paye 3

الْمَسْجِدُ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ ۗ فِيهِ رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا ۗ وَاللَّهُ
يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

“Daha ilk günden takva temeli üzerine kurulan mescit ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah'ta arınmaya çalışanları sever”

Resim 35. Beyazıt Camii Filayağı Paye 4

“Ya Hazreti Bilal-i Habeşi”

Beyazıt Camii Kubbe Yazıları

Resim 36. Beyazıt Camii Kubbe Yazısı 1

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ
آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

“Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir”

Yavuz Sultan Selim Camii Kapı Yazıları

Resim 37. Yavuz Sultan Selim Camii Cümle Kapısı Yazısı

Caminin yapılışı ve banisi hakkında bilgiler içeren kitabe.

Resim 38. Yavuz Sultan Selim Camii giriş Kapı Yazısı (Sağ)

اللهم افتح لنا ابواب الخير

Resim 39. Yavuz Sultan Selim Camii giriş Kapı Yazısı (Sol)

وافتح علينا ابواب رحمتك

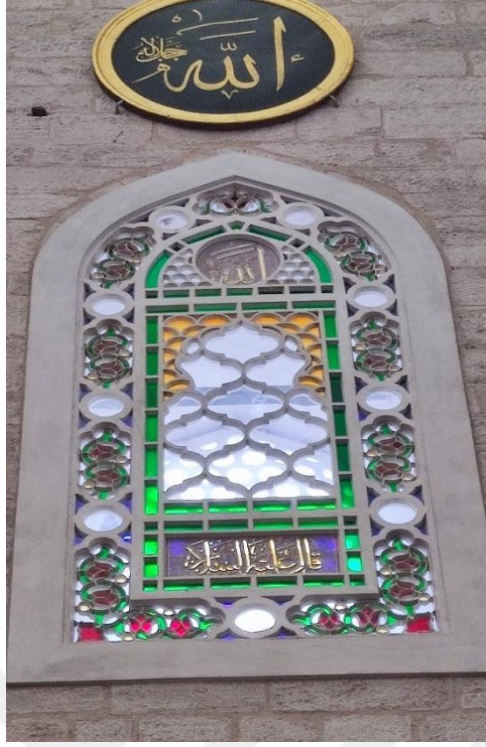
Yavuz Sultan Selim Camii Pencere Yazıları

Resim 40. Yavuz Sultan Selim Camii pencere yazısı

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

“Zekeriyya onun bulunduğu yere, mebdedeki odaya her girdiğinde.”

Resim 41. Yavuz Sultan Selim Camii pencere yazısı

قال عليه السلام “*Rasullullah buyurdu ki*”

Resim 42. Yavuz Sultan Selim Camii pencere yazısı

الصلاة عماد الدين “*Namaz dini direğidir.*”

Resim 43. Yavuz Sultan Selim Camii mihrap yazısı

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

“Zekeriyya onun bulunduğu yere, mebeddeki odaya her girdiğinde.”

Resim 44. Yavuz Sultan Selim Camii minber yazısı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla”

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ “Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir.”

Resim 45. Yavuz Sultan Selim Camii duvar yazıları

Resim 46. Yavuz Sultan Selim Camii duvar yazısı

Resim 47. Yavuz Sultan Selim Camii duvar yazısı.

Resim 48. Yavuz Sultan Selim kubbe yazısı

Resim 50. Şehzade Camii Kapı Yazısı 2

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

“Mektup Süleyman’dan gelmekte, “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla” başlamaktadır.”

Resim 51. Şehzade Camii Kapı Yazısı 3

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

“Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir”

Şehzade Cami Pencere

Resim 52. Şehzade Cami Pencere Yazısı 1

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla”

Resim 53. Şehzade Cami Pencere Yazısı 2

اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا

Resim 54. Şehzade Cami Pencere Yazısı 3

لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ

“Senin geçmiş gelecek bütün günahını Allah’ın bağışlaması, sana nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yolda yürütmesi ve Allah’ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için sana apaçık bir fetih ihsan etti”

Şehzade Camii Mihrap

Resim 55. Şehzade Camii Mihrap Yazısı 1

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

“Zekeriyya onun bulunduğu yere, mebeddeki odaya her girdiğinde”

Şehzade Camii Minber

Resim 56. Şehzade Camii Minber Yazısı 1

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ

“Allah’tan başka ilah yoktur Muhammed onun elçisidir”

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Şehzade Camii Filayağı Hat Yazıları

Resim 57. Şehzade Camii Filayağı Hat Yazısı 1

وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا

“Allah’ın sana nimetini tamamlaması ve Seni dosdoğru yolda yürütüp, güçlü bir şekilde yardım etmesi için”

Resim 58. Şehzade Camii Filayağı Hat Yazısı 2

Şehzade Camii Kubbe Yazıları

Resim 59. Şehzade Camii Kubbe Yazısı 1

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ
آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

“Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝
الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝
مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ۝
إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ۝
اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝
صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

Süleymaniye Camii Kapı Yazıları

Resim 60. Süleymaniye Camii Kapı Yazısı 1

لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ

“Allah’tan başka ilah yoktur, Muhammed O’nun elçisidir”

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

“Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir”

Resim 61. Süleymaniye Camii Kapı Yazısı 2

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

“Selâm olsun size! Ne mutlu size! Tertemiz geldiniz! Haydi, ebediyen kalmak üzere girin cennete!”

Resim 62. Süleymaniye Camii Kapı Yazısı 3

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

“Namazlara ve orta namaza dikkat edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun”

Resim 63. Süleymaniye Camii Kapı Yazısı 4

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ

“(Melekler:) Sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir! (derler)”

Resim 64. Süleymaniye Camii Kapı Yazısı 5

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

“Onlar arasında iman edip dünya ve ahirette yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaat etmektedir”

Resim 65. Süleymaniye Camii Kapı Yazısı 6

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ أُولَئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُّكْرَمُونَ

“Onlar, bütün şartları ve rükunları ile birlikte namazlarını vaktinde kusursuz olarak kılar ve hiç geçirmezler. İşte bu kutlu insanlar, cennetlerde ağırlanacaklardır.”

Süleymaniye Cami Pencere Yazıları

Resim 66. Süleymaniye Cami Pencere Yazısı 1

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

Resim 67. Süleymaniye Cami Pencere Yazısı 2

لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ط

“Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur”

Resim 68. Süleymaniye Cami Pencere Yazısı 3

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ط يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۗ

“O'nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaet edemez. Onların arkalarında ve önlerinde olanları bilir”

Resim 69. Süleymaniye Cami Pencere Yazısı 4

وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ

“O'nun ilminden hiçbir şeyi (dilediği müstesna) kimse bilgisi içine sığdıramaz. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır”

Resim 70. Süleymaniye Cami Pencere Yazısı 5

والأرض ولا يؤده حفظهما وهو العلي العظيم

“Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür”

Resim 71. Süleymaniye Cami pencere yazısı 6

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْوَكَةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۖ

“Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir”

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا

“Güneşi parlak bir ışık kaynağı, ayı ise bir nur yapan o'dur”

Süleymaniye Mihrap Yazıları

Resim 72. Süleymaniye Mihrap Yazısı 1

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

“Zekeriyya onun bulunduğu yere, mebeddeki odaya her girdiğinde”

Süleymaniye Minber Yazıları

Resim 73. Süleymaniye Camii minber yazısı 1

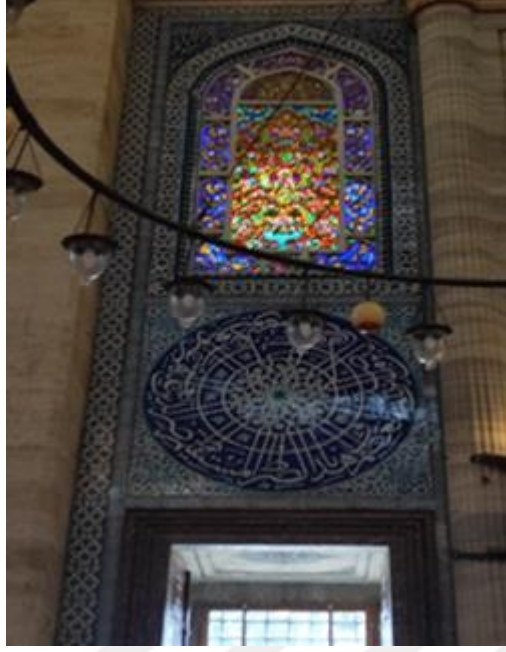
Kelime-i tevhid ve âyete'l-kürsi

Süleymaniye Duvar Yazıları

Resim 74. Süleymaniye Camii duvar yazısı 1

Fatiha sûresi ilk üç âyeti

Resim 75. Süleymaniye duvar yazısı 2

Fatiha sûresi son kısmı

Resim 76. Süleymaniye Duvar Yazısı 3

إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۗ إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ

“Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir”

Resim 77. Süleymaniye duvar yazısı 4

وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

“Allah’ın sınırlarını gözetenler; müjdele o müminleri!”

Süleymaniye Camii Paye

Resim 78. Süleymaniye Camii paye yazısı 1

حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ
نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ

“Allah bize yeter, O ne güzel vekildir”

“Ne güzel yardımcı ve ne güzel dosttur”

Resim 79. Süleymaniye Camii Paye Yazısı 2

وَ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ ۖ

“Şahit olarak Allah yeter. Muhammed O’nun elçisidir”

Resim 80. Süleymaniye Camii paye yazısı 3

Fatiha sûresi ilk üç âyet

Resim 81. Süleymaniye Camii paye yazısı 4

Fatiha sûresi son kısmı

Resim 82. Süleymaniye Camii paye yazısı 5

Resim 83. Süleymaniye Camii paye yazısı 6

Dört halifenin isimleri.

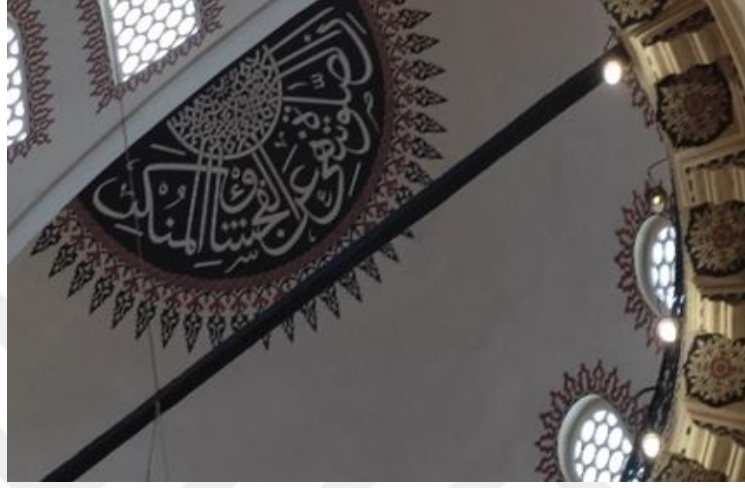
Süleymaniye Camii Kubbe Yazıları

Resim 84. Süleymaniye Camii Kubbe Yazısı 1

أَنَّ اللَّهَ يُمَسِّكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ ۗ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

“Gerçek şu ki Allah, koyduğu düzenden sapmamaları için gökleri ve yeri tutmaktadır. Şâyet sapacak olsalar artık O’ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O halîmdir, çok bağışlayıcıdır”

Resim 85. Süleymaniye Camii kubbe yazısı 2

أَنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

“Çünkü namaz, insanı hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar”

Sultan Ahmed Camii Kapı Yazıları

Resim 86. Sultan Ahmed Camii kapı yazısı 1

اشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

“Ben şahitlik ederim ki Allah ’tan başka ilah yoktur ve ben yine şahadet ederim ki Hz. Muhammed, O ’nun kulu ve elçisidir”

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

“Şüphe yok ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir”

Resim 87. Sultan Ahmed Camii kapı yazısı 2

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يَحَافِظُونَ أُولَئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ

“Onlar, bütün şartları ve rükünler ile birlikte namazlarını vaktinde ve kusursuz olarak kılar ve hiç geçirmezler. İşte bu kutlu insanlar, cennetlerde ağırlanacaklardır”

Resim 88. Sultan Ahmed Camii kapı yazısı 3

حافظوا على الصَّلَاةِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ

“Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın.”

Resim 89. Sultan Ahmed Camii kapı yazısı 4

يَا مُفْتِحَ الْأَبْوَابِ

“Ey kapıları açan Allah'ım!”

Resim 90. Sultan Ahmed Camii Kapı Yazısı 5

اِفْتَحْ لَنَا خَيْرَ الْبَابِ

“Bize hayır kapıları aç”

Sultan Ahmed Camii Mihrap Yazıları

Resim 91. Sultan Ahmed Camii Mihrap Yazısı 1

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

“Zekeriyya onun bulunduğu yere, mabetteki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulurdu”

Sultan Ahmed Camii Minber Yazıları

Resim 92. Sultan Ahmed Camii Minber Yazısı 1

Kelime-i tevhid ve besmele

Sultan Ahmed Camii Duvar Yazıları

Resim 93. Sultan Ahmed Camii Duvar Yazısı 1

فِيهَا يُفَرِّقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ

“O gece bizim katımızdan bir emirle hüküm ve hikmet konusu olan bütün işler ayrılır”

Resim 94. Sultan Ahmed Camii Duvar Yazısı 2

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

“Ey Peygamber!”

Şüphesiz ki biz seni bir şahit, bir müjdeleyici olarak gönderdik.”

Resim 95. Sultan Ahmed Camii Duvar Yazısı 3

نَبِيٌّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْعَفُورُ الرَّحِيمُ

“Kullarıma benim gerçekten çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olduğumu bildir”

Resim 96. Sultan Ahmed Camii Duvar Yazısı 4

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Şüphe yok ki iman edip dünya ve ahiret için hayırlı şeyler yapanlar, namaz kılanlar ve zekat verenler rableri katında ecirleri vardır; onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir.”

Resim 97. Sultan Ahmed Camii Duvar Yazısı 5

Peygamberimizin fiziki özelliklerini anlatan hilye-i şerif

Resim 98. Sultan Ahmed Camii Duvar Yazısı 6

الْحَمْدُ لِلَّهِ "Allah'a hamdolsun"

Sultan Ahmed Camii Paye Filayağı

Resim 99. SultanAhmed Camii Paye Filayağı Yazısı 1

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۗ كُلٌّ يَجْرِي
لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ۗ يَفْصِلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ۚ

“Gökleri görebileceğiniz bir direk olmaksızın yükselten, sonra arşa istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır; her biri belirlenmiş bir vakte kadar akıp gitmektedir. İşleri Allah düzenliyor; âyetleri de açıklıyor ki rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız.”

Resim 100. Sultan Ahmed Camii Paye Filayağı Yazısı 2

“Maşallah”

“Canlı olan her şeyi sudan yarattık.”

Resim 101. Sultan Ahmed Camii Paye Filayağı Yazısı 3

لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْتَقِمَ فِيهِ فِيهِ رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ
الْمُطَهَّرِينَ

“Orada asla namaza durma! Daha ilk günden takva temeli üzerine kurulan mescit ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah arınmaya çalışanları sever.”

Resim 102. Sultan Ahmed Camii Paye Filayağı Yazısı 4

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانَا فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ
يُرْشَدُونَ

“Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben onlara yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu halde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler.”

Resim 103. Sultan Ahmed Camii Paye Filayağı Yazısı 5

Aşere-i mübeşşerenin isimlerinin olduğu yazı

Sultan Ahmed Camii Kubbe Yazıları

Resim 104. Sultan Ahmed Camii Kubbe Yazısı 1

إِنَّ اللَّهَ يُمَسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ ۗ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

“Gerçek şu ki Allah, koyduğu düzenden sapmamaları için gökleri ve yeri tutmaktadır. Şâyet sapacak olsalar artık O’ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O halîmdir, çok bağışlayıcıdır.”

Nuruosmaniye Camii Kapı Yazıları

Resim 105. Nuruosmaniye Camii Kapı Yazısı 1

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ

“Sabrettiğinizden dolayı size selam olsun! Bakın dünya hayatının mutlu sonu ne kadar güzelmiş!” (Ra’d 13/24).

Resim 106. Nuruosmaniye Camii Kapı Yazısı 2

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ

“Selam size! Rabbiniz kendine, merhamet etmeyi yazdı”.

Resim 107. Nuruosmaniye Camii Kapı Yazısı 3

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

“Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir farzdır.”

Nuruosmaniye Camii Pencere Yazıları

Resim 108. Nuruosmaniye Camii Pencere Yazısı 1

Pencere üstlerinde bulunan esmâ-i hüsnâ ve ism-i nebi içeren hat yazıları.

Nuruosmaniye Camii Mihrap Yazıları

Resim 109. Nuruosmaniye Camii Mihrap Yazısı 1

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

“Zekeriyya onun bulunduğu yere, mebeddeki odaya her girdiğinde”.

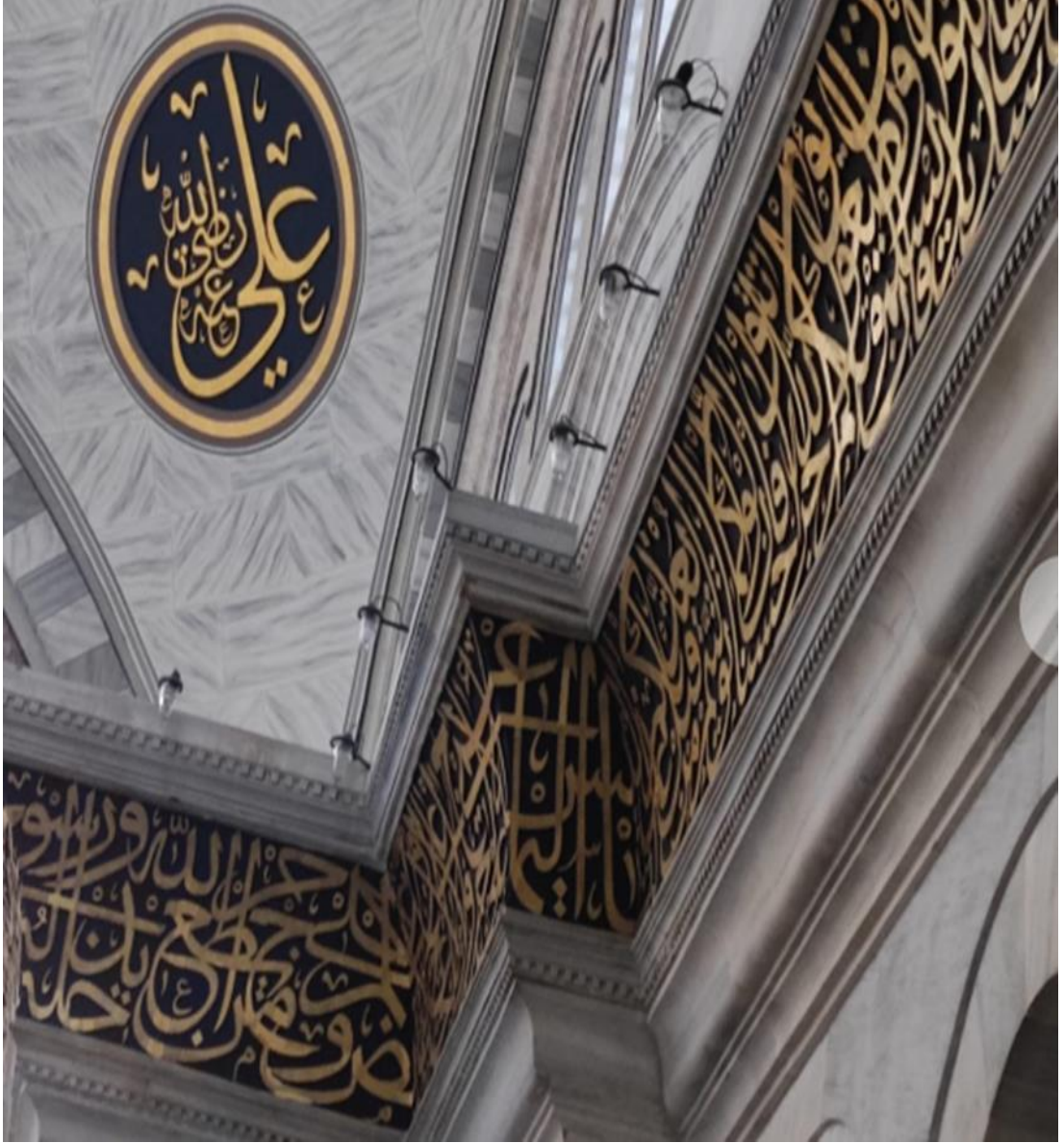
Nuruosmaniye Camii Minber Yazıları

Resim 110. Nuruosmaniye Camii Minber Yazısı 1

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

Nuruosmaniye Camii Duvar Yazıları

Resim 111. Nuruosmaniye Camii Duvar Yazısı 1

Fetih Sûresi.

Nuruosmaniye Camii Kubbe Hat Yazıları

Resim 112. Nuruosmaniye Camii Kubbe Hat Yazısı 1

التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

“O tövbekârlar, ibadet edenler, hamd edenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükua varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah ’ın sınırlarını gözetener; müjdele o müminleri!” (Tevbe 9/112).

Bu görsel (Özsayiner, Zübeyde Cihan, “Nuruosmaniye Camii’nin Hat Düzeni”, *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 5 (2012): 115-126) makalesinden ’den alınmıştır.

Laleli Camii Kapı Yazıları

Resim 113. Laleli Camii Kapı Yazısı 1

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طَبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

“Salam olsun size! Ne mutlu siz! Tertemiz geldiniz! Haydi, ebediyen kalmak üzere girin cennete haydi!” (Zümer 39/73).

Resim 114. Laleli Camii Kapı Yazısı 2

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

“Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla”.

Resim 115. Laleli Camii Kapı Yazısı 3

فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ

“Onda insanlar için şifa vardır.” (Nahl 16/69).

Resim 116. Laleli Camii Kapı Yazısı 4

لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ

“Allahtan başka ilah yoktur Muhammed onun elçisidir.”

Resim 117. Laleli Camii Kapı Yazısı 5

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ

“(Melekler:) Sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir! (derler)” (Ra’d 13/24).

Resim 118. Laleli Camii Kapı Yazısı 6

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ

“Takva sahipleri, cennetlerde ve pınarların başındadırlar”. (Hicr 15/45).

Resim 119. Laleli Camii Kapı Yazısı 7

سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ

“Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) “Selam” (vardır).” (Yasin 36/58).

Laleli Camii Pencere Hat Yazıları

Resim 120. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 1

إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ

“Allah bütün günahları bağışlar, doğrusu O çok affeden, çok merhametlidir.” (Zümer 39/53).

Resim 121. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 2

قال النبي الهاشمي عليه السلام

“Hâşimîlerden/ Hâşîmioğullarında nebi aleyhisselam böyle buyurdu”.

Resim 122. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 3

من بنى لله مسجدا بنى الله له بيتا في الجنة

“Kim Allah için bir mescid inşa ederse Allah da ona cennette bir ev inşa eder”. (Buhârî, “Salât”, 64).

Resim 123. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 4

Resim 124. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 5

Resim 125. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 6

من أسرج في مسجد سراجا/ لم تزل الملائكة وحملة العرش/ تستغفر له مادام في ذلك المسجد
ضوءه

“Kim bir mescidi lambayla aydınlatırsa, onun ışığı bu mescitte bulunduğu sürece melekler ve arşı taşıyan ona istiğfar etmeye devam ederler.” (Ebü’l-Hasen Nüreddin Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Buğyetü’l-Bâhis an Zevâidi Müsnedi’l-Hâris*, nşr. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkerî (Medine:1413/1992).

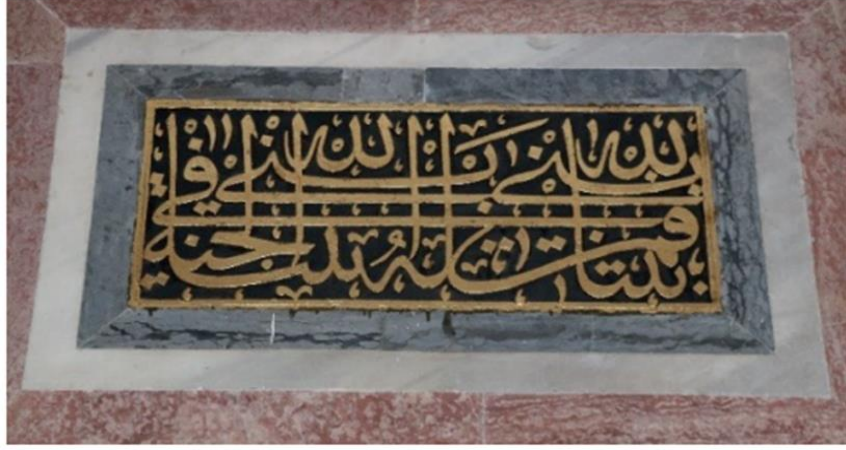
Resim 126. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 7

Resim 127. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 8

من بنى مسجدا ينبغي به وجه الله/بنى الله له مثله في الجنة

“Kim Allah’ın rızası için bir mescit inşa ederse, /Allah da onun için cennette bir benzerini inşa. (Peygamber) Doğru söyledi/Mescidle dostluk kuran kişiyle Allah dostluk kurar.” (Buhârî, el-Câmi‘u’s-Sahîh, Salat 65).

Resim 128. Laleli Camii Pencere Hat Yazısı 9

فمن بنى لله بيتا بنى الله له بيتا في الجنة

“Kim Allah için bir ev (mescid) inşa ederse, Allah da onun için cennette ev inşa eder”.
(Sürün, Mustafa, “Lâleli Külliyesi Hat Düzeni (Kitabe ve Yazıların Değerlendirilmesi)”. İslam Tetkikleri Dergisi, s. 360-363).

Laleli Camii Mihrap Hat Yazıları

Resim 129. Laleli Camii Mihrap Hat Yazısı 1

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

“Zekeriyya onun bulunduğu yere, mebeddeki odaya her girdiğinde”.

Laleli Camii Minber Hat Yazıları

Resim 130. Laleli Camii Minber Hat Yazısı 1

Laleli Camii Duvar Yazıları

Resim 131.Laleli Camii Duvar Yazısı 1

Resim 132. Laleli Camii Duvar Yazısı 2

وَكُفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا مُحَمَّدًا رَسُولَ اللَّهِ

“Şahit olarak Allah yeter. Muhammed onun elçisidir.”

Resim 133. Laleli Camii Duvar Yazısı 3

توكلي على خالقي

“Tevekkülüm yaradanımadır.”

Resim 134. Laleli Camii Duvar Yazısı 4

الملوك ملهمون

“Hükümdarlar ilhâma mazhardırlar.”

Resim 135. Laleli Camii Duvar Yazısı 5

دعاء السلطان سبب الغفران

“Sultanın duası bağışlanmaya sebep olur.”

Laleli Camii Kubbe Yazıları

Resim 136. Laleli Camii Kubbe Yazısı 1

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ
آيَاتِنَا

إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

“Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm’ dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”

Kaynak: Çalışmaya konu olan fotoğraflar araştırmacı tarafından çekilmiş olup, Beyazıt Camii minarelerinin görselleri

<http://www.ottomaninscriptions.com/information.aspx?ref=list&bid=3099&hid=529>

3 [24.11.2024] bağlantılı adresten temin edilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Din Hizmetlerinde Tebliğ ve İletişim Anabilim Dalı, 2024, İstanbul

Lisans: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2022, İzmir

B. MESLEKİ DENEYİM

2016-2023 Beylikdüzü İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

2013-2016 Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an kursu öğreticisi

2015-2018 Beylikdüzü Halk Eğitim Merkezi Hat Kursu öğreticisi